

**Univerzita Karlova**

**Filozofická fakulta**

Ústav světových dějin

## **Diplomová práce**

Mgr. Marie Formánková

**Relace Svatého stolce k Tovaryšstvu Ježíšovu v 18. století:**

**cesta ke zrušení Tovaryšstva Ježíšova**

The Relation of Holy See to Society of Jesus in the 18th Century:

The Way to the Abolition of the Society of Jesus

Praha 2025

Vedoucí práce: doc. PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Th.D., Ph.D.

### **Poděkování**

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu doc. PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Th.D., Ph.D. za vedení mé diplomové práce a jeho cenné rady, trpělivost, ochotu a čas, které mi v průběhu psaní práce věnoval.

**Prohlášení:**

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 6. ledna 2025

Mgr. Marie Formánková

**Klíčová slova**

Tovaryšstvo Ježíšovo, papež, 18. století, zrušení Tovaryšstva Ježíšova, Francie, Španělsko, jansenismus

**Keywords**

Society of Jesus, pope, 18th Century, Suppression of the Society of Jesus, France, Spain, Jansenism

## **Abstrakt**

Zrušení jezuitského řádu v roce 1773 papežem Klementem XIV. bylo vyvrcholením dlouhodobé jezuitské kritiky, kterou bylo možné sledovat napříč jednotlivými evropskými monarchiemi. Diplomová práce se v tomto kontextu zaměřila na vývoj vztahů jednotlivých papežů k Tovaryšstvu Ježíšovu, přičemž její hlavní zájem směřoval k vlivům vedoucím ke zrušení řádu. Snahou bylo zjistit, zdali příslušní představitelé Svatého stolce jezuitu podporovali či se vůči nim nějakým způsobem vymezovali. V průběhu svých pontifikátů totiž museli řešit nejen mnohé spory související s Tovaryšstvem Ježíšovým, ale v druhé polovině 18. století byli nuceni čelit i tlaku na zrušení tohoto řádu. Představeny, proto byly tři nejvýznamnější sporné záležitosti, na které byl Svatý stolec nucen reagovat a na nichž se ukázala variabilita kritizovaných aspektů a různorodost přístupů jednotlivých papežů. Konkrétně se jednalo o spory o čínské obřady, opozici jezuitů vůči jansenismu a kritiku jezuitských redukcí v Jižní Americe. Opomenuty nebyly ani důvody vedoucí k vyhánění Tovaryšstva Ježíšova z jednotlivých evropských monarchií i k jeho následnému zrušení a role, jakou při tom sehráli příslušní papeži.

## **Abstract**

The suppression of the Society of Jesus in 1773 by pope Clement XIV was culmination of long-term Jesuits criticism, which could be observed across European monarchies. In this context, the thesis focused on the development of the relations of popes to the Society of Jesus, with its main interest being directed at the influences leading to the suppression of the order. The aim was to determine whether the relevant representatives of the Holy See supported the Jesuits or distanced themselves from them in any way. During their pontificates, they had to resolve not only many disputes related to the Society of Jesus, but in the second half of the 17<sup>th</sup> century they were also forced to face pressure to suppress this order. Therefore, the three most serious controversial issues to which the Holy See was forced to respond were presented, which showed the variability of the criticized aspects and the diversity of the approaches of individual popes. Specifically, these included disputes over Chinese rites, Jesuit opposition to Jansenism and criticism of Jesuits reduction in South America. The reasons leading to the expulsion of the Society of Jesus from individual European monarchies and its subsequent dissolution, and the role played by the respective popes, were not omitted.

## Obsah

|                                                                                                                              |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Úvod.....                                                                                                                    | 8   |
| 1. Vznik a historie Tovaryšstva Ježíšova .....                                                                               | 13  |
| 1.1. Vztah Tovaryšstva Ježíšova a papežství v 16. století .....                                                              | 22  |
| 1.2. Expanze řádu.....                                                                                                       | 29  |
| 1.2.1. Teritoriální expanze v Evropě.....                                                                                    | 31  |
| 1.2.2. Teritoriální expanze v zámoří .....                                                                                   | 35  |
| 2. Hlavní kauzy jako milníky vývoje vztahů papežů k Tovaryšstvu Ježíšovu.....                                                | 38  |
| 2.1. Spory o čínské obřady.....                                                                                              | 39  |
| 2.1.1. Počátky jezuitské misie v Číně .....                                                                                  | 41  |
| 2.1.2. Akomodační metoda a počátek sporu o čínské obřady.....                                                                | 45  |
| 2.1.3. Vývoj sporu o čínské obřady během pontifikátů Inocence XII. a<br>Klementa XI. ....                                    | 49  |
| 2.1.4. Cesta k ukončení sporů o čínské obřady v 18. století bulou Benedikta<br>XIV. <i>Ex quo singulari</i> z roku 1742..... | 55  |
| 2.1.5. Zhodnocení postoje Svatého stolce k Tovaryšstvu Ježíšovu v souvislosti<br>s otázkou čínských obřadů .....             | 58  |
| 2.2. Opozice vůči jansenismu .....                                                                                           | 59  |
| 2.2.1. Vznik jansenismu a jeho kritika Tovaryšstva Ježíšova .....                                                            | 60  |
| 2.2.2. Zásahy proti jansenismu od konce 40. let 17. století do uzavření tzv.<br>církvního míru v roce 1668 .....             | 64  |
| 2.2.3. Obnovení tažení vůči jansenismu a cesta k bule Klementa XI.<br><i>Unigenitus Dei Filius</i> z roku 1713 .....         | 70  |
| 2.2.4. Zhodnocení postoje Svatého stolce k Tovaryšstvu Ježíšovu v kontextu<br>sporů s jansenismem .....                      | 75  |
| 2.3. Kritika jezuitských redukcí v Jižní Americe.....                                                                        | 76  |
| 2.3.1. Příchod jezuitů do Střední a Jižní Ameriky a zakládání redukcí.....                                                   | 77  |
| 2.3.2. Misionářská strategie jezuitů a jejich přístup k otroctví .....                                                       | 80  |
| 2.3.3. Vzrůstající problémy a úpadek jezuitských redukcí .....                                                               | 85  |
| 2.3.4. Zhodnocení vztahů Svatého stolce k Tovaryšstvu Ježíšovu v kontextu<br>vývoje jihoamerických redukcí .....             | 86  |
| 3. Cesta ke zrušení Tovaryšstva Ježíšova .....                                                                               | 89  |
| 3.1. Vypovězení jezuitů z monarchií v západní a jihozápadní Evropě.....                                                      | 90  |
| 3.1.1. Vypovězení z Portugalska .....                                                                                        | 91  |
| 3.1.2. Vypovězení z Francie .....                                                                                            | 94  |
| 3.1.3. Vypovězení ze Španělska .....                                                                                         | 97  |
| 3.2. Volba Klementa XIV. a následné zrušení Tovaryšstva Ježíšova.....                                                        | 98  |
| Závěr .....                                                                                                                  | 104 |

|                             |     |
|-----------------------------|-----|
| Zdroje.....                 | 108 |
| Prameny.....                | 108 |
| Sekundární literatura ..... | 114 |
| Internetové zdroje.....     | 115 |

## Úvod

Tovaryšstvo Ježíšovo (latinsky *Societas Iesu*)<sup>1</sup> neboli hovorově jezuitský řád či jezuité představuje jeden z mužských řeholních společenství. Od svého založení v roce 1540 se dokázalo rozšířit do celého světa a etablovat své působení v různých společenských vrstvách (od nejnižších vrstev až po královské dvory). Ve své činnosti se jezuité nezabývali pouze náboženskými aktivitami, ale i celou škálou dalších oblastí mezi nimiž vystupovaly zejména dvě – vzdělávání a misie. Kromě nich se dále věnovali i např. vědním oborům, divadlu, lékařství apod. Tovaryšstvo Ježíšovo muselo ovšem od svého počátku čelit celé řadě překážek a značné kritice pocházející nejen z církevních kruhů. Přesto se stalo velmi oblíbeným a často i vyhledávaným řádem. Díky tomu, jak rostla moc jezuitů, se rozšiřoval i okruh jejich nepřátel. Kritické postoje vůči řádu se začaly postupně zhoršovat a v 18. století vy eskalovaly až ke zrušení Tovaryšstva v roce 1773.<sup>2</sup>

Zásahy jednotlivých pontifiků do fungování řádu provázely Tovaryšstvo Ježíšovo v průběhu celé jeho existence. Nejenže u samotného zrodu jezuitů stál papež Pavel III., ale i mnozí jeho nástupci na papežském stolci v průběhu 16.-18. století mnohokrát zasáhli do aktivit či struktur řádu. Papeži ale byli také těmi, kdo rozhodl o zrušení (Klement XIV.) a opětovnému založení (Pius VII.) jezuitů.<sup>3</sup> Právě tyto vzájemné interakce a jejich zajímavá variabilita a důležitost nejen pro Tovaryšstvo Ježíšovo jako takové, ale potažmo i pro celou katolickou církev, představovaly jeden z hlavních důvodů, proč se na ně tato diplomová práce zaměřila. Konkrétně se jejím tématem stalo nastínění vývoje vztahů jednotlivých papežů k Tovaryšstvu Ježíšovu, přičemž hlavní autorčin zájem směřoval k vlivům vedoucím ke zrušení řádu v 18. století.

Cílem provedeného výzkumu byla snaha nalézt odpovědi na následující vytyčené otázky. V první řadě se jednalo o zjištění, jaké konkrétní postoje k Tovaryšstvu Ježíšovu jednotliví papežové zaujali a zdali je bylo možné charakterizovat jako pozitivní či nikoli. Nemohly ale zároveň nastat situace, kdy pontifik zasáhl do fungování řádu, přestože jinak jezuitům vyjadřoval svou podporu? Souběžně s tím byly hledány i důvody a vlivy, které přiměly představitele Svatého stolce se řádem zabývat. Mohlo se jednat o různorodé

---

<sup>1</sup> V latinské zkratce SI, v české pak SJ (původně TJ).

<sup>2</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Hodkovičky: Pragma, 2015. Str. 9-84.

<sup>3</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Philadelphia: Saint Joseph's University Press, 2016. Str. 1-116.

příčiny, které nepocházely pouze z náboženského prostředí? V případě, že jednání papežů bylo někým ovlivněno, pak kým? Bylo možné, že na osud katolického řádu měly vliv i světské autority?

Důvodem pro vybrání takto koncipovaného tématu bylo jeho minimální zpracování v odborné literatuře. Existuje velké množství odborných publikací věnujících se rozličným tématům souvisejícím s Tovaryšstvem Ježíšovým,<sup>4</sup> ale vztahy Svatého stolce k jezuitům nebyly doposud zkoumány v takové míře jako jiná témata. Stěžejní publikací, nejen pro tuto diplomovou práci, věnující se této problematice představuje kniha *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship* předního odborníka na dějiny jezuitského řádu Johna W. O'Malleyho, S.J., která nabízí základní vhled do problematiky vztahů mezi papeži a jezuity od 16. do 21. století. Ovšem jak již samotný název napovídá, a ostatně jak sám autor v úvodu uvádí, jedná se o velice úzce zaměřenou práci.<sup>5</sup> Pro ostatní témata jako např. detailnější historii samotného Tovaryšstva Ježíšova, papežství či širšího kontextu bylo nutné využít další odborné literatury.

Neocenitelnou prací poskytující vhled do historie Tovaryšstva Ježíšova se stala kniha Johna W. O'Malleyho *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*, která se čtenáři snaží alespoň ve stručnosti přiblížit nejdůležitější události týkající se tohoto řádu.<sup>6</sup> Z českého prostředí je pak nutné vyzdvihnout práci Ivany Čornejové. Přestože se snaží věnovat především jezuitskému působení v Čechách, ani zdaleka se neomezuje pouze na něj a poskytuje i bližší informace o vývoji řádu v průběhu staletí.<sup>7</sup> Prvními roky existence Tovaryšstva Ježíšova se pak detailněji zabývá další O'Malleyho práce nesoucí název *The First Jesuits* či například kniha André Raviera *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*.<sup>8</sup>

Kromě těchto publikací bylo využito i mnoho dalších knih a zejména článků zaměřujících se na specifická témata jako např. čínské obřady, jansenismus, jezuitské jihoamerické redukce či vyhánění příslušníků Tovaryšstva Ježíšova z jednotlivých evropských monarchií. Jednalo se o práce jak z českého, tak i zahraničního

---

<sup>4</sup> Od jejich vzniku a činností, působení v jednotlivých zemích, po jejich zrušení a opětovné založení. Zkoumány jsou i někteří příslušníci řádu a mnoho dalších témat.

<sup>5</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 1-116.

<sup>6</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*.

<sup>7</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha: Nakladatelství Hart, 2002.

<sup>8</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Cambridge: Harvard University Press, 1993.

RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002.

odborného prostředí. Vzhledem k tomu, že domácí produkce zaměřující se na dějiny jezuitů, není bohužel tak obsáhlá, bylo pracováno převážně s literaturou cizojazyčnou, zejména anglickou, italskou a francouzskou.

Diplomová práce byla kromě využití české a zahraniční odborné literatury založena na studiu primárních zdrojů. Vycházeno bylo především z oficiálních dokumentů jednotlivých církevních a světských institucí. V případě papežských dokumentů představovaly zásadní zdroj pramenů kolekce *Magnum Bullarium Romanum* sdružující buly, breve, encykliky apod. jednotlivých pontifiků. Vedle jejich latinských originálů bylo využíváno i jejich překladů. Dále pak bylo pracováno např. s díly obsahujícími jezuitskou kritiku či oficiálními dokumenty evropských monarchií (dekrety, nařízení apod.).

Výrazným limitem práce bylo rozmístění primárních zdrojů napříč mnoha evropskými archivy. Pracováno bylo proto zejména se zdroji dostupnými prostřednictvím online portálů, z nichž je nutné vyzdvihnout zejména německý portál *Münchener DigitalisierungsZentrum: Digitale Bibliothek* (MDZ)<sup>9</sup> a francouzský portál *Gallica*.<sup>10</sup> Papežské dokumenty, včetně některých překladů, pak nabízí i např. webová stránka *Documenta Catholica Omnia*.<sup>11</sup> Práce proto byla omezena na editované zdroje, ke kterým se podařilo získat přístup během bádání. Nejedná se proto o zcela vyčerpávající pramenný výzkum, který by byl možný díky komplexnějšímu studiu materiálů uložených v různých archivech.

Tematické zaměření diplomové práce bylo rozděleno na úvodní kapitolou a tři hlavní části s příslušnými podkapitolami. Koncipování práce bylo zvoleno na základě tematického zaměření a nikoli dle pontifikátů. Důvod pro tento přístup k tématu představovalo opakované řešení stejné problematiky u různých papežů. V úvodní kapitole byl nejprve představen vznik a vývoj Tovaryšstva Ježíšova od jeho založení až po období 17. století. Bylo totiž důležité pochopit, kdo jezuité byli, jakým vlivem disponovali a jaké překážky museli na počátku své existence překonat. Charakterizován tak nebyl jen jejich vznik, ale i činnosti a expanze

---

<sup>9</sup> *Münchener DigitalisierungsZentrum: Digitale Bibliothek* [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en>.

<sup>10</sup> *Gallica* [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/accueil/fr/content/accueil-fr?mode=desktop>.

<sup>11</sup> *Documenta Catholica Omnia* [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://www.documentacatholicaomnia.eu/>.

řádu (personální i teritoriální). Samostatná podkapitola pak byla věnována i vztahu papežů k Tovaryšstvu Ježíšovu v prvních desetiletích existence řádu a jejich intervence.

Druhá kapitola se následně zaměřila na konkrétní případy, které donutily papeže zabývat se Tovaryštvem Ježíšovým. První podkapitola se soustředila na čínské obřady. Po představení počátku čínské misie v 16. století následovalo vylíčení vzniku a zejména podstaty sporů, na které byli nuceni reagovat i někteří papeži. Tedy z jakých důvodů byli jezuité kritizováni a v jakých aspektech se lišili od zavedeného způsobu vedení misí. Druhá podkapitola se věnovala dalšímu teologickému sporu, tentokrát vzniklého mezi jezuity a jansenisty. Poslední podkapitola se pak zaměřila na jezuitské jihoamerické redukce a jejich význam v souvislosti s kritikou a zrušením jezuitského řádu. Podle některých historiků totiž právě redukce představují jednu z hlavních příčin zrušení jezuitského řádu.

Třetí kapitola se snažila nastínit postupné vyhánění Tovaryšstva Ježíšova z jednotlivých evropských zemí a jejich kolonií včetně důvodů, proč k takovému jednání došlo. Jako první vyloučilo jezuitu ze svého území Portugalsko (1759), následovala Francie (1764), Španělsko (1767) a další území. Konkrétně bylo snahou zjistit, zdali lze v těchto případech identifikovat společný trend nebo zdali se jednalo o rušení řádu na základě specifických důvodů té které země. Opominout nebylo možné ani reakci papežů na tyto události, tedy zda s tímto vývojem souhlasili či nikoli. Součástí třetí kapitoly se stalo i samotné zrušení Tovaryšstva Ježíšova. Přiblížen byl proto nátlak evropských panovníků, který v této souvislosti vyvíjeli na nejvyššího představitele katolické církve. Pozornost byla věnována i jejich vlivu na konkláve v roce 1769, kdy otázka osudu jezuitského řádu sehrála zásadní roli. Načež následovalo představení samotného zrušení řádu v roce 1773. Cílem kapitoly bylo identifikovat vlivy a příčiny vedoucí ke zrušení řádu – zdali se jednalo o vlivy politické, náboženské či osobní nebo jejich kombinaci. Na samém závěru kapitoly nebylo možné opomenout ani dopady zrušení řádu, jelikož bula *Dominus ac Redemptor* nebyla uvedena do praxe všemi monarchiemi.

V závěru práce byly shrnuty základní poznatky práce. Bylo tedy zodpovězeno na otázky, jak lze charakterizovat přístup papežů k Tovaryšstvu Ježíšovu a jaké aspekty mohli na jejich postoje mít vliv včetně toho, proč bylo nutné se jezuitu a s nimi spojenou problematikou na oficiální úrovni zabývat.

Z metodologického hlediska bylo využito několik rozdílných přístupů. V první řadě je nutné uvést metodu přímou sloužící k „*prostému popisu historické skutečnosti*“, <sup>12</sup> která je přímo obsažena v konkrétním prameni, a metodu nepřímou umožňující vyvození závěrů, pochopení souvislostí a zodpovězení na výzkumné otázky. Opominout nebylo možné ani biografickou/životopisnou metodu, která byla využívána při představování osobností významných pro vývoj Tovařystva Ježíšova, nebo komparativní přístup, <sup>13</sup> se kterým bylo pracováno například při srovnávání jednotlivých kauz.

---

<sup>12</sup> STELLNER, František a kol. *Úvod do studia historie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2023. Str. 145-146.

<sup>13</sup> Popis jednotlivých metod a přístupů viz. STELLNER, František a kol. *Úvod do studia historie*. Str. 145-146, 236-240 a 243-245.

## 1. Vznik a historie Tovaryšstva Ježíšova

Počátky budoucího Tovaryšstva Ježíšova se začaly odvíjet od roku 1534, konkrétně od 15. srpna, kdy tzv. „přátelé v Pánu“ složili<sup>14</sup> v pařížském Montmartu sliby chudoby, čistoty a poutě do Svaté země. Dohromady tak učinilo sedm univerzitních studentů – Ignác z Loyoly, Petr Faberský, František Xaverský, Diego Laínez, Alfonso Salmerón, Nicolás Bobadilla a Simão Rodrigues de Azevedo. Jednalo se o velmi různorodou skupinu osob, ať již z hlediska povahy, schopností, věku, původu či duchovních zkušeností. Přesto je spojoval stejný cíl, kterým byla touha odejít působit do Jeruzaléma. V té době nejen že neuvažovali nad tím, že by ho dosáhli jako členové nějakého z již existujících řádů, ale ani nad tím, že by vytvořili řád nový.

Znění slibu bylo pečlivě připravováno a bylo o něm rozhodováno na společných poradách. Počátek platnosti slibu chudoby nebyl spojen s jeho vyřčením, nýbrž s dokončením jejich teologických studií, jimž se měli nadále věnovat následující tři roky. Nemuseli proto nijak upravovat svůj dosavadní vnější způsob života. Slib chudoby byl navíc dotčen ještě v souvislosti se samotnou poutí do Svaté země, jelikož z něj byly vyňaty budoucí výlohy nutné k jejímu uskutečnění. Lhůtu, během níž měli tuto cestu podniknout, stanovili na období jednoho roku od dokončení svých studií. Na poradách se navíc zabývali i myšlenkou, co učinit v případech, kdy by toto nebylo možné nebo kdyby se následně rozhodli vrátit ze Svaté země zpět.

Skutečnost, že jim nebyla cizí myšlenka na rozšíření svého ideálu, dokládá mj. brzké rozšíření jejich řad o další tři studenty. Nejdříve se k nim v roce 1535 připojil Claude Jay a o rok později tak učinili Paschase Broët a Jean Codure. Mezitím, co se ostatní snažili o dokončení svých studií, odešel na konci března 1535 Ignác z Loyoly z Paříže. Ze zdravotních důvodů nejdříve zamířil do rodného Španělska a odtud pak do Janova, Boloně, a nakonec na konci toho samého roku do Benátek. Kromě jiného se zde seznámil s Diegem Hocesem pocházejícím z Malagy, v němž našel svého nového druha. Hoces s ním a následně i s celou výše nastíněnou skupinou zůstal až do své smrti v roce 1538.

V Benátkách se k Ignácovi z Loyoly měli připojit jeho druhové z Paříže. Jejich odchod z francouzské metropole byl ale zkomplikován válkou o milánské vévodství,

---

<sup>14</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 9-10.

kteřá vypukla v červnu 1536 mezi Karlem V. a Františkem I. Z tohoto důvodu museli přehodnotit svůj původní plán na započítí své cesty do Svaté země, jenž připadal na konec ledna 1537. Stanovili si místo něj datum dřívější – 15. listopad 1536. Kromě toho tím byla poznamenána i trasa, po které se chtěli vydali do Itálie. Na místo toho, aby cestovali přes Provence, kde se již několik měsíců nacházely jednotky císařské armády, zvolili cestu přes Lotrinsko, jižní Německo, Švýcarsko, Vorarlberg a Tyroly. Do Benátek pak dorazili 8. ledna 1537.

Kromě Ignáce z Loyoly, který zůstal ve městě, se ostatní na začátku března vydali do Říma k papeži. Důvodem této cesty byla snaha získat papežské svolení k vykování jejich pouti do Svaté země a zároveň k tomu, aby směli přijmout kněžské svěcení. Papež Pavel III. jejich prosbám vyhověl, a dokonce jim na cestu do Jeruzaléma poskytl finanční podporu ve výši 35 zlatých dukátů. Díky štědrosti papeže i dalších církevních hodnostářů se druhům podařilo nashromáždit celkem 150 dukátů. Po svém následném návratu do Benátek, pak obdrželi kněžské svěcení.<sup>15</sup>

Uskutečnění poutě do Svaté země jim ovšem ztížila problematická situace ve Středomoří<sup>16</sup> zapříčiněná konfliktem mezi Benátkami a Osmanskou říší. Druhové se přesto nevzdávali naděje, že se jim přeci jen podaří svého cíle dosáhnout. Mezitím, co čekali na možnost odplutí do Jeruzaléma, odešli ve dvou- či tříčlenných skupinkách celkem do pěti italských měst<sup>17</sup> - Verony, Vicenzy, Monselice, Bassana a Trevisa. Kde se po více jak měsíčním ústraní, v němž dleli v modlitbách, začali věnovat pouličnímu kázání.<sup>18</sup> Přičemž v té době sami sebe začali označovat jako členy Tovaryšstva Ježíšova (*Compagnia di Jesu* či *Societas Iesu*).<sup>19</sup> Politická situace ve Středomoří se ale mezitím nelepšila a bylo proto zřejmé, že nebudou schopni naplnit svoji původní vizi. Po společném setkání ve Vicenze se rozhodli pokračovat ve svém působení v Itálii. Nevrátili se ovšem do měst, v nich pobývali do nedávna.<sup>20</sup> Své další kroky spojili s univerzitními městy Padova, Boloňa, Ferrara, Siena a Řím, kde se i nadále věnovali kázání nebo např. výuce katechismu.

---

<sup>15</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 49-77.

<sup>16</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 22.

<sup>17</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 19-20.

<sup>18</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Str. 33-34.

<sup>19</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 20.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 10.

O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Str. 33-34.

<sup>20</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Str. 33-35.

Společně se opět setkali v Římě po Velikonocích v dubnu 1538. Načež v listopadu téhož roku nabídli své služby papeži Pavlu III., jelikož stanovená lhůta pro odchod do Svaté země již vypršela. Pavel III. rozhodl o tom, že mají zůstat v Římě a nadále zde pokračovat ve svých dosavadních činnostech. Toto rozhodnutí ovšem nemělo mít příliš dlouhého trvání, jelikož o jejich služby začal být projevován velký zájem. V průběhu roku 1539 se proto budoucí členové Tovaryšstva Ježíšova začali opět rozcházet. Zároveň však v období března až června<sup>21</sup> pořádali porady o své budoucnosti. Již na jejich počátku se shodli na tom, že chtějí navzájem zůstat spjati. Na tomto základě se tedy zrodila myšlenka na založení nového náboženského řádu, pro nějž vytvořili i příslušná pravidla.

Aby řád mohl vzniknout, potřebovali získat schválení od papeže.<sup>22</sup> Pavel III. obdržel od kardinála Gaspara Contariniho ke sválení První nárys Institutu Tovaryšstva Ježíšova (*Prima Societatis Instituti Summa*) 3. září 1539.<sup>23</sup> Tento dokument byl podle svého členění označován jako tzv. Pět kapitol. Papežem byla ale schválena až jeho revidovaná podoba známá pod názvem Formule Institutu.<sup>24</sup> Pavel III. Tovaryšstvo Ježíšovo potvrdil celkem dvakrát. Nejprve tak učinil ústně již v roce 1539 a následně své rozhodnutí stvrdil dne 27. září 1540 vydáním buly *Regimini militantis ecclesiae* (v českém jazyce jako Řízení bojující církve).<sup>25</sup> Součástí jejího znění se stala i již zmiňovaná Formule obsahující hlavní cíle a povinnosti řádu. Kromě slibu chudoby a poslušnosti se týkala misijního poslání, zvláštní poslušnosti vůči papeži, pravomocí generálního představeného řádu a dalších vyšších hodnostářů.<sup>26</sup> Téměř po deseti letech došlo na základě dosavadních zkušeností Tovaryšstva k revidování textu Formule.

---

<sup>21</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 19-27 a 77-101.

<sup>22</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 81-101.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 10.

<sup>23</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 101-102.

<sup>24</sup> *First Sketch of the Institute of the Society of Jesus* [online]. In: MUNITIZ, Joseph A., S.J. The Primitive Constitutions of 1541 and Other Preparatory Documents for the Jesuits Constitutions. In: *Studies in the Spirituality of Jesuits*, vol. 53, no. 4, 2021 [cit. 2024-01-12]. Dostupné z: <https://ejournals.bc.edu/index.php/jesuit/article/view/14703>. Str. 9-10.

<sup>25</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 22.

ADMIRON, Philip R. S.J. *Papal Documents from the Early Years of the Society in English Translation* [online]. In: *Studies in the Spirituality of Jesuits*, vol. 52, no. 2, 2020 [cit. 2023-12-10]. ISSN 1084-0813. Dostupné z: <https://ejournals.bc.edu/index.php/jesuit/issue/view/1149>. Str. 1-7.

<sup>26</sup> ADMIRON, Philip R. S.J. *Papal Documents from the Early Years of the Society in English Translation*. Str. 1-7.

*Formula the Institute (1540)* [online] Portal to Jesuit Studies [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: [https://jesuitportal.bc.edu/research/documents/1540\\_formula/](https://jesuitportal.bc.edu/research/documents/1540_formula/).

V roce 1550 pak byla tato zpřesněná a rozšířená verze schválena papežem Juliem III. v bule *Exposcit debitum*.<sup>27</sup>

Řádovou ústavou se stal dokument *Constitutiones Societatis Iesu* (tzv. Konstituce). Na jejich sepsání nepracoval pouze Ignác z Loyoly, ale přispěl k nim i řádový sekretář Jan de Polanco. Ve svém původním španělském znění byly Konstituce dokončeny v roce 1552. Ignác z Loyoly nicméně své práce na nich nezanechal a nadále se věnoval jejich zpřesňování.<sup>28</sup> Ke schválení Konstitucí pak řád přistoupil v roce 1558 v průběhu konání své první generální kongregace,<sup>29</sup> která představuje nejvyšší řídicí orgán Tovaryšstva Ježíšova.<sup>30</sup> Od té doby zůstalo jejich znění nezměněno a je dodržováno i v současné době.<sup>31</sup> Obsah Konstitucí byl rozdělen do dvou částí. První z nich obsahuje tzv. Cvičení (*Examen*), která jsou zaměřena pro uchazeče o vstup do řádu. Druhá část je pak tvořena samotnými Konstitucemi rozdělenými do deseti kategorií a obsahujícími informace o činnosti a organizaci řádu.<sup>32</sup>

V náboženské oblasti se členové Tovaryšstva Ježíšova věnovali pastoračním a liturgickým činnostem. Konkrétně tak jezuitští kněží např. sloužili mše, kázali, zpovídali, udíleli rozhřešení i svátosti apod. Další důležitou součástí byla katecheze, tedy vyučování v základech víry.<sup>33</sup> Opominout nelze ani působení jezuitů ve špitálech či ve vězeních.<sup>34</sup>

---

<sup>27</sup> *Formulas of the Institute of the Society of Jesus: Approved and Confirmed by popes Paul III. and Julius III* [online]. In: PADBERG, John W., S.J. *The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms: A Complete English Translation of the Official Latin Texts*. Saint Louis: The Institute of Jesuit Sources, 1996. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://jesuitas.lat/uploads/the-constitutions-of-the-society-of-jesus-and-their-complementary-norms/Constitutions%20and%20Norms%20SJ%20ingls.pdf>. Str. 3-13.

<sup>28</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 25-26.

<sup>29</sup> SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Praha: Grada, 2018. Str. 188.

<sup>30</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History* [online]. In: *Studies in the Spirituality of Jesuits*, vol. VI., no. 1 a 2, 1974 [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://ejournals.bc.edu/index.php/jesuit/article/view/3677>. Str. 1.

ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 56.

<sup>31</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 26.

<sup>32</sup> *The Constitutions of the Society of Jesus*. In: PADBERG, John W., S.J. *The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms*. Str. 18-418.

<sup>33</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 26-169.

<sup>34</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 19.

*The Constitutions of the Society of Jesus*. In: PADBERG, John W., S.J. *The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms*. Např. str. 292 a 317.

Dále je nutné upozornit na skutečnost, že jezuité nesměli usilovat o církevní hodnosti mimo svůj řád, zejména o pozici kardinálů a (arci)biskupů.<sup>35</sup> Negativní nazírání Ignáce z Loyoly na ctižádostivost se projevilo i ve znění Konstitucí,<sup>36</sup> v níž byly ambice dokonce označeny „za matku všeho zla v jakékoli komunitě nebo kongregaci.“<sup>37</sup> Možnost přijmout nějaký úřad nebyla nicméně zcela vyloučena.<sup>38</sup> V průběhu staletí proto bylo možné se setkat s několika případy, v nichž jezuité držiteli nějaké církevních hodností.<sup>39</sup>

V průběhu formování Tovaryšstva Ježíšova se jako jedna z hlavních činností řádu vyčlenila koncentrace na misijní činnost. S ní byl spojen i tzv. čtvrtý slib<sup>40</sup> doplňující sliby věčné chudoby, čistoty a poslušnosti.<sup>41</sup> O tomto zvláštním slibu se hovořilo již ve Formuli schválené papežem Pavlem III., kde byl rozveden takto: „*cokoli nám současný římský papež a další budoucí budou chtít přikázat, pokud jde o pokrok duší a šíření víry, nebo kamkoli se mu zalíbí poslat nás do jakýchkoli krajů, okamžitě poslechneme, bez úskoků a výmluv, pokud v nás leží. Zavazujeme se, že to uděláme ať nás pošle mezi Turky nebo k jiným bezvěrcům, dokonce i do země, kterou nazývají Indie, nebo k jakýmkoli kacířům nebo schizmatikům nebo ke komukoli z věřících.*“<sup>42</sup> Na tomto znění se téměř nic nezměnilo ani v revidovaném znění Formule z roku 1550.<sup>43</sup>

Čtvrtý slib obsahují i Konstituce, v nichž bylo mj. stanoveno následující: „*Dále slibují zvláštní poslušnost suverénnímu pontifikovi, pokud jde o misie, podle stejných apoštolských listů a konstitucí.*“<sup>44</sup> Pro správné pochopení slibu je nutné si uvědomit kontext jeho vzniku. Pro první jezuitu byla prvořadá apoštolská činnost a nikoli úcta

<sup>35</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 26 a 47.

MARYKS, Robert A. *Jesuit Cardinals: An Introduction* [online] In: *Journal of Jesuits Studies*, no. 7, 2020, str. 521-525 [cit. 2024-03-15]. Dostupné z:

[https://www.academia.edu/48383300/Jesuit\\_Cardinals\\_An\\_Introduction](https://www.academia.edu/48383300/Jesuit_Cardinals_An_Introduction). Str. 521-522.

<sup>36</sup> MARYKS, Robert A. *Jesuit Cardinals: An Introduction*. Str. 521.

<sup>37</sup> *The Constitutions of the Society of Jesus*. In: PADBERG, John. W., S.J. *The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms*. Str. 412.

<sup>38</sup> Tamtéž. Str. 413.

<sup>39</sup> MARYKS, Robert A. *Jesuit Cardinals: An Introduction*. Str. 521-525.

<sup>40</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 12.

<sup>41</sup> *The Constitutions of the Society of Jesus*. In: PADBERG, John. W., S.J. *The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms*. Str. 205.

<sup>42</sup> *Formulas of the Institute of the Society of Jesus: Approved and Confirmed by popes Paul III. and Julius III.* In: PADBERG, John. W., S.J. *The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms*. Str. 7.

<sup>43</sup> *Formulas of the Institute of the Society of Jesus: Approved and Confirmed by popes Paul III. and Julius III.* In: PADBERG, John. W., S.J. *The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms*. Str. 7.

*Exposcit Debitum (1550)* [online] Portal to Jesuits Studies [cit. 2023-12-15]. Dostupné z:

[https://jesuitportal.bc.edu/research/documents/1550\\_formula/](https://jesuitportal.bc.edu/research/documents/1550_formula/).

<sup>44</sup> *The Constitutions of the Society of Jesus*. In: PADBERG, John. W., S.J. *The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms*. Str. 205.

k papežství, která by až druhotně vedla ke vzniku misijního slibu. To ovšem neznamená, že by Ignác z Loyoly nebyl církvi oddán a že by nerespektoval autoritu katolické církve a jejích představitelů. Přesto papežství nikdy neztotožňoval s církví. Co se týká, propojení papežství s Tovaryštvem Ježíšovým, to spatřoval spíše v jejich pastoračních zájmech. Schválení ze strany Svatého stolce řádu napomohlo v jeho apoštolské a pastorační činnosti. Příkladem lze uvést poskytnutí rozsáhlé mobility v souvislosti s jezuitskými misiemi.<sup>45</sup> Zároveň je nutné podotknout, že pravomoc vysílat jezuity na misijní cesty byla původně svěřena papeži. V praxi se nicméně ukázalo, jak problematické je podle toho systému postupovat. Znění Konstitucí se na tuto skutečnost snažilo reagovat a přeneslo nově pravomoci na generálního představeného řádu.<sup>46</sup>

V souvislosti se čtvrtým slibem je ještě vhodné dodat, že Tovaryšstvo Ježíšovo nebylo jediným řádem, který se zavazoval k určité specifické činnosti. Nicméně jeho obsah se lišil v závislosti na daném řádu a nebyl tedy nutně spojen s misiemi jako v případě jezuitského řádu, ale mohl se týkat i jiných oblastí (např. vzdělávání, péči o chudé či nemocné).<sup>47</sup>

Třetí hlavní oblastí činnosti jezuitů bylo vzdělávání, což v té době bylo pro náboženský řád poměrně netypické. Tovaryšstvo Ježíšovo se totiž stalo nejen jedním z prvních řádů, pro něž vzdělávání představovalo samostatnou, a navíc hlavní oblast činnosti.<sup>48</sup> Ale i tím, kdo jako první zpřístupnilo výuku všem studentům – tedy nejen duchovním, ale i laikům. Tovaryšstvo Ježíšovo proto začalo zakládat koleje, které mu následně velmi napomohly v jeho rozvoji. Nejenže se staly místem, které poskytovalo vzdělávání, ale také sloužily jako prostředek k navazování kontaktů s obyvatelstvem.<sup>49</sup> Koleje byly zakládány poblíž center měst a jednalo se o rozsáhlé komplexy sdružující několik budov, v nichž se nacházely např. kostel, jezuitská rezidence, škola, internátní škola, knihovna<sup>50</sup> divadlo či astronomická observatoř. Jezuité se tak stávali vlastníky

---

<sup>45</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Fourth Vow in Its Ignatian Context: A Historical Study* [online]. St. In: Studies in the Spirituality of Jesuits, vol. XV, no. 1, 1983 [cit. 2024-05-10]. Dostupné z: <https://ejournals.bc.edu/index.php/jesuit/article/view/3721>. Str. 1-45.

<sup>46</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 12.

<sup>47</sup> DONNELLY, John Patrick, S.J. *New religious orders for men* [online]. In: PO-CHIA HSIA, Ronnie (eds.). The Cambridge History of Christianity. Volume 6: Reform and Expansion 1500-1660. Cambridge: Cambridge University Press, 2007 [cit. 2024-05-17]. Dostupné z: [https://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1015&context=hist\\_fac](https://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1015&context=hist_fac). Str. 162-163.

<sup>48</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 18-20.  
DONNELLY, John Patrick, S.J. *New religious orders for men*. Str. 163.

<sup>49</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 18-20.

<sup>50</sup> GRENDLER, Paul F. *Jesuit schools and Universities in Europe 1548-1773* [online]. Leiden: Brill, 2019. [cit. 2024-03-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjx0hq>. Str. 14.

velkého majetku,<sup>51</sup> jelikož již Ignác z Loyoly upřednostňoval koupi potřebných objektů před jejich pronajímáním.<sup>52</sup> Bylo proto nutné získat dostatečnou finanční podporu. Jezuité se přitom museli obejít bez poplatků za studium, jelikož jejich vzdělávací systém byl bezplatný. Kromě toho, že byly koleje neustále dotovány, jezuité např. zřizovali nadace, které by pomohly udržovat jezuitské koleje v provozu.<sup>53</sup>

První jezuitské školy byly zřízeny již ve 40. letech 16. století, konkrétně ve městech Goa v Indii, Gandía ve Španělsku a Messina na Sicílii.<sup>54</sup> V roce 1556 jich fungovalo již 30 a mnoho dalších následovalo v následujících letech,<sup>55</sup> přičemž z některých z nich se posléze staly dokonce univerzity. Nejvýznamnější z nich se stalo Collegium Romanum otevřené v Římě na počátku roku 1551. Jednalo se o velmi prestižní vzdělávací instituci nabízející celou řadu studijních oborů od humanitních věd, teologie až např. po právo<sup>56</sup> či filozofii. Již od svých počátků patřili mezi její studenty jak laici, pro jejichž vzdělávání byla tato instituce původně určena, tak i duchovní. Zdejší studium bylo navíc zpřístupněno zájemcům nejen z různých zemí,<sup>57</sup> ale i z různých společenských vrstev. Na Collegiu Romanu získalo vzdělání mj. i mnoho budoucích kardinálů, a dokonce i osm budoucích papežů, jimiž byli Řehoř XV., Urban VIII., Klement IX., Klement X., Innocenc XIII. a Klement XII.<sup>58</sup> O prestiži Collegia Romana svědčí jistě i skutečnost, že pět let po svém založení, tj. v roce 1556, bylo prohlášeno papežem Pavlem IV. za univerzitu. A to i navzdory jeho výhradám, které vůči Tovaryšstvu Ježíšovu choval.<sup>59</sup>

Výše zmíněné oblasti ovšem nepředstavovaly jediné sféry zájmu Tovaryšstva Ježíšova. Jezuité se totiž věnovali i celé řadě dalších aktivit.<sup>60</sup> Jednou z nich bylo dramatické umění, které se stalo významnou součástí jezuitského vzdělávacího systému. Kromě toho, že byla pořádána různá představení, se jezuité dokonce sami stali autory celé

---

<sup>51</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 20.

<sup>52</sup> GRENDLER, Paul F. *Jesuit schools and Universities in Europe 1548-1773*. Str. 14.

<sup>53</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 20.

<sup>54</sup> GRENDLER, Paul F. *Jesuit schools and Universities in Europe 1548-1773*. Str. 14.

<sup>55</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 19.

<sup>56</sup> GRENDLER, Paul F. *Jesuit schools and Universities in Europe 1548-1773*. Str. 1-29.

<sup>57</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 39-40.

<sup>58</sup> GRENDLER, Paul F. *Jesuit schools and Universities in Europe 1548-1773*. Str. 29.

<sup>59</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 40.

<sup>60</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 26-169.

řady divadelních her.<sup>61</sup> Z dalších oblastí se věnovali např. umění a literatuře,<sup>62</sup> vědě, astronomii (zřizovali proto i své observatoře),<sup>63</sup> matematice,<sup>64</sup> farmácii a provozování vlastních lékáren,<sup>65</sup> botanice, kartografii, antropologii či geografii. A přestože se jezuitské školství zaměřovalo především na humanitní vědy a umožňovalo i studium teologie a filozofie, mnohé koleje nabízely výuku i některých z dalších zmíněných oborů.<sup>66</sup> Neznamená to ovšem, že by se jiné řady těmito nebo podobnými oblastmi nezabývaly. Naopak, nejenže se mnohé z nich do vědeckého bádání zapojovaly, ale navíc přinášely i významné objevy.<sup>67</sup>

Období katolické reformace, tedy včetně první poloviny 16. století, bylo mj. spojeno se vznikem nových náboženských řádů. Z nichž lze kromě jezuitů jmenovat např. theatiny (též zvané kajetány), barnabity, Řád řeholních kleriků v Somasce (CRS),<sup>68</sup> oratoriány, bratry špitálníky či bosé karmelitány.<sup>69</sup> Na založení Tovaryšstva Ježíšova proto nelze pohlížet jakožto na ojedinělý případ, ale spíše jako na součást širší tendence.<sup>70</sup> Zároveň je nutné si uvědomit, že pro jezuity nebyl v prvních letech jejich existence klíčový boj proti reformaci, ale jejich misijní poslání. Přesto někteří jezuité proti reformaci bojovali již od počátečních let existence řádu. Nicméně zvýšení důrazu na její potlačení se projevilo až v letech pozdějších.<sup>71</sup> Řády se od sebe v mnohém lišily –

<sup>61</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 22 a 36.

VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2016. Str. 86-118.

<sup>62</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 26-169.

<sup>63</sup> COYNE, George S.J. a Augustin UDIAS S.J. *Spiritual Foundations for Jesuit Commitment to Science* [online]. In: *Conversations on Jesuit Higher Education*, 2015, vol. 47, článek 4, str. 5-7 [cit. 2024-01-08]. Dostupné z: <https://www.vaticanobservatory.org/wp-content/uploads/2016/09/Spiritual-Foundations-for-Jesuit-Commitment-to-Science.pdf>. Str. 5-7.

MARTIN, Jeff. *Dedicated to Discovery: A Brief History of Jesuits in the Sciences* [online]. Saint Joseph's university magazine, červen 2022 [cit. 2024-01-08]. Dostupné z: <https://www.sju.edu/magazine/special-edition/jesuits-in-sciences>.

<sup>64</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 36.

<sup>65</sup> MARTIN, Jeff. *Dedicated to Discovery: A Brief History of Jesuits in the Sciences*.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 38.

<sup>66</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 36-38.

<sup>67</sup> Nastínění činnosti různých náboženských řádů např. v: BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. I-IV. díl. Praha: Libri, 2002-2018.

<sup>68</sup> DONNELLY, John Patrick, S.J. *New religious orders for men*. Str. 162-179.

MUNNICH, Nelson H. *The Early Jesuits' Relations with Other Religious Orders* [online]. In: GEGER, Barton, S.J., GERLICH, Robert, S.J. a Claude N. PAVUR, S.J. (eds.) *The Jesuits and the Church in History. International symposium on Jesuits studies*, 1.-4. srpna 2022. Institute of Jesuit Sources, 2023 [cit. 2024-05-04]. Dostupné z: <https://jesuitsources.bc.edu/the-jesuits-and-the-church-in-history/.pdf>. Str. 1-2.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 11.

<sup>69</sup> DONNELLY, John Patrick, S.J. *New religious orders for men*. Str. 164-179.

<sup>70</sup> DONNELLY, John Patrick, S.J. *New religious orders for men*. Str. 162-179.

MUNNICH, Nelson H. *The Early Jesuits' Relations with Other Religious Orders*. Str. 1-3.

<sup>71</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 26.

např. v míře centralizace (vysokou měli např. jezuité), v přijetí vlastního řeholního oděvu, ve svém zaměření apod. apod. Na druhou stranu lze nalézt u některých z nich i společné prvky jako např. pečlivější přípravu pro vstup do řádu, podporu častých zpovědí, práci s chudými či přijímání budoucích členů atd. Dalším spojovacím prvkem většiny nových řádů bylo také původní omezení na jednu zemi, jelikož k jejich rozšíření do dalších oblastí docházelo případně až posléze.<sup>72</sup> Nicméně např. v případě Tovaryšstva Ježíšova pocházeli již jeho zakládající členové z různých zemí.<sup>73</sup> Jezuité se od dalších řádů odlišovali i prostřednictvím rychlosti, s níž se dokázali rozvíjet a jaký vliv si získali.<sup>74</sup>

Jezuité museli kvůli tomu, jak byl jejich řád nastaven a jak se průběžně vyvíjel, již od počátku své existence čelit různým výzvám a kritikám pocházejících z rozličných stran. Zpochybňována byla např. pravověrnost Duchovních cvičení (*Exercitia spiritualia*)<sup>75</sup> představující jeden ze základních dokumentů Tovaryšstva Ježíšova.<sup>76</sup> Odpůrci bylo argumentováno, že se jedná o nebezpečnou formu mysticismu upřednostňující přímou komunikaci s Bohem, důsledkem čehož mělo docházet ke snižování významu svátostí. Ignác z Loyoly je proto musel dokonce několikrát obhajovat před inkvizicí. Kritické postoje vůči tomuto dokumentu nezmizely ani poté,<sup>77</sup> co jejich znění schválil papež Pavel III. v apoštolském breve *Pastoralis officii cura* ze dne 31. července 1548.<sup>78</sup> Další příklad nesouhlasu s působením Tovaryšstva Ježíšova lze pozorovat v souvislosti s přijímáním tzv. nových křesťanů mezi členy svého řádu.<sup>79</sup> Jezuité byli jediným řádem ve Španělsku umožňujícím jejich přijetí. Nicméně v roce 1593 byli Filipem II. donuceni s tímto počínáním skončit.<sup>80</sup>

Velmi komplikované situaci museli jezuité čelit ve Francii. V 50. letech 16. století zde Tovaryšstvo Ježíšovo nemuselo čelit pouze překážkám ve svém rozvoji, ale i značné

<sup>72</sup> DONNELLY, John Patrick, S.J. *New religious orders for men*. Str. 163.

<sup>73</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 49-65 a 75-76.

<sup>74</sup> Nejenže se jezuité odlišovali od dalších nově vzniklých řádů, ale rozdíly byly patrné i v jejich komparaci se vzorem žebravých řádů. Jednalo se například o nepřijetí vlastního řádového oděvu, ponechávání si svých rodných jmen, nedodržování společné chórové modlitby (možnost vynechat vigilie a nešpory) či volba generálního představeného řádu, který byl volen doživotně na místo obvyklých 3 či 6 let. Více viz. DONNELLY, John Patrick, S.J. *New religious orders for men*. Str. 164-179; O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 11-31.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 11.

<sup>75</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 11-31.

<sup>76</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 39.

<sup>77</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 17.

<sup>78</sup> ADMIRON, Philip R. S.J. *Papal Documents from the Early Years of the Society in English Translation*. Str. 23-25.

<sup>79</sup> Jednalo se o osoby s židovskými kořeny, které přestoupili na katolickou víru.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 30.

<sup>80</sup> DONNELLY, John Patrick, S.J. *New religious orders for men*. Str. 163.

kritice. Aby zde mohli vlastnit nemovitý majetek, museli získat oficiální přijetí - tzv. *droit de naturalisation*. Jejich žádost o něj podpořil kardinál Karel de Guise, který se stal přítelem a zastáncem Tovaryšstva Ježíšova. S jeho postojem ovšem nesouhlasil biskup Eustace du Bellay, který se naopak stal nepřítelem jezuitů a otevřeně proti nim vystoupil. Zastání řád nenašel ani ve francouzském parlamentu, který byl hrdý na to, jakými svobodami se jejich církev může pyšnit. Součástí jezuitské opozice tak byl i francouzský galikanismus. Ke kritice Tovaryšstva Ježíšova se navíc přidala i Teologická fakulta pařížské univerzity, jejíž odsouzení ze dne 1. prosince 1554<sup>81</sup> bylo pro řád velkou ranou.<sup>82</sup> Nejenže se jednalo o instituci, která byla považována za nejprestižnější v katolickém světě, ale zároveň s ní byla řada jezuitů spojena skrze své vzdělání.<sup>83</sup> Jedním z autorů tohoto dekretu byl navíc i bývalý Ignácův učitel benediktýn Jean Benoît. Jezuité byli odsouzeni za to, že ve svém názvu používali jméno Ježíše Krista, jelikož to bylo odpůrci řádu považováno za arogantní. Dalšími důvody byly např. přílišné výsady nebo odklon od zvyklostí náboženského života.<sup>84</sup> Dokonce bylo stanoveno, že: „*toto Tovaryšstvo se zdá být nebezpečím pro víru, hrozbou pro mír v církvi, silou rozvratu řádového života, spíše zdrojem destrukce než budování.*“<sup>85</sup> Ne všichni ovšem nahlíželi na jezuitu negativním způsobem. Ignáci z Loyoly se na obranu řádu podařilo získat značnou podporu napříč evropským kontinentem. Nicméně vzhledem k tomu, o jak rozsáhlé kritiky se jednalo, se jezuitům nikdy nepodařilo od nich zcela očistit.

### 1.1. Vztah Tovaryšstva Ježíšova a papežství v 16. století

Přes všechny problémy, jimž jezuité museli čelit, disponovalo Tovaryšstvo Ježíšovo většinu času papežskou podporou.<sup>86</sup> Jak již bylo naznačeno výše, již samotné počátky Tovaryšstva Ježíšova jsou spojeny s papežstvím. Konkrétně pak s osobou papeže Pavla III., který na papežský stolec nastoupil v roce 1534. Což je i rok, v němž došlo ke složení slibů na Montmartru a v němž již osoba papeže figuruje v plánech „přátel v Pánu.“ Jelikož právě Svatý otec měl dokázat nejlépe posoudit, kde by bylo jejich služeb nejvíce

<sup>81</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Str. 287-288.

<sup>82</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 30-31.

<sup>83</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Str. 287-288.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 30-31.

<sup>84</sup> MUNNICH, Nelson H. *The Early Jesuits' Relations with Other Religious Orders*. Str. 4.

<sup>85</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Str. 288.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 30.

<sup>86</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 30-32.

zapotřebí.<sup>87</sup> Jezuité se na papeže neobraceli z toho důvodu, aby mu pomohli posílit pozici tehdy velmi silně kritizovaného papežství. Ale proto, že jeho souhlas potřebovali k posílení svého řádu. Zejména proto, aby získali svolení působit napříč jednotlivými diecézemi a aby nebyli zcela závislí na místních biskupech.<sup>88</sup>

Pavel III. pak během svého patnáctiletého pontifikátu nejenže stvrdil vznik Tovaryšstva Ježíšova, ale pomohl i k jeho upevnění.<sup>89</sup> O tom, že si jezuitů cenil a podporoval je, svědčí jistě i skutečnost, že si jako své zástupce na Tridentský koncil vybral dva jezuitu – Diega Laíneze a Alfonse Salmeróna.<sup>90</sup> Další osobou na papežském stolci byl Julius III., který na svého předchůdce navázal a v bule *Exposcit debitum* Tovaryšstvo Ježíšovo včetně jeho Formule schválil. Julius III. zároveň Tovaryšstvu umožnil založit Římskou a Německou kolej.<sup>91</sup> Tím ovšem jeho podpora řádu nekončila. Na jeho přání se totiž jezuité, konkrétně Diego Laínez a Jeronimo Nadal, účastnili říšského sněmu v Augsburgu, na kterém byla přijata zásada *Cuius regio, eis religio*. Nadal byl zděšen náboženskou situací, která v Německu panovala, a ke zlepšení jeho mínění jistě nijak nepřispělo oficiální povolení vyznávat luteránskou víru. Vzhledem k těmto okolnostem se proto snažil, aby jezuité mezi své prioritní oblasti zařadili právě německé země.

Po smrti Julia III. v roce 1555 došlo postupně ke změně tohoto kladného přístupu k jezuitům.<sup>92</sup> Novým papežem se stal proreformně orientovaný Marcellius II., který byl sice k jezuitům přátelsky nakloněn, nicméně ve své funkci strávil pouhých 21 dnů.<sup>93</sup> Ochlazení vztahů vůči jezuitům ze strany papežství<sup>94</sup> je spojeno s nástupem protišpanělsky smýšlejícího Giampietra Carafy jako papeže Pavla IV.<sup>95</sup> S Ignácem z Loyoly se v době jeho zvolení znali již necelé dvě dekády, přátelský vztah mezi nimi ovšem nikdy nevznikl. Od jejich prvního setkání v roce 1536 v Benátkách mezi nimi

---

<sup>87</sup> PADBERG, John W. S.J. *Ignatius, the Popes, and Realistic Reverence* [online]. In: *Studies in the Spirituality of Jesuits*, vol. 25, no. 3, 1993 [cit. 2024-05-26]. Dostupné z: [https://web.bc.edu/jsdc/jsl/sjs\\_19930501.pdf](https://web.bc.edu/jsdc/jsl/sjs_19930501.pdf). Str. 6-7.

<sup>88</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 20.

<sup>89</sup> PADBERG, John W. S.J. *Ignatius, the Popes, and Realistic Reverence*. Str. 6-7.

<sup>90</sup> MUNNICH, Nelson H. *The Early Jesuits' Relations with Other Religious Orders*. Str. 4.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 28.

<sup>91</sup> PADBERG, John W. S.J. *Ignatius, the Popes, and Realistic Reverence*. Str. 7.

<sup>92</sup> PADBERG, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 27-32.

<sup>93</sup> PADBERG, John W. S.J. *Ignatius, the Popes, and Realistic Reverence*. Str. 7 a 26.

<sup>94</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 31.-32.

<sup>95</sup> RENDINA, Claudio. *Příběhy papežů: dějiny a tajemství: životopisy 265 římských papežů*. Praha: Volvox Globator, 2005. Str. 500-506.

naopak panovaly neshody.<sup>96</sup> Navíc návrh z roku 1545<sup>97</sup> na možné sloučení jezuitského a theatinského řádu, jehož spoluzakladatelem byl právě budoucí Pavel IV., narazil na nesouhlas Ignáce z Loyoly. Pavel IV. byl sice učený a proreformně smýšlející, ale zároveň i svévolný, netolerantní a velice přísný.<sup>98</sup> Jeho averze ke všemu španělskému byla zřejmě způsobena tím, že jeho rodná Neapol byla okupována Španělskem.<sup>99</sup> Problematickým se proto mohla jevit skutečnost, že mnoho prvních jezuitů z této země pocházelo,<sup>100</sup> a také to, že ve vedoucích funkcích řádu v té době stáli právě jezuité původem ze Španělska. Přestože tedy negativní postoj Pavla IV. k jezuitům byl způsoben koncepčními neshodami jako např. v případě spojení jezuitů a theatinů, zásadní roli sehráli taktéž osobní pohnutky papeže.<sup>101</sup>

Během pontifikátu Pavla IV. bylo možné identifikovat řadu činností zaměřených proti jezuitskému řádu. Jednu z nich představovalo prohledání sídla generálního představeného řádu v Římě v roce 1555 z obavy, že by zde jezuité mohli ukrývat zbraně. Během prohlídky se ovšem podezření nepotvrdilo. Možný důvod pro takovéto jednání lze spatřovat v neustálém strachu Pavla IV. ze španělského spiknutí proti své osobě. Dalším příkladem zakročení vůči Tovaryšstvu Ježíšovu pak byl zásah papeže do fungování řádu. Po smrti Ignáce z Loyoly v červenci 1556<sup>102</sup> byl do funkce generálního vikáře zvolen Diego Laínez, který měl tuto pozici zastávat do doby, než bude uspořádána generální kongregace, která zvolí nového generála. Původní termín jejího konání byl naplánován na listopad 1556. Nicméně nepřátelství a válka mezi papežem a španělským králem Filipem II. tento plán zhatila. Obě znesvářené strany zakázaly význačným představitelům jezuitského řádu vycestovat. Což znamená, že jezuité ze Španělska

---

<sup>96</sup> QUINN, Peter A. *Ignatius Loyola and Gian Pietro Carafa: Catholic Reformers at Odds* [online]. In: *The Catholic Historical Review*, vol. 67, no. 3, 1981, str. 386–400 [cit. 2023-12-12]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/25021136>. Str. 386-400.

<sup>97</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Str. 307.

<sup>98</sup> Příkladem jeho přísnosti může být uvěznění kardinála Morona, horlivého reformátora a účastníka Tridentského koncilu, kvůli podezření z kacířství.

PADBERG, John W. S.J. *Ignatius, the Popes, and Realistic Reverence*. Str. 7-8.

<sup>99</sup> PADBERG, John W. S.J. *Ignatius, the Popes, and Realistic Reverence*. Str. 7.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 31.

O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Str. 307.

<sup>100</sup> PADBERG, John W. S.J. *Ignatius, the Popes, and Realistic Reverence*. Str. 7.

O původu zakládajících členů viz. např. RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 49-65 a 75-76.

<sup>101</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 31.

<sup>102</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Str. 307-309.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 28-33.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 31.

nesměli z rozhodnutí Filipa II. odjet do Říma a jezuité z Říma naopak nemohli město opustit bez papežského svolení. Bylo proto rozhodnuto o odložení první generální kongregace na duben 1557. K jejímu zahájení nicméně nakonec došlo až dne 16. června 1558, přičemž trvala až do 10. září 1558. Volba nového generálního představeného pak připadla na 2. července 1558. Na jednání se dostavil i kardinál Pacheco jakožto zástupce Pavla IV. Jeho úkolem nebylo ovlivnit volbu jako takovou, ale měl zaujmout funkci sekretáře kongregace a dohlížet nad sčítáním hlasů.

Ve volbě následně zvítězil Diego Laínez se ziskem 13 hlasů z 20 možných.<sup>103</sup> Na tomto místě je proto vhodné poukázat na vztah mezi Pavlem IV. a Laínezem Papež k němu totiž choval velkou úctu a náklonnost.<sup>104</sup> Dokonce uvažoval o tom, že by Laínezovi udělil kardinálský klobouk. Ten o jeho zisk ale neusiloval, a naopak se snažil svému jmenování zabránit. Pavel IV. nakonec od svého záměru ustoupil, ale až do konce svého života pokračoval s Laínezem v konzultacích. To mu nicméně nezabránilo zasáhnout do průběhu první generální kongregace a vynutit si provedení změn v Konstitucích,<sup>105</sup> jejichž znění mělo být kongregací přezkoumáno a následně znovuschváleno. Papež konkrétně požadoval omezení délky funkčního období generálního představeného na dobu tří let<sup>106</sup> z doposud doživotního mandátu. Důvod tohoto rozhodnutí tkvěl v papežově nesouhlasu se způsobem, jakým Ignác z Loyoly spravoval Tovaryšstvo Ježíšovo. Považoval ho totiž za tyranský. A právě zkrácením funkčního období generálního představeného chtěl dosáhnout toho, aby se podobná situace již neopakovala. Mimoto Pavel IV. požadoval dodržování pravidelných chórových modliteb,<sup>107</sup> tak jak to bylo běžné v dalších řádech.<sup>108</sup>

Přestože s těmito požadavky jezuité nesouhlasili,<sup>109</sup> nakonec se jim podvolili. I když pouze dočasně a jen v určité míře. K dodržování posledně zmiňovaného nařízení sice docházelo, ale spíše jen na jezuitském ústředí v Římě. Jelikož na ostatních místech,

---

<sup>103</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 5-7.

<sup>104</sup> Na základě autorkou této práce prostudované literatury ale nebylo možné zjistit důvody této náklonnosti.

<sup>105</sup> PADBERG, John W. S.J. *Ignatius, the Popes, and Realistic Reverence*. Str. 26-28.

<sup>106</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 7.

<sup>107</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 33.

<sup>108</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 13.

<sup>109</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 7.

kde jezuité působili, nebylo prakticky možné se jím řídit.<sup>110</sup> Dočasnost těchto proměn v rámci fungování Tovaryšstva Ježíšova byla spjata se změnou na papežském stolci, na nějž v roce 1559 usedl Pius IV. Ten během svého pontifikátu změny prosazené Pavlem IV. zrušil,<sup>111</sup> což jezuitům umožnilo vrátit se zpět ke svým původním zvykům.<sup>112</sup>

Zásah Pavla IV. v rámci generální kongregace nepředstavuje v historii jezuitského řádu ojedinělý případ. V následujících desetiletích i staletích lze nalézt celou řadu dalších takových příkladů.<sup>113</sup> Navíc spolu s tím, jak se proměňovalo personální obsazení Svatého stolce, se měnil i postoj papežů k Tovaryšstvu Ježíšovu. Lze identifikovat řadu pontifiků, kteří k řádu ve svých postojích byli neutrální nebo dokonce příznivě nakloněni. Nicméně jak již bylo výše naznačeno a jak bude i v dalších kapitolách níže patrné, tak celá řada papežů k jezuitům zaujala negativní či nepřátelský postoj.<sup>114</sup> V této souvislosti se proto otevírá otázka, zdali tak činili z osobních pohnutek, nebo k tomu měli nějaký objektivní důvod, či zdali k tomu nemohli být přiměni okolními vlivy.

Bylo by ovšem mylné se domnívat, že řádu příznivě naklonění papeži nijak nezasahovali do fungování řádu. Jeden z příkladů je možné uvést již z konce 16. století. Jedná se o papeže Řehoře XIII., který je považován za jednoho z největších podporovatelů řádu.<sup>115</sup> Zmínit lze mj. jeho podporu již dříve představeného Collegia Romana. Nejenže poskytl finanční prostředky na stavbu budovy, v níž by mohla tato instituce sídlit,<sup>116</sup> ale napomohl i k razantnímu zlepšení špatného finančního stavu univerzity jako takové. Řehořova podpora se ale netýkala pouze Collegia Romana, ale celého vzdělávacího systému, včetně systematictější výuky duchovenstva.<sup>117</sup> Opominout nelze ani na reformu kalendáře, na níž se jako poradce Řehoře XIII. podílel i vážený

---

<sup>110</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 33.

<sup>111</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 31-32.

O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Str. 309.

<sup>112</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 8.

<sup>113</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations and the world around them* [online]. In: Review of Ignatian Spirituality, XXXVII, no. 3, 2006, str. 22-36 [cit. 2023-12-15]. Dostupné z: <https://www.sjweb.info/documents/cis/pdfenglish/200611303en.pdf>. Str. 26-34.

<sup>114</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 10-113.

<sup>115</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations and the world around them*. Str. 27.

<sup>116</sup> GRENDLER, Paul F. *Jesuit schools and Universities in Europe 1548-1773*. Str. 27-29.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 38-43.

<sup>117</sup> Collegium Romanum bylo v tíživé finanční situaci již od svého založení. Podstatnou pomoc mu nedokázali poskytnout papeži ani panovníci.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 38-43.

jezuita Christoph Clavius, který od roku 1563 vedl katedru matematiky na Collegiu Romanu.<sup>118</sup>

Co se týče zasahování Řehoře XIII. do fungování řádu, to se projevilo např. v rámci třetí generální kongregace uspořádané v roce 1573. Jelikož si uvědomoval vzrůstající nelibost vůči španělské převaze v rámci Tovaryšstva Ježíšova i zášti projevované vůči „novým křesťanům“, žádal, aby se novým generálem nestal Španěl. Jezuité s tím ovšem nesouhlasili a snažili se papeže přesvědčit, aby své rozhodnutí přehodnotil. To se jim podařilo a Řehoř XIII. svůj dřívější požadavek zrušil, načež tak mohla proběhnout svobodná volba. Do funkce generálního představeného byl nakonec zvolen Everard Mercurian, jehož sám Řehoř XIII. před volbou navrhl jako možného kandidáta. Jednalo se sice o španělského poddaného, jelikož pocházel ze Španělského Nizozemí, ale nikoli o Španěla.<sup>119</sup>

Na přelomu 16. a 17. století se navíc uvnitř Tovaryšstva Ježíšova rozhořela krize, za níž stáli někteří španělští jezuité. Kritizovali způsob vedení řádu generálem Aquavivou a své námitky adresovali i Svatému stolci.<sup>120</sup> Sixtus V. uvažoval nad vysláním zvláštní biskupské vizitace do Španělska, ale nakonec ho Aquaviva přesvědčil, aby od tohoto plánu upustil. Neoblohmým však papež zůstával v souvislosti se změnou názvu řádu,<sup>121</sup> které bylo považováno za arogantní.<sup>122</sup> Přestože Aquaviva papeži zaslal požadovanou oficiální žádost, k žádné změně nedošlo. Důvodem byla Sixtova smrt (1590) a nástup Řehoře XIV., který již o nový název Tovaryšstva Ježíšova neusiloval. Řád byl naopak během jeho pontifikátu potvrzen ve své dosavadní podobě. Problém námitek proti vedení řádu ze strany jeho členů ale přetrvával nadále. Pod vlivem stížností nařídil Klement VIII. svolání generální kongregace. Zahájena byla 3. listopadu 1593 a během svého trvání se usnesla na tom, že kritika generála Aquavivy je neopodstatněná. A přesto, že přijala řadu nových opatření, dosavadní způsob vedení řádu změněn nebyl. Kongregace pak dále

---

<sup>118</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 36 a 40.

<sup>119</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 10-12.

<sup>120</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 45-52.

PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 15-20.

<sup>121</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 16.

<sup>122</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 49.

vyloučila tzv. memorialisty, tedy nespokojené jezuity, ze svých řad.<sup>123</sup> Kromě toho se navíc znovu otevřela otázka ohledně přijímání „nových křesťanů“ do vlastních řad. Již před vypuknutím sporů s memorialisty se ozývaly hlasy proti jejich začleňování do Tovaryšstva Ježíšova.<sup>124</sup> Na vině mohla být částečně určitá zášť vůči těmto osobám, jelikož někteří z nich zastávali v řádu vysoké funkce. Svou roli proti nim jistě sehrála i skutečnost, že mnoho z tzv. conversos patřilo právě mezi memorialisty.<sup>125</sup> Nakonec generální kongregace rozhodla v jejich neprospěch a v přijatém dekretu stanovila zákaz přijímat do Tovaryšstva Ježíšova osoby židovského či maurského původu. Výjimka mohla být získána pouze na základě zvláštního povolení.<sup>126</sup> Se zněním dekretu ale někteří jezuité jako např. Robert Persons, Diego de Guzmán či Antonio Possevino nesouhlasili a snažili se Acquavivovo rozhodnutí zvrátit. A to mj. i z toho důvodu, že bylo vnímáno jako vynucené ze strany španělského královského dvora.<sup>127</sup> Úspěšní ve svých snahách ale nebyli, jelikož platnost dekretu trvala až do roku 1946.<sup>128</sup> Ani tedy v pořadí pátou generální kongregací nedošlo k ukončení sporů ohledně Acquavivova způsobu vedení řádu. Jezuité proto v roce 1608 svolali další generální kongregaci, která mj. Acquavivu opět potvrdila v jeho funkci.<sup>129</sup>

Tovaryšstvo Ježíšovo zároveň prodělalo v rámci svého postoje k papežství postupnou proměnu. Na počátku je patrná jejich oddanost Římu, ale postupně se od něj začali osamostatňovat. Napomohlo tomu mimo jiné to, že se dokázali úspěšně etablovat např. na panovnických dvorech a ve velkých městech. Jezuité začali postupně projevovat podporu jednotlivým monarchům a státům, ve kterých žili. V průběhu 17. století se tento přístup prohluboval a jezuité se začali čím dál tím více zapojovat i do otázek týkající se světské moci. A vzhledem k postavení, které si dokázali vybudovat, se stali terčem závisti

---

<sup>123</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 16-18.

<sup>124</sup> DIRCKSEN, Marianne R. a Victor Houlston. *Jews in the Society of Jesus: Claudio Acquaviva and his critics* [online]. In: In die Skriflig / In Luce Verbi, vol. 27, no. 1, 2023 [cit. 2024-08-31]. Dostupné z: <https://indieskriflig.org.za/index.php/skriflig/article/view/2971/8056>. Str. 1.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 52.

<sup>125</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 52.

<sup>126</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 18.

<sup>127</sup> Více o této kritice viz. DIRCKSEN, Marianne R. a Victor Houlston. *Jews in the Society of Jesus: Claudio Acquaviva and his critics*. Str. 1-6.

<sup>128</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 18.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 52.

<sup>129</sup> Tamtéž. Str. 16-21.

a kritiky, které zaznívaly nejen z vnitřních církevních struktur, ale i od širší společnosti.<sup>130</sup> Bližšímu pohledu na tento následující vývoj Tovaryšstva Ježíšova bylo věnováno více prostoru níže.

## 1.2. Expanze řádu

Přes všechny své problémy se řád dokázal rozrůstat a budovat si důležitou pozici v rámci společnosti i v rámci struktur katolické církve. Vrchol jeho vlivu lze pozorovat okolo poloviny 17. století. Jezuité měli nejen velký náboženský, ale i např. kulturní vliv a v oblasti vzdělávání zaujali zcela dominantní postavení. Příznivé ohlasy získávali i díky svému boji proti protestantismu. Přesto všechno vůči Tovaryšstvu Ježíšovu přetrvávaly i jisté kritické postoje, a to i v rámci katolických kruhů.

V souvislosti s růstem řádu je v první řadě nutné upozornit na vývoj počtu jezuitů a teritoriální expanzi řádu.<sup>131</sup> Na základě znění buly *Regimini militantis ecclesiae* nesměl počet členů Tovaryšstva čítat více jak šedesát osob.<sup>132</sup> Zavedení tohoto limitu představovalo ústupek kardinálu Bartolomeu Guidiccionimu, který se otevřeně stavěl proti zakládání nových řádů a který měl posoudit rozdílné pohledy kardinálů Contariniho a Chinucciho na tzv. Pět kapitol. Guidiccioni nakonec souhlasil se založením Tovaryšstva, ovšem pod podmínkou, že dojde k omezení počtu jeho členů.<sup>133</sup> Platnost tohoto omezení skončila spolu s vydáním již několikrát zmiňované buly *Exposcit Debitum* v roce 1550.<sup>134</sup> Od té doby se počet členů řádů začal velmi rychle rozšiřovat. Již v roce 1556 Tovaryšstvo čítalo již okolo jednoho tisíce členů a rozrůstalo se i nadále.<sup>135</sup> V době konání 4. generální kongregace v roce 1581 čítalo již okolo 5 tisíc členů a během generalátu Claudia Acquavivi (1581-1615) se tento počet zvýšil na 13 tisíc. V následujících desetiletích už ovšem o tak rozsáhlém rozšiřování hovořit nemůžeme. Jisté zpomalení je patrné již v období do roku 1625, kdy se řady Tovaryšstva rozrostly o 2 000 nových členů. Razantní pokles nastal v následujících padesáti letech, kdy se mezi jezuitu zařadil přibližně stejný počet osob jako v letech 1615-1625.<sup>136</sup> Na konci 70. let 17. století tak Tovaryšstvo čítalo

---

<sup>130</sup> HRBEK, Jiří. *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*. Praha: Triton, 2012. Str. 129-130.

<sup>131</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 9-82.

<sup>132</sup> ADMIRON, Philip R. S.J. *Papal Documents from the Early Years of the Society in English Translation*. Str. 7.

<sup>133</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 109-112.

<sup>134</sup> *Exposcit Debitum (1550)*. Portal to Jesuits Studies.

<sup>135</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 11-64.

<sup>136</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 5-29.

cca 17 600 členů. Podobný byl i další vývoj, kdy v roce 1710 řád tvořilo necelých 20 000 jezuitů a v roce 1749 jich bylo cca 22 500.<sup>137</sup>

Zpomalení bylo zapříčiněno kombinací několika faktorů. Jednalo se zejména o vlivy politické, ekonomické a náboženské.<sup>138</sup> Neblahý vliv mělo vypuknutí třicetileté války v roce 1618. Pro Tovaryšstvo Ježíšovo byla situace komplikovaná mj. kvůli tomu, že jeho členové zastávali funkce královských zpovědníků<sup>139</sup> a rádců.<sup>140</sup> Podle rozhodnutí 5. generální kongregace konané v roce 1593 se jezuité nesměli zapojovat do politických záležitostí. Zákaz zabývat se světskými záležitostmi byl přijat i např. na 7. generální kongregaci uspořádané na přelomu let 1615/1616.<sup>141</sup> V praxi se ale často děl pravý opak. Příkladem lze poukázat na Guillauma Lamormainiho, který působil na dvoře Ferdinanda II. a byl považován za jeho šedou eminenci. Jeho velmi negativní postoj k protestantství měl dopad nejen na něj samotného, ale potažmo i na celý řád. V osobní rovině mu vynesl řadu nepřátel, v obecné to pak přispělo k nárustu antijezuitismu. Tyto skutečnosti přispěly k negativním pohledům na jezuitu jakožto na politické intrikány nebo strůjce mezinárodních spiknutí.<sup>142</sup>

Kromě toho, že třicetiletá válka nebyla jediným konfliktem 17. století,<sup>143</sup> je nutné si uvědomit, že i ekonomická situace v Evropě zaznamenala několik krizí.<sup>144</sup> Opominout nelze ani důvody náboženské související jak s vývojem uvnitř samotného Tovaryšstva Ježíšova, tak se stavem celé církve. Tovaryšstvo si uvědomovalo, že nemůže neustále přijímat tak vysoký počet nových členů. A to jak s ohledem na jejich podporu, tak i na prosperitu celého řádu.<sup>145</sup> Papežství nejenže odmítalo závěry Vestfálského míru, ale muselo čelit i dalším problémům spojenými např. s měnícím se společenským kontextem,

---

<sup>137</sup> ALDEN, Dauril. *The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1996. Str. 17.

<sup>138</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 29.

<sup>139</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 42-43.

<sup>140</sup> HRBEK, Jiří. *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*. Str. 129.

<sup>141</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 18-22.

<sup>142</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 42-43.

<sup>143</sup> HRBEK, Jiří. *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*.

<sup>144</sup> HOBBSAWM, E.J. *The General Crisis of the European Economy in the 17th Century* [online]. In: *Past & Present*, no. 5, 1954, str. 33-53 [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/649822>. Str. 33-49.

<sup>145</sup> PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 28-29.

snahami absolutistických států o omezení moci katolické církve, jansenismem apod. Zapomínat nelze ani na náboženské rozdělení evropské společnosti.<sup>146</sup>

### 1.2.1. Teritoriální expanze v Evropě

Změny lze sledovat i v rámci jezuitské teritoriální expanze. Po organizační stránce se Tovaryšstvo Ježíšovo dělilo na tzv. provincie, přičemž jich během prvních sta let bylo založeno přibližně 40. Nad nimi pak stály asistence, které sdružovali jednotlivé oblasti např. podle jazyků či geografické polohy. Zároveň je nutné zdůraznit, že v jejich rámci nebyli jezuité rovnoměrně rozděleni.<sup>147</sup> Co se týče povahy misií, nejednalo se pouze o misie vnější směřující do zámořských oblastí nebo oblastí východní a severní Evropy, ale i o misie vnitřní probíhající v rámci dané provincie.<sup>148</sup>

Jezuité se nešířili pouze v Itálii, ale již od počátku zaměřili i do dalších oblastí.<sup>149</sup> První zemí, která o Tovaryšstvo projevila zájem a následně mu projevila svou podporu, bylo Portugalsko.<sup>150</sup> Král Jan III. ještě před oficiálním potvrzením řádu v roce 1540 žádal o vyslání jeho členů na misijní cestu do Indie. Pro toto poslání byli původně zvoleni Simão Rodrigues de Azevedo a Nicolás Bobadilla. Druhý jmenovaný se cesty nakonec nemohl nezúčastnit, jelikož onemocněl. Jeho místo následně zaujal František Xaverský. Do Lisabonu oba muži dorazili v polovině roku 1540<sup>151</sup> a museli zde zůstat do příštího roku, než budou moci vyplout do Indie.<sup>152</sup> Plavby, která započala 7. dubna 1541, se ale nakonec účastnil pouze František Xaverský, který nejenže měl podporu portugalské monarchie, ale zároveň byl papežem Pavlem III. jmenován papežským nunciem pro Indie.<sup>153</sup> Rodrigues na přání krále zůstal a nadále působil v Portugalsku.<sup>154</sup> A když v roce 1546 vznikla v Portugalsku řádová provincie, tak v jejím čele stanul

<sup>146</sup> HRBEK, Jiří. *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*. Str. 123-141.

<sup>147</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 25-57.

<sup>148</sup> ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Str. 123.

<sup>149</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 97-101 a 124-224.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 11-82.

<sup>150</sup> MANSO, Marie de Deus Beites. *The Society of Jesus and Portugal: 1540-1773. From establishment to extinction. A historiographical approach* [online]. In: *Folia Historia del Nordeste*, no. 41, 2021, str. 59-87 [cit. 2024-02-15]. Dostupné z: <https://iighi.conicet.gov.ar/wp-content/uploads/sites/29/2021/08/n41a03.pdf>. Str. 60-61.

<sup>151</sup> XAVERSKÝ, František. *František Xaverský (1506-1552): výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2005. Str. 13-16.

ROCHFORD, Tom, S.J. *Saint Francis Xavier* [online]. Jesuits [cit. 2024-02-15]. Dostupné z: <https://www.jesuits.global/saint-blessed/saint-francis-xavier/>.

<sup>152</sup> ROCHFORD, Tom, S.J. *Saint Francis Xavier*.

<sup>153</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 11 a 48-49.

ROCHFORD, Tom, S.J. *Saint Francis Xavier*.

<sup>154</sup> XAVERSKÝ, František. *František Xaverský (1506-1552): výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu*. Str. 17.

právě on.<sup>155</sup> Tovaryšstvo Ježíšovo se v zemi v průběhu následujících více jak 200 let velmi rozšířilo. Mimo jiné zde zřídilo mnoho kolejí a škol, přičemž jeho členové spravovali i např. univerzitu v Évoře.<sup>156</sup>

Další řádovou provincií se v roce 1547 stalo Španělsko, v jejímž čele stanul Antonio de Araoz.<sup>157</sup> Oproti sousednímu Portugalsku zde jezuité neměli tak dobré výchozí podmínky. Nejenže se jim nedostávalo takové podpory od královského dvora, ale situaci komplikoval i poměrně nízký počet jezuitů. Nicméně i přes řadu problémů se jezuité dokázali rozvíjet a rozšiřovat.<sup>158</sup> Expanzi Tovaryšstva dokazuje např. dělení jedné španělské provincie na několik dílčích, přičemž jeho předmětem byly především jezuitské školy. První z nich, i když pouze na formální úrovni, proběhlo v roce 1552, čímž došlo k rozdělení na aragonskou a kastilskou provincii. Druhé dělení proběhlo o dva roky později a dalo vzniknout provinciím aragonské, kastilské a andaluské/bétické. Poslední úpravou v době před zrušením řádu byla ta z roku 1562, kdy se z kastilské provincie oddělila provincie Toledo. Nově tak ve Španělsku fungovaly provincie čtyři.<sup>159</sup>

Jezuitům se zde dařilo i přesto, že na konci 16. století propukl spor mezi Tovaryštvem Ježíšovým a španělskými dominikány.<sup>160</sup> Důvodem se staly teologické neshody ohledně interpretace Boží milosti. Do věci se v roce 1594 vložil papež Klement VIII. a snahy o řešení následně probíhaly v Římě. Žádné konečné rozhodnutí ovšem již nepřijal, i když na něm pracovala jím zřízená komise *Congregatio de auxiliis*. Danou situaci vyřešil až Pavel V. v roce 1607, kdy stanovil, že oba přístupy jsou možné a ani jeden není kacířský. Navíc vydávání knih ohledně této problematiky mělo nadále podléhat papežskému schválení. Z teologického hlediska ovšem k vyřešení kontroverze *de auxiliis* do dnešních dnů nedošlo.<sup>161</sup>

---

<sup>155</sup> *Chronology of Jesuits History* [online]. Jesuits Conference of European Provincials [cit. 2023-11-25]. Dostupné z: [https://jesuits.eu/custom/who\\_we\\_are/the\\_jesuits/chronology.pdf](https://jesuits.eu/custom/who_we_are/the_jesuits/chronology.pdf). Str. 2.

<sup>156</sup> ALDEN, Dauril. *The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750*. Str. 25-36.

<sup>157</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 146-147.

<sup>158</sup> MANNING, Patricia W. *An Overview of the Pre-Suppression Society of Jesus in Spain* [online]. Leiden: Brill, 2020 [cit. 2024-02-15]. Dostupné také z: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/48314/1/9789004434318.pdf>. Str. 20-32.

<sup>159</sup> SOTO, Wenceslao, S.J. *Las Provincias Jesuitas en España* [online]. [cit. 2024-02-15]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/21870191/Provincias\\_jesuitas\\_en\\_Espa%C3%B1a](https://www.academia.edu/21870191/Provincias_jesuitas_en_Espa%C3%B1a).

<sup>160</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 41-42.

<sup>161</sup> Více o podstatě sporu viz.: MATAVA, R. J. *A Sketch of the Controversy de auxiliis* [online]. In: *Journal of Jesuit Studies*, vol. 7, no. 3, 2020, str. 417-446 [cit. 2024-03-25]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/7/3/article-p417\\_417.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/jjs/7/3/article-p417_417.xml?ebody=pdf-130820). Str. 417-446.

Jednoduché postavení neměli jezuité ani ve Francii. Nejen že byli zpočátku považováni za cizince, ale nelze zapomínat ani na již zmíněné odsouzení řádu ze strany teologické fakulty.<sup>162</sup> I přesto ve Francii v roce 1552 vznikla první provincie<sup>163</sup> a jezuité se i zde snažili dále rozvíjet. Nicméně za nedlouho museli čelit dalším výzvám, jelikož v roce 1562 došlo k vypuknutí náboženských válek.<sup>164</sup> Přestože se o dva roky později zrodila nová jezuitská provincie v Akvitánii,<sup>165</sup> obtížná situace pro Tovaryšstvo Ježíšovo pokračovala nadále. Kromě přetrvávajícího negativního smýšlení o řádu na Pařížské univerzitě a v parlamentu se jezuitům dostalo i podpory, a to nejen v různých francouzských regionech, ale i od královského dvora. Ani další vývoj nepřinesl Tovaryšstvu zlepšení situace,<sup>166</sup> i když se v roce 1583 ve Francii nacházely již tři provincie.<sup>167</sup> Po nástupu Jindřicha IV. Navarrského na francouzský trůn v roce 1589 nesměli na příkaz generála Aquavivy jezuité složit novému králi přísahu věrnosti. Důvodem pro tento zákaz se stala panovnickova exkomunikace, kterou nakonec papež v roce 1595 zrušil.<sup>168</sup> Na konci prosince 1594 byl pak na Jindřicha IV. spáchán pokus o atentát bývalým jezuitským studentem Jeanem Châtelem. Parlament v reakci na to vydal 29. prosince nařízení o vyhnání jezuitů z Paříže a okolí. Rozhodnutí bylo následně distribuováno po celé zemi. Jezuité proto nemuseli opustit pouze Paříž, ale i celou řadu dalších měst. Proti jejich vyhnání se postavil papež Klement VIII. a<sup>169</sup> žádal o umožnění návratu jezuitů. Králův postoj k Tovaryšstvu Ježíšovu se nakonec proměnil a na základě znění ediktu z Rouenu ze dne 1. září 1603 bylo jezuitům dovoleno ve Francii obnovit svou činnost. Jezuité tak v zemi znovu začali rozšiřovat své působení, přičemž disponovali podporou ze strany monarchie.<sup>170</sup> Vznikly dokonce dvě nové provincie. První z nich v roce 1608 v Toulouse a druhá v Champagne o osm let později.<sup>171</sup>

---

<sup>162</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 44-45.

<sup>163</sup> THOMPSON, D. Gillian. *The Jesuit Province of France on the Eve of its Destruction in 1762* [online]. In: Archivum Historicum Societatis Iesu, vol LXXXVII, fasc. 173, 2018, str. 8-72 [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: [https://ars.jesuits.global/wp-content/uploads/2022/05/1-AHSI-2018\\_I\\_Thompson-173.pdf](https://ars.jesuits.global/wp-content/uploads/2022/05/1-AHSI-2018_I_Thompson-173.pdf). Str. 3.

<sup>164</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 44.

<sup>165</sup> THOMPSON, D. Gillian. *The Jesuit Province of France on the Eve of its Destruction in 1762*. Str. 3.

<sup>166</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 44-45.

<sup>167</sup> Poslední z nich vznikla v Lyonu.

THOMPSON, D. Gillian. *The Jesuit Province of France on the Eve of its Destruction in 1762*. Str. 3.

<sup>168</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 44-45.

<sup>169</sup> DROIN, AM. *L'expulsion des Jésuites sous Henri IV et leur rappel* [online]. In: Revue d'histoire moderne et contemporaine (1899-1914), vol. 3, no. 1, 1901/1902, str. 5-28 [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20523255>. Str. 5-28.

<sup>170</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 45.

<sup>171</sup> THOMPSON, D. Gillian. *The Jesuit Province of France on the Eve of its Destruction in 1762*. Str. 3.

Vypovězení z Francie není v dějinách Tovaryšstva Ježíšova v této době jediné. Stejný osud potkal členy řádu v Benátské republice. V tomto případě se důvodem stala jejich podpora vyhlášení interdiktu papežem Pavlem V. v roce 1606. Možnost návratu se před jezuity otevřela až po padesáti letech. V důsledku to neovlivnilo pouze jezuity v dané oblasti, ale mělo to negativní dopad na celé Tovaryšstvo. Jelikož se na jezuity pohlíželo jakožto na příslušníky cizí mocnosti, zkomplikovalo to jejich pozici i v dalších oblastech.

Jezuité se rozšířili i do mnoha dalších evropských zemí.<sup>172</sup> Již od počátku členové řádu zamířili i do německých zemí, kde se zapojili do boje proti šíření protestantismu. Jako první se do těchto končin vydali tři z původních deseti zakládajících členů Tovaryšstva – Pierre Favre, Nicolás Bobadilla a Claude Le Jay. Vyzdvihnout je také nutné Petra Canisia, který do řádu vstoupil v roce 1543 a jenž se podílel na založení celé řady jezuitských institucí. Během svého života působil např. v Porýní, Bavorsku, Rakousku, Čechách, Švýcarsku,<sup>173</sup> Polsku či na Sicílii.<sup>174</sup> A když v roce 1556 vznikly první dvě německé provincie, tak se stal na třináct let představeným hornoněmecké provincie. Hornoněmecká i dolnoněmecká provincie se v následujících dvou staletí rozdělily na několik dalších. Což odpovídá tomu, jak se jezuité šířili dále. Již v 60. letech 16. století vznikla rýnská provincie, později rozdělená na horní a dolní, a rakouská provincie, ze které se následně odštěpila provincie česká. V 18. století pak vznikla ještě slezská a bavorská provincie.<sup>175</sup>

Jezuité působili i v sousedním Polsku, kde se zásadně podíleli na obnově katolické víry. Podpory se jim v jejich zdejšímu působení dostalo i od krále Zikmunda III. Ovšem i zde měli celou řadu odpůrců. Přesto se jezuitům i zde dařilo rozšiřovat a získávat si sympatie, a to např. díky jejich kázáním, školám, či příspěvím k rozvoji polštiny. Jejich činnost jim napomohla v tom, aby nebyli vnímáni jako cizinci. Nicméně právě v Polsku, konkrétně v Krakově, vyšla poprvé v roce 1614<sup>176</sup> silně portijezuitsky laděná *Monita Secreta* (Tajné pokyny) známá také pod řadou dalších jmen jako např. *Monita Private Societatis Iesu* (Soukromé pokyny Tovaryšstva Ježíšova), *Mysteria patrum*

---

<sup>172</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 97-101 a 124-224.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 11-82.

<sup>173</sup> JOHNSTON, Sky Michael. *Pre-Suppression Jesuits in Germany-Speaking Lands* [online]. In: Jesuit Historiography Online, 2016 [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: [https://referenceworks.brillonline.com/entries/jesuit-historiography-online/pre-suppression-jesuits-in-german-speaking-lands-COM\\_192578](https://referenceworks.brillonline.com/entries/jesuit-historiography-online/pre-suppression-jesuits-in-german-speaking-lands-COM_192578).

<sup>174</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 26-27.

<sup>175</sup> JOHNSTON, Sky Michael. *Pre-Suppression Jesuits in Germany-Speaking Lands*.

<sup>176</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 28 a 43-44.

*Jesuitarum* apod. která zásadně ovlivnila vnímání Tovaryšstva negativním způsobem. Její autorství bylo anonymní, někdy ovšem bývá připisováno bývalému členu jezuitského řádu Jeromu Zahorowskému.<sup>177</sup> Její obsah pojednává o údajných tajných instrukcích generálního představeného řádu, které mají vést k co největšímu rozšíření moci Tovaryšstva. Přičemž tohoto cíle má být dosaženo za pomoci různých nekalých prostředků jako např. ošizování vdov, vydírání na základě informací získaných při zpovědích atd. Obvinění obsažená v knize byla od počátku vyvracována<sup>178</sup> a církví dokonce odsouzena a zakázána. Přesto byla šířena dále a k tomu i překládána do různých jazyků,<sup>179</sup> a to až do 20. století.

Opominout nelze ani jižní Nizozemí, kde Tovaryšstvo Ježíšovo na přelomu 16. a 17. století velmi prosperovalo. V roce 1612 došlo k rozdělení zdejší provincie na dvě dílčí, které odpovídali jazykovému rozdělení země. A více jak o čtvrt století později vlámská (cca 860 členů) i valonská provincie čítali ve srovnání s dalšími provinciemi jedny z nejvyšších počtů členů.

Oproti tomu velmi složitá a nebezpečná byla pro jezuity situace v Anglii. První tři členové řádu připluli do země v roce 1580 a během následujících 30 let se jejich řady rozrostly na pět desítek osob. Tovaryšstvo zde muselo čelit celé řadě problémů, kdy pouze jedním z nich je nařčení ze zapojení řádu do spiknutí střelného prachu v roce 1605.<sup>180</sup> Tolerantnější přístup ke katolicismu se projevil po smrti Jakuba I. Zlepšení ovšem netrvalo dlouho a situace se opět zásadně zhoršila. Mezi důvody můžeme zmínit např. vypuknutí občanské války, katolického spiknutí v roce 1678 a sesazení Jakuba II. z anglického trůnu.<sup>181</sup>

### **1.2.2. Teritoriální expanze v zámoří**

Tovaryšstvo Ježíšovo se nešířilo pouze napříč Evropou, ale již od svého založení cesty jeho členů mířili i do zámořských oblastí. Připojili se tak k dalším řádům jako byli např. dominikáni, františkáni či augustiniáni a při tom dokázali zaujmout důležitou roli. Tovaryšstvo Ježíšovo se tak rozšířilo do celého světa.

---

<sup>177</sup> MANSO, Marie de Deus Beites. *The Society of Jesus and Portugal: 1540-1773. From establishment to extinction. A historiographical approach*. Str. 62-63.

<sup>178</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 43.

<sup>179</sup> MANSO, Marie de Deus Beites. *The Society of Jesus and Portugal: 1540-1773. From establishment to extinction. A historiographical approach*. Str. 62-63.

<sup>180</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 34 a 43-47.

<sup>181</sup> *Jesuits in Britain: Timeline, Our history* [online]. Jesuits in Britain [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: <https://www.jesuit.org.uk/history/timeline>.

Do Indie se jako první vypravil již zmiňovaný František Xaverský, který jejich břehů dosáhl po dlouhé třináctiměsíční plavbě.<sup>182</sup> Dne 6. května 1542 dorazil ke břehům města Goa.<sup>183</sup> Své působení v Indii ovšem neomezil pouze na toto město, ale pobýval na nejjižnějším cípu Indie mezi lovci perel, v Travancore či Kočinu.<sup>184</sup> Provincie v Indii vznikla v roce 1549<sup>185</sup> a jako i v jiných případech se i zde jezuité začali rozšiřovat. Ne vždy byly ovšem přijímány pozitivně, jelikož byli ztotožňováni s portugalskými kolonisty. Na druhou stranu ale slavili úspěch např. na dvoře Velkých Mughalů, kde působili až do roku 1773.

Když v roce 1606 do Indie připlul Roberto de Nobili byl velmi nespokojen s tím, jak se zde zacházelo s konvertity. Problém spočíval ve vynucování přijímání nejen portugalských jmen, ale i zvyků. Sám se rozhodl v praktikovaném přístupu nepokračovat. Místo toho přijal místní zvyky, způsob odívání hinduistů, a navíc se dokonce naučil i tamilsky. Jeho nástupcem se posléze stal João de Brrito, který pokračoval v Nobiliho šlépějích. Nicméně jejich vliv na místní populaci nebyl příliš veliký. Jedním z možných důvodů představoval velmi nízký počet jezuitů působících v těchto končinách.

Velmi úspěšnou misi zaznamenali jezuité v Japonsku. Její počátky jsou opět spojeny s postavou Františka Xaverského, který do země dorazil 15. srpna 1549.<sup>186</sup> A o dva roky později obdržel od císaře oficiální povolení kázat. Vzhledem ke slabosti císaře a decentralizaci Japonska, bylo nutné si získat i podporu místních vládců, tzv. daimjóů. Nejeze se zvyšoval zájem o Japonsko ze strany jezuitů, ale rostl i počet konverzí. Příkladem lze uvést vývoj do roku 1576, kdy křesťanství přijalo na 50 000 lidí a počet jezuitů v zemi čítal 75 jedinců. Allesandro Valignano si po svém příjezdu uvědomil, jak důležité je přizpůsobit se místním zvykům a ze své funkce vizitátora řádových misí v Číně a Japonsku požadoval, aby se jezuité co nejvíce adaptovali místním podmínkám. Řádu se i nadále ve své činnosti dařilo. Nicméně vývoj v zemi postupně přinášel protikřesťanské tendence. První takto orientovaný dekret byl vydán v roce 1587, přesto jezuité v Japonsku zůstali i nadále.<sup>187</sup> Závažnou ránu přinesla i událost

---

<sup>182</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 48-49.

<sup>183</sup> *Dopis Františka Xaverského Otcům Tovaryšstva v Římě v Goa dne 18. září 1542*. In: XAVERSKÝ, František. František Xaverský (1506-1552): výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu. Str. 27.

<sup>184</sup> ROCHFORD, Tom, S.J. *Saint Francis Xavier*.

<sup>185</sup> RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Str. 158.

<sup>186</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 48-57.

<sup>187</sup> Od Františka Xaverského k pronásledování křesťanů [online]. Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2017 [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/clanek.php?id=1301>.

ze dne 5. února 1597, kdy bylo v městě Nagasaki ukřižováno 26 křesťanů, a to včetně tří členů jezuitského řádu. Ani tento masakr neznamenal konec jezuitské misie v Japonsku, ten přinesl až výnos z 27. ledna 1614. Na jeho základě museli Japonsko opustit všichni misionáři a zároveň jím bylo v zemi zakázáno praktikovat křesťanskou víru.

František Xaverský působil i na Malajském poloostrově či Molukách a odjel i do Číny, jejíchž břehů ovšem nikdy nedosáhl. Jeho cesta skončila na ostrově Sancian, kde onemocněl a následně zemřel. Čínská misie bude podrobněji představena v samostatné kapitole níže, jelikož spor o čínské obřady představoval pro Tovaryšstvo velkou výzvu a problémy.

Jezuité působili i v celé řadě dalších zámořských oblastí. Jejich obsáhnutí a bližší přiblížení ovšem není pro potřeby této práce nezbytné, a proto budou stručně nastíněny pouze některé z nich. V asijském regionu nebyly zmíněny např. Filipíny či Cejlon. Z afrických území je možné jmenovat např. misie v Etiopii, Mosambiku, Angole, Kongu či u Zeleného mysu. Opominout nelze ani na oba americké kontinenty. Brazilská jezuitská misie započala již v roce 1549 a od počátku začala prosperovat. V rámci svého zdejšího působení se jezuité snažili změnit způsob života domorodých obyvatel. Jejich cílem bylo, aby žili v tzv. *aldeias* (komunitách). Je ovšem nutné vyzdvihnout, že zastávali negativní postoj vůči obchodu s otroky a špatnému zacházení. Na amerických územích ovládaných španělskou monarchií začali kvůli neochotě Filipa II. jezuité působit až v 60. letech 16. století. Tovaryšstvo se až následně mohlo rozšířit na Floridu, do Mexika a Peru. V pralesních oblastech se jezuité museli potýkat s nepřátelstvím ze strany domorodých kmenů. Výjimkou je působení u národa Guaraní, u kterého se jim podařilo vytvořit tzv. redukce.<sup>188</sup> Ty nejenže chránily místní obyvatelstvo, ale pomáhaly jim i k větší soběstačnosti. Jezuité svou činnost rozšiřovali i v rámci Severní Ameriky, a to jak ve francouzských, španělských tak i anglických oblastech.<sup>189</sup>

---

<sup>188</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 48-57.

<sup>189</sup> O'DONNELL. *Jesuits in the North American Colonies and the United States* [online]. In: Brill Research Perspectives in Jesuits Studies, vol. 2, no. 2, 2020, str. 1-112 [cit. 2024-03-18]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/rpjs/2/2/article-p1\\_1.xml](https://brill.com/view/journals/rpjs/2/2/article-p1_1.xml).

## 2. Hlavní kauzy jako milníky vývoje vztahů papežů k Tovaryšstvu Ježíšovu

Historie Tovaryšstva Ježíšova v 18. století byla propojena s řadou komplikovaných problémů a vzrůstající kritiky, které nakonec vyústily ve zrušení řádu v roce 1773. Jezuité se dostali do centra pozornosti nejen v rámci katolických kruhů, ale i politické sféry a široké veřejnosti, a to z mnoha různých důvodů. Pro potřeby této diplomové práce byly vybrány tři nejzávažnější polemiky, v jejichž centru byli jezuité nuceni stanout – spor o čínské obřady, konflikt jezuitů s jansenisty a spor týkající se jihoamerických redukcí. Nejenže tyto kontroverze představovaly podstatnou součást vývoje Tovaryšstva Ježíšova v 17. a 18. století, ale zároveň Svatému stolci poskytly rozličné důvody k tomu, aby se tímto řádem zabýval. Důvody pro jejich zvolení nespočívaly pouze v rozsahu těchto polemik, ale také v rozmanitosti jejich příčin, kritiků a reakcí Svatého stolce.

Jednotlivé kauzy byly řazeny nejen chronologicky dle svého počátku, jelikož všechny tyto sporné otázky mají své počátky již v 17. století, ale také dle jejich potenciálního vlivu na zrušení jezuitského řádu. Z tohoto důvodu byla pozornost nejprve věnována sporům o čínské obřady, jež započaly na počátku 17. století a k jejichž poslednímu odsouzení v 18. století odsouzení došlo v roce 1742,<sup>190</sup> tedy předtím než započalo vyhánění jezuitů z jednotlivých monarchií v západní Evropě.<sup>191</sup> Tato skutečnost podporuje předpoklad, že neměly přímý vlivu na následné události, které vyvrcholily zrušením řádu v roce 1773. Druhá část této kapitoly se následně zaměřila na kontroverzi mezi jezuitou a jansenisty probíhající v Evropě téměř v totožné době jako spory o čínské

---

<sup>190</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi* [online]. In: *Ad Gentes: Teologia e Antropologia della Missione*, anno 15, no. 1, 2011, str. 24-50. [cit. 2024-07-08]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/64997101/La\\_Cina\\_e\\_il\\_Cristianesimo](https://www.academia.edu/64997101/La_Cina_e_il_Cristianesimo). Str. 36. *Confirmatio et innovatio Constitutionis. Incipientis: Ex illa die: a Clemente Papa XI. In Causa Rituum, seu Ceremoniarum Sinensium editæ...* [online]. Romæ, Ex Typographia Reverendæ Cameræ Apostolicæ, 1742 [cit. 2024-07-08]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10524484?q=%28Confirmatio+et+innovatio+Constitutionis.+Incipientis%3A+Ex+illa+die%3A+a+Clemente+Papa+XI.+In+Causa+Rituum,+seu+Ceremoniarum+Sinensium+edit%C3%A6%29&page=4,5>.

<sup>191</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 76-82.

obřady.<sup>192</sup> Přestože byl jansenismus v roce 1713 již poněkolkáté odsouzen,<sup>193</sup> nedošlo k zániku tohoto hnutí ani jeho kritiky směřující vůči Tovaryšstvu Ježíšovu.<sup>194</sup> Naopak nesouhlas jansenistů vůči působení jezuitů přetrval a o několik desetiletí později ovlivnil osud jejich řádu ve Francii, když přispěl k jeho vypovězení ze země.<sup>195</sup> Na závěr kapitoly se pozornost soustředila na jezuitské jihoamerické redukce, jejichž kritika vyvrcholila v 50. letech 18. století a jenž se staly jednou ze záminek k potlačení Tovaryšstva Ježíšova.<sup>196</sup>

## 2.1. Spory o čínské obřady

Kontroverze týkající se čínských obřadů vzniklá na počátku 17. století představovala významný spor, kterým se zabývaly nejen církevní kruhy, ale zájem o něj projevil i širší veřejnost,<sup>197</sup> a to včetně intelektuálních kruhů.<sup>198</sup> Po dlouhou dobu bylo na tento konflikt pohlíženo jako na náboženskou kontroverzi<sup>199</sup> způsobenou odlišnými přístupy k povaze a dodržování tradičních čínských obřadů a ohledně používání čínských

---

<sup>192</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 67-75.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 60-63 a 67-71.

<sup>193</sup> CLEMENS XI. *Unigenitus Dei Filius* [online]. In: Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII. Luxemburgi: Andreae Chevalier, Bibliopolæ & Typographi, 1727. Tomus Sextus [cit. 2024-10-04]. Dostupné také z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11403642?q=%28Magnum+Bullarium+Romanum+clemente+XI%29&page=1>. Str. 118-122.

<sup>194</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 74-75.

<sup>195</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814* [online]. In: An Irish Quarterly Review, vol. 103, no. 412, 2014/2015, str. 447-461 [cit. 2024-11-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24347842?seq=1>. Str. 452.

<sup>196</sup> DOBOŞ, Fabian. *I motivi della soppressione della Compagnia di Gesu* [online]. In: Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina, no. 1, 2013, str. 43-58 [cit. 2024-07-08]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=205613>. Str. 54 a 57.

<sup>197</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente* [online]. In: Rivista di Studi Politici – S. Pio V, Anno XXXIV, no. ½, 2022, str. 236-255 [cit. 2023-10-21]. Dostupné na: <https://www.istitutospio.it/2023/02/24/rivista-di-studi-politici-1-2-2022/>. Str. 236-251.

<sup>198</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 43.

MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 239.

<sup>199</sup> GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel* [online]. In: Modern Intellectual History, vol. 19, no. 1, 2022, str. 29-53 [cit. 2024-07-30]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/modern-intellectual-history/article/rethinking-the-rites-controversy-kilian-stumpfs-acta-pekinensia-and-the-historical-dimensions-of-a-religious-quarrel/CA9E51F3E4E3A48B1AE7345DC252FD02>.

GAO, Zhe. *Not about religion: A reinterpretation of the Chinese rites controversy* [online]. In: Critical Research on Religion, vol. 11, no. 3, 2023 str. 332-348 [cit. 2024-07-29]. Dostupné také z: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/20503032231199492>. Str. 332.

termínů pro označení křesťanského Boha.<sup>200</sup> Ve skutečnosti je ale tento pohled nedostatečný a je nutné pohlížet na spory v širších souvislostech.

Problematická byla již samotná terminologie, jež byla v průběhu sporů o čínské obřady využívána. Obtížnost spočívala ve zvolení adekvátních překladů křesťanských pojmů,<sup>201</sup> neboť převzaté čínské pojmy měly svůj vlastní původní význam a pocházely z zcela jiného prostředí než z toho křesťanského.<sup>202</sup> Navíc je nutné si uvědomit, že pokud bylo v průběhu kontroverze argumentováno ve smyslu náboženském či např. politickém, byly tyto termíny používány v jiném smyslu než v současné době.<sup>203</sup> Svou roli proto při zkoumání celé problematiky hrají i aspekty lingvistické, filozofické, antropologické apod.

Podstatné bylo samozřejmě náboženské hledisko, v němž se projevovaly např. boj proti Tovaryšstvu Ježíšovu, různé postoje k misionářským strategiím nebo samotné počínání Svatého stolce nejen ve vztahu k misiím, ale i čínským obřadům. Svůj vliv měly také aspekty politické a diplomatické, a to nikoli pouze v souvislosti s počínáním Svatého stolce a Čínského císařství. Misie v Číně totiž nějakým způsobem ovlivnili i další aktéři, jimiž byli Španělsko, Portugalsko a Francie.<sup>204</sup>

Vzhledem k velké šíři aspektů, skrze které lze kontroverzi čínských obřadů zkoumat, byl důraz v několika následujících podkapitolách zaměřen především na představení vývoje tohoto sporu jako takového a role Svatého stolce při jeho řešení. Bylo proto snahou nastínit, jaké důvody vedly Svatý stolec k jeho zapojení do celé záležitosti a jaké byly jeho následné reakce. Zároveň bude věnováno úsilí zjistit, zdali lze na jednání Svatého stolce týkající se čínských obřadů pohlížet jako na součást širšího trendu v rámci jeho aktivit v misionářské oblasti nebo zdali se spíše jednalo o reakci na velmi početnou kritiku Tovaryšstva Ježíšova.

---

<sup>200</sup> GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

<sup>201</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 27-42.

<sup>202</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 27-42.

GAO, Zhe. *Not about religion: A reinterpretation of the Chinese rites controversy*. Str. 332-338.

<sup>203</sup> GAO, Zhe. *Not about religion: A reinterpretation of the Chinese rites controversy*. Str. 332-338.

<sup>204</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 42-43.

### 2.1.1. Počátky jezuitské misie v Číně

První evropskou monarchií, jejíž mořeplavci dokázali doplout do východní Asie, se stalo Portugalsko. Netrvalo dlouho a připojili se k němu Španělé<sup>205</sup> a posléze Nizozemci. První Portugalci se do Číny dostali již na počátku 16. století. Nicméně k navázání oficiálního obchodu mezi oběma zeměmi došlo až v roce 1557.<sup>206</sup> Je důležité si uvědomit, že Čína dlouho zastávala izolacionistický přístup, který se začal měnit až během druhé poloviny vlády dynastie Ming.<sup>207</sup> Se změnou politiky se tak Čína začala otevírat světu a navazovat s ním nové kontakty.<sup>208</sup>

První myšlenky na šíření křesťanské víry v 16. století v Číně se objevují již ve 40. letech. V roce 1545 nad cestou do země uvažoval františkánský biskup a později i mexický arcibiskup Juan de Zumárraga. Nicméně zůstalo pouze u plánu, jelikož souhlas k jejímu uskutečnění nezískal ani od svého řádu, ani i od Říma. Dalším, kdo uvažoval o odcestování do Číny a na rozdíl od Zumárragy se tam vypravil, byl František Xaverský.<sup>209</sup> Z jeho dopisů je patrné, že se na cestu do Číny připravoval již od počátku roku 1552. Přestože se během několika měsíců vše naplánovalo a připravilo, výprava ztroskotala. Velitel flotily v Malaka a od roku 1552 i velitel tohoto města Dom Alvaro de Athaide da Gama byl od počátku proti této výpravě a postaral se o to, aby nemohla odplout.

Nakonec se však Františku Xaverskému ještě téhož roku podařilo doplout na ostrov Sancian (San Čoan nebo také Ostrov svatého Jana)<sup>210</sup> vzdáleného přibližně 14 kilometrů od čínské pevniny.<sup>211</sup> V Číně tehdy platily velmi tvrdé zákony, které zakazovaly cizincům vstoupit do země bez královského povolení, a v případě jejich

---

<sup>205</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 236-237.

LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Praha: Academia, 2017. Str. 28-41.

<sup>206</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 237.

<sup>207</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Počátky jezuitské mise v Číně* [online]. In: *Anthropologia Integra*, vol. 7, no. 2, 2016, str. 57-65 [cit. 2023-10-21]. Dostupné na: [https://www.researchgate.net/publication/311688843\\_Pocatky\\_jezuitske\\_mise\\_v\\_Cine](https://www.researchgate.net/publication/311688843_Pocatky_jezuitske_mise_v_Cine). Str. 57-58.

<sup>208</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 237.

<sup>209</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 47-48.

LIŠČÁK, Vladimír. *Počátky jezuitské mise v Číně*. Str. 58.

<sup>210</sup> XAVERSKÝ, František. *František Xaverský (1506-1552): výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu*. Str. 144-206.

<sup>211</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 47.

porušení hrozily značné tresty. Nelze se proto divit, že nebyl téměř nikdo nebyl ochoten Františka Xaverského do Číny odvézt. Souhlasil až jeden čínský obchodník, který se ovšem již nikdy znovu neobjevil. Během marného čekání navíc Františka Xaverského trápilo špatné zdraví. 21. listopadu u něj opětne propukla horečka, ze které se již nezotavil, a o několik dní později, konkrétně 3. prosince 1552, zemřel.<sup>212</sup>

Snahy o proniknutí do Číny pokračovaly i v následujících letech,<sup>213</sup> a to nejen od členů Tovaryšstva Ježíšova, ale i od dalších katolických řádů. Mezi lety 1552-1583 se o to pokusilo celkem padesát misionářů, přičemž většinu z nich tvořili jezuité (25 misionářů) a františkáni (22 misionářů). Zbylími misionáři pak byli dva augustiniáni a jeden dominikán.<sup>214</sup> Mezi jezuity, kteří jako první působili na čínském území, patřili např. Melchior Nunes Barreto, Baltasar Gago, Francisco Pérez, André Pinto, Manuel Teixeira, Melchior Miguel Carniero Leitão či Francisco Cabral. Nicméně až do 80. let se jim nepodařilo získat povolení usadit se v Číně dlouhodoběji.<sup>215</sup> Naopak v Macau, městě podléhající portugalské správě, byli úspěšnějšími. Jezuitům se zde podařilo založit stálou misii již v první polovině 60. let.<sup>216</sup> Jejich vliv byl ale značně omezen jejich neznalostí čínštiny.<sup>217</sup> Přesto se jezuitům podařilo ve městě vybudovat např. školu, katedrálu, nemocnici, leprosárium či Svatý dům milosrdenství.

Jezuitskou misii v Číně do velké míry ovlivnil Alessandro Valignano, jenž v letech 1575-1606 působil jako apoštolský vizitátor pro východní Asii.<sup>218</sup> Na základě jeho rozhodnutí se jí měli zúčastnit Michele Ruggieri a Matteo Ricci, přičemž jim bylo

---

<sup>212</sup> XAVERSKÝ, František. *František Xaverský (1506-1552): výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu*. Str. 191-206.

<sup>213</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misii v Číně*. Str. 49-50.

LIU, Yu. *The True Pioneer of the Jesuit China Mission: Michele Ruggieri* [online]. In: *History of Religions*, vol. 50, no. 4, 2011, str. 362-383 [cit. 2024-03-25]. DOI: 10.1086/658128. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/10.1086/658128>. Str. 364-365.

<sup>214</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misii v Číně*. Str. 49-50.

<sup>215</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misii v Číně*. Str. 131-140.

LIŠČÁK, Vladimír. *Počátky jezuitské mise v Číně*. Str. 60-62.

<sup>216</sup> TOMÁŠEK, Michal. *Jezuité v soukolí čínského práva* [online]. *Revue církevního práva*, no. 81, 2020, str. 13-24 [cit. 2023-10-21]. Dostupné na: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=927230>. Str. 14.

LIU, Yu. *The True Pioneer of the Jesuit China Mission: Michele Ruggieri*. Str. 365.

<sup>217</sup> TOMÁŠEK, Michal. *Jezuité v soukolí čínského práva*. Str. 14.

<sup>218</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Počátky jezuitské mise v Číně*. Str. 60-61.

LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misii v Číně*. Str. 135-140.

umožněno se na misii důkladně připravit.<sup>219</sup> Valignanův vliv se neomezil pouze na výběr vhodných jezuitů pro tento úkol, ale týkal se i způsobu, jakým by měla být misie vykonávána. Stejně tak jako bylo naznačeno výše v souvislosti s misíí v Japonsku, podporoval i v případě Číny metodu akomodace, tedy přizpůsobení se místní kultuře a jazyku. Mezi jezuity, kteří byli roku 1579 povoláni do Macaa a kteří se zde měli věnovat studiu čínského jazyka,<sup>220</sup> byl i Ruggieri. Po svém příjezdu se na Valignanovo přání začal učit mandarínštinu, tedy jazyk využívaný na čínském císařském dvoře.<sup>221</sup> Následně v Macau založil Školu svatého Martina, v níž se cizinci mohli učit čínskému jazyku. Po třech letech, konkrétně 7. srpna 1582, se k němu připojil Matteo Ricci<sup>222</sup> a taktéž se začal věnovat studiu čínštiny.<sup>223</sup>

Jejich cílem nebylo zůstat v Macau, ale dosáhnout pevninské Číny a získat povolení zde působit. Svědčí o tom např. několikeré Ruggieriho návštěvy Kantonu a města Čao-Čching. Nicméně až do prosince roku 1582 se nepodařilo získat oficiální povolení, které by je opravňovalo v zemi zůstat a zřídit zde stálou misi. Do Číny se vydali následujícího roku a prvním místem jejich zdejšího působení se stal již zmiňovaný Čao-Čching. Výběr tohoto místa byl umožněn pozváním od tamního prefekta Wanga Pchana, kterého zaujaly Ricciho schopnosti. Společně zde působili po dobu pěti let, během nichž vznikla díla jako Ricciho mapa světa, Ruggieriho katechismus *Pravdivý záznam o posvátném učení katolické církve* nebo *Portugalsko-čínský slovník*, na jehož sepsání se podílel i čínský laik Sebastián Fernández.<sup>224</sup>

Jako první opustil Čao-Čching Michele Ruggieri, který se na podzim 1588 vydal do Říma. Důvodem této jeho cesty byla snaha přesvědčit římského pontifika k navázání diplomatických vztahů s čínským císařem, čímž by se jezuitům otevřela možnost dostat se do Pekingu. K ničemu z toho ale nedošlo. Ruggieri se následně do Číny již nevrátil a zbytek svého života strávil v Salernu. Ricci oproti němu nepůsobil v Čao-Čchingu

---

<sup>219</sup> KOLÁČEK, Josef. *Čínské epištoly*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 1999. Str. 11.

<sup>220</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misíí v Číně*. Str. 140-141.

LIŠČÁK, Vladimír. *Počátky jezuitské mise v Číně*. Str. 62-63.

<sup>221</sup> LIU, Yu. *The True Pioneer of the Jesuit China Mission: Michele Ruggieri*. Str. 365.

<sup>222</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misíí v Číně*. Str. 142.

LIŠČÁK, Vladimír. *Počátky jezuitské mise v Číně*. Str. 63.

<sup>223</sup> TOMÁŠEK, Michal. *Jezuité v soukolí čínského práva*. Str. 14.

ANDREOTTI, Giulio. *Matteo Ricci. Jezuita v Číně (1552-1610) – Matteo Ricci. Rozprava o přátelství*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2007. Str. 20.

<sup>224</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misíí v Číně*. Str. 143-144.

o mnoho déle. Nový místokrál si jeho přítomnost nepřál a v roce 1589 ho z města vykázal. Ricci ale Čínu neopustil a než se definitivně usadil v Pekingu v roce 1601, působil v několika různých čínských městech, z nichž můžeme jmenovat např. Šao-kuan, Nan-čchang či Nanking.<sup>225</sup> Mezitím, konkrétně v roce 1597, byl jmenován hlavním představeným jezuitské misie v Číně.<sup>226</sup> V době, kdy se usadil v Pekingu, byl Ricci navíc jmenován rádcem císaře Wan-liho a to i přesto, že se spolu nikdy osobně nesetkali.<sup>227</sup> Ricci působil v Číně až do své smrti v roce 1610, tedy celkem 27 let, z čehož posledních 9 roků strávil v Pekingu. Z oblastí, jimiž se zde úspěšně věnoval, je kromě samotné misijní činnosti nutné poukázat i na jeho zájem o vědecké obory. Kromě matematiky či astronomie se totiž zabýval i celou řadou dalších disciplín jako např. geografii, kartografií, mechanikou atd.

Tím byl položen základ jezuitské misie v Číně,<sup>228</sup> která se v následujících dvou století musela potýkat s celou řadou problémů. Kromě vleklého sporu o čínské obřady, který bude nastíněn níže, není možné opominout postoj Číny ke křesťanství jako takovému. Nebylo zde na něj totiž vždy pohlíženo kladně, což dokládají různé incidenty, perzekuce a pronásledování, jimž museli misionáři často čelit.<sup>229</sup> V 17. století je nutné poukázat zejména na nankingský incident v letech 1616-1617 a tzv. kalendářovou kauzu, která ve svém důsledku vedla v roce 1669 k zákazu dalšího šíření křesťanství v Číně. Přestože k jeho částečnému zrušení došlo již v roce 1671, úplně odvolán byl až o dvě desetiletí později. Čínský císař tak učinil v tzv. tolerančním ediktu vydaném v roce 1692. V 18. století pak následovaly další protikřesťanské projevy. A to ať již v podobě restriktivních opatření v roce 1706, dočasného zákazu křesťanství vydaném v roce 1724 nebo rozsáhlých perzekucí v letech 1736-1795.<sup>230</sup>

---

<sup>225</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 143-157.

LIŠČÁK, Vladimír. *Počátky jezuitské mise v Číně*. Str. 63.

Detailnější informace o Ricciho působení v Číně viz. také ANDREOTTI, Giulio. *Matteo Ricci. Jezuita v Číně (1552-1610) – Matteo Ricci. Rozprava o přátelství*. Str. 20-64.

<sup>226</sup> ANDREOTTI, Giulio. *Matteo Ricci. Jezuita v Číně (1552-1610) – Matteo Ricci. Rozprava o přátelství*. Str. 49.

<sup>227</sup> TOMÁŠEK, Michal. *Jezuité v soukolí čínského práva*. Str. 15.

<sup>228</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 138-147.

<sup>229</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 117-124.

ANDREOTTI, Giulio. *Matteo Ricci. Jezuita v Číně (1552-1610) – Matteo Ricci. Rozprava o přátelství*. Str. 74-76.

<sup>230</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 117-124.

### 2.1.2. Akomodační metoda a počátek sporu o čínské obřady

Přesto, že akomodační metodu začal prosazovat již Alessandro Valignano, je spojována především se jménem Mattea Ricciho. Jeho přístup, zahrnující v sobě i Valignanovu strategii, se pro jezuitské misionáře stal vzorovým.<sup>231</sup> Když první jezuité vstupovali na území Číny, byli oděni jako budhističtí mnichové.<sup>232</sup> Na základě svých zkušeností a zjištění, že se tito mniši netěší přílišné úctě, se jezuité rozhodli svůj přístup přehodnotit.<sup>233</sup> Od poloviny 90. let 16. století se proto začali přizpůsobovat životnímu stylu konfuciánských literátů.<sup>234</sup>

Snaha přizpůsobit se tamějším poměrům neznamenal pouze změnu v odívání nebo potřebu ovládat čínský jazyk, ale jednalo se o mnohem širší přístup. Jeho součástí bylo i získávání znalostí o čínském národě, jeho historii a tradicích, nebo navazování kontaktů s místními učenými.<sup>235</sup> Ricci vnímal křesťanství jakožto univerzální víru, která se může přizpůsobit jednotlivým kulturám.<sup>236</sup> Zastával názor, že by čínské kulturní hodnoty měly být zachovány, což bylo ze strany čínských císařů ceněno. Tolerantně se přistupovalo např. ke kultu předků či k úctě ke Konfuciovi, na které začalo být pohlíženo jakožto na tzv. občanské obřady. Jezuité se tímto svým přístupem velmi odlišovali od ostatních katolických řádů, které ve svém postojích nebyli ochotni k takové míře

---

<sup>231</sup> Tamtéž. Str. 140.

<sup>232</sup> CRIVELLER, Gianni. *A Matter of the Greatest Importance: Early Modern Jesuit China Mission Encountering Religions and Cultures* [online] In: Landas: Journal of Loyola School of Theology, vol. 24, no. 2, 2010 [cit. 2024-11-08]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/21238540/A\\_Matter\\_of\\_the\\_Greatest\\_Importance\\_Early\\_Modern\\_Jesuit\\_China\\_Mission\\_Encountering\\_Religions\\_and\\_Cultures](https://www.academia.edu/21238540/A_Matter_of_the_Greatest_Importance_Early_Modern_Jesuit_China_Mission_Encountering_Religions_and_Cultures). Str. 1.

<sup>233</sup> KOLÁČEK, Josef. *Čínské epištoly*. Str. 11.

LÉDL, Josef. *Misijní akomodace v díle Mattea Ricciho a jeho druhů Ruggieri* [online] In: ROSKOVEC, Jan (ed.). *Výklady a časy: Biblické a hermeneutické studie*. Číslo 10. Jihlava: Mlýn, 2007. ISSN 1802-6818 [cit. 2024-7-21]. Dostupné také z: [https://web.etf.cuni.cz/ETFN-548-version1-sat\\_2007\\_1.pdf](https://web.etf.cuni.cz/ETFN-548-version1-sat_2007_1.pdf). Str. 206.

<sup>234</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 140.

ANDREOTTI, Giulio. *Matteo Ricci. Jezuita v Číně (1552-1610) – Matteo Ricci. Rozprava o přátelství*. Str. 37.

CRIVELLER, Gianni. *A Matter of the Greatest Importance: Early Modern Jesuit China Mission Encountering Religions and Cultures*. Str. 3.

<sup>235</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 140-141.

KOLÁČEK, Josef. *Čínské epištoly*. Str. 11-12.

<sup>236</sup> LÉDL, Josef. *Misijní akomodace v díle Mattea Ricciho a jeho druhů*. Str. 203.

akomodace a tolerance.<sup>237</sup> Následně proto vyvstala proto otázka, jaké povahy vlastně tyto obřady jsou, zdali se jich mohou křesťané účastnit.<sup>238</sup>

V rámci představení a šíření křesťanství vyvstal také problém ohledně toho, jak nejlépe představit křesťanské pojmy místním lidem. Tedy, jaké ekvivalenty místo nich používat v čínském jazyce. Již samotné pojmenování Boha bylo komplikované.<sup>239</sup> Nejdříve bylo jezuity používáno označení *Tianzhu* (Pán nebes). Kromě něj Ricci navrhoval i používání termínů *Tian* (nebe) a *Shangdi* (nejvyšší pán).<sup>240</sup> Po jeho smrti došlo v rámci Tovaryšstva Ježíšova ke kritice nejen používané terminologie kvůli jejímu významu, ale i samotné akomodační metody. Uvnitř řádu došlo k rozdělení jezuitů do dvou skupin. První z nich hájila názory a postupy M. Ricciho, zatímco ta druhá zaujímala pozici opačnou.<sup>241</sup> V roce 1633 došli jezuité k závěru, že by měl být používán pouze termín *Tianzhu*.<sup>242</sup>

Bylo by ovšem mylné se domnívat, že se tím spor ukončil.<sup>243</sup> Jezuité měli na základě breve Řehoře XIII. *Ex pastoralis officio* z 28. ledna 1585 tu výsadu, že byli jediným řádem, jemuž bylo povoleno provádět misijní činnost na území Japonska a Číny. Ostatní řády musely žádat papeže o povolení v těchto zemích působit. Důvodem tohoto rozhodnutí byla snaha předejít případným sporům způsobeným odlišnými evangelizačními strategiemi.<sup>244</sup> Od 30. let 17. století, tedy poté, co papež Urban VIII. umožnil misionářům z jiných řádů (např. františkánů, dominikánů) působit v Číně, museli jezuité čelit další kritice svého způsobu vedení misie. Důvodem kritiky ze strany nově příchozích misionářů byl jejich nesouhlas s jezuitským velmi tolerantním přístupem

---

<sup>237</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 141.

<sup>238</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 238.

<sup>239</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 105.

LÉDL, Josef. *Misijní akomodace v díle Mattea Ricciho a jeho druhů*. Str. 209.

ANDREOTTI, Giulio. *Matteo Ricci. Jezuita v Číně (1552-1610) – Matteo Ricci. Rozprava o přátelství*. Str. 25-26.

KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Brno: L. Marek, 2001. Str. 42.

<sup>240</sup> CRIVELLER, Gianni. *A Matter of the Greatest Importance: Early Modern Jesuit China Mission Encountering Religions and Cultures*. Str. 5.

KOLÁČEK, Josef. *Čínské epištoly*. Str. 14.

<sup>241</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 105-111.

<sup>242</sup> KOLÁČEK, Josef. *Čínské epištoly*. Str. 14.

<sup>243</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 111-116.

<sup>244</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 36-37.

a možností, aby si čínští konvertité zachovávali své tradiční způsoby. Vnímali je totiž jako modlářské a pověřivé. Mimo jiné se vymezili i proti pojmům, které se užívaly pro označení křesťanského Boha – tedy již zmiňované *Shangdi*, *Tian* a *Tianzu*.<sup>245</sup> Je ale důležité si uvědomit, že stejně jako jezuité, tak ani např. dominikáni, nezastávali v rámci svého řádu stejný postoj k čínským obřadům.

Při hledání motivů, které mohly přispět k jezuitské kritice, je nutné mít na zřeteli možný vliv osobních pohnutek jako je např. konkurenční boj. Nelze totiž zapomínat, že jezuité působili na vysokých místech, disponovali tituly, majetkem i vlivem na císařském dvoře. Kromě toho byl vztah jezuitů a dominikánů poznamenán i jejich příslušností k odlišným patronátům. Misionáři z Tovaryšstva Ježíšova totiž nepodléhali španělskému patronátu, tak jako tomu bylo v případě dominikánů, ale byli pod ochranou portugalské koruny.<sup>246</sup> Tento systém rozdělení světa mimo jiné určoval, kdo má, v jaké jeho části monopolní právo na vykonávání misí. A jak již bylo řečeno, zejména Macao dříve spadalo do výhradní sféry vlivu Portugalců.<sup>247</sup>

Dále je nutné si uvědomit skutečnost, že se nejednalo o podobně založené řády. Nýbrž, že mezi nimi existovaly značné odlišnosti např. v jejich směřování či politických zájmech. Dále se odlišovala i místa, na nichž jednotlivé řády působily. Zatímco misionáři z řad Tovaryšstva Ježíšova dleli u dvora a v intelektuálních kruzích, františkáni a dominikáni zaměřili svou činnost na nejchudší obyvatelstvo v provinciích.<sup>248</sup> Na druhou stranu si jezuité i např. františkáni uvědomovali důležitost christianizace podle strategie od „shora dolů.“ Odlišnost v místě působení navíc nelze chápat jako vyhýbání se jakémukoli kontaktu s literáty či úředníky.<sup>249</sup> Dalším odlišným aspektem bylo, že příslušníci žebravých řádů byly v Číně rozšířeny v mnohem menší míře než jak tomu bylo v případě Tovaryšstva Ježíšova.<sup>250</sup> Neznamená to ovšem, že by byli bezvýznamní.

---

<sup>245</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 240.

<sup>246</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 111-114.

<sup>247</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 14-15 a 40.

<sup>248</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 239-245.

<sup>249</sup> YE, Junyang. *Between Spanish Franciscans and chinese Literati in Late Ming and Early Qing: Modes of interactions and Cultural Exchanges* [online]. In: Religion, vol. 15, no. 3, 2024 [cit. 2024-11-25]. DOI: 10.3390/rel15030261. Dostupné také z: <https://www.mdpi.com/2077-1444/15/3/261>.

<sup>250</sup> ANDREOTTI, Giulio. *Matteo Ricci. Jezuita v Číně (1552-1610) – Matteo Ricci. Rozprava o přátelství*. Str. 76.

Naopak, například františkánský řád se v Čínském císařství rozšířil do mnoha částí země postupně rostl i jeho vliv.<sup>251</sup>

Značné kritiky se Tovaryšstvu dostalo od františkána Antonia de Santa María Caballera a dominikána Juana Bautisty Moralese.<sup>252</sup> Přičemž právě druhý ze zmiňovaných řeholníků se kvůli této problematice obrátil na Svatou kongregaci pro šíření víry (*Sacra Congregatio de Propaganda fide*),<sup>253</sup> která měla podporovat, zaštitovat a odpovídat za veškerou misionářskou činnost.<sup>254</sup> Jednalo se o církevní instituci založenou již Řehořem XV. v lednu 1622 a prosazující nový způsob organizace misí, který měl mít čistě církevní charakter, nikoli doposud praktikovaný koloniální. Navíc se odlišovala i tím, že se nezapojila do starého patronátního systému. Propaganda Fide podporovala tzv. indigenizační politiku, mezi jejími četnými cíli proto byly například adaptace na místní kulturu nebo výuka místních duchovních.<sup>255</sup> V reakci na Moralesovu stížnost nakonec<sup>256</sup> v roce 1645 rozhodla v neprospěch Tovaryšstva a jeho praktiky odsoudila v dekretu *Quaesita Missionariorum Chinae, Seu Sinarum*,<sup>257</sup> jejíž znění schválil i tehdejší papež Inocenc X.<sup>258</sup>

Nicméně Inocenc X. nebyl prvním papežem, který se do sporu o čínské obřady zapojil. Již v roce 1635 tak učinil Urban VIII., když způsob vedení jezuitské misie odsoudil. Nicméně po důkladnějším obeznámením se s touto problematikou svůj názor přehodnotil a v roce 1638 tyto praktiky povolil. Inocenc X. a Urban VIII. ale nebyli jedinými pontifiky, kteří se spory o čínské obřady zabývali. V průběhu 17. i 18. století na

---

<sup>251</sup> YE, Junyang. *Between Spanish Franciscans and chinese Literati in Late Ming and Early Qing: Modes of interactions and Cultural Exchanges*.

<sup>252</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 111.

<sup>253</sup> KOLÁČEK, Josef. *Čínské epištoly*. Str. 15.

<sup>254</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 58-60.

ZHANG, Rui. *The Indigenization Policy of Propaganda Fide: Its Effectiveness and Limitations in China (1622-1742)* [online]. In: Religion, vol. 14, no. 12, 2023 [cit. 2024-07-29]. DOI: 10.3390/rel14121453. Dostupné z: <https://www.mdpi.com/2077-1444/14/12/1453>.

<sup>255</sup> ZHANG, Rui. *The Indigenization Policy of Propaganda Fide: Its Effectiveness and Limitations in China (1622-1742)*.

<sup>256</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 240.

<sup>257</sup> *Quaesita Missionariorum Chinae, Seu Sinarum, Sacrae Congregationi de Propaganda Fide exhibita, cum responsi sed ea: decreto eiusdem Sacrae Congregationis approbatis*. In: SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE. Bullarium pontificium sacrae congregationis de propaganda fide. Tomus I. Typis Collegii Urbani, 1839. Str. 123-131.

<sup>258</sup> GAO, Zhe. *Not about religion: A reinterpretation of the Chinese rites controversy*. Str. 340.

MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 240.

ně museli reagovat mnozí jejich nástupci. Výjimkou není ani Alexandr VII., během jehož pontifikátu se jezuitům, konkrétně Martinu Martinimu, podařilo svůj postup obhájit. Dne 23. března 1656 byl schválen dekret,<sup>259</sup> který do jist míry revidoval předcházející zákaz a částečně povolil určité čínské obřady (mj. v souvislosti s uctíváním Konfucia či obřady souvisejícími se zemřelými). Nejednalo se ale o celkovou revizi zákazu z roku 1645, jelikož pozornost byla věnována pouze čtyřem otázkám.<sup>260</sup> Přesto není bez zajímavosti, že se jednalo o jediný papežský dekret, který v souvislosti s čínskými obřady vyzněl pro jezuity pozitivním způsobem.<sup>261</sup>

Morales ovšem svůj názor nezměnil a v roce 1661 se opět obrátil na Propagandu Fide. Reakce Svatého stolce se ale již nedomohl, jelikož zemřel v roce 1664 a nový protijezuitsky laděný dekret byl vydán až za papeže Klementa IX. v roce 1669. Nicméně to neznamena, že by se jednalo o dobu, kdy nebyl projevován zájem o průběh čínské misie. V rámci Propagandy Fide byla v roce 1664 zřízena stálá komise, která se měla zabývat nejen Čínou, ale i Východní Indií. Což se ostatně projevilo i v jejím názvu *Congregatio Particularis de rebus Sinarum et Indiarum Orientalium*. Během svého téměř dvousetletého působení, které ukončila v roce 1856, ovlivnila i Tovaryšstvo Ježíšovo. Konkrétně tak učinila např. v roce 1704, když se vyslovila proti čínským obřadům.

### **2.1.3. Vývoj sporu o čínské obřady během pontifikátů Inocence XII. a Klementa XI.**

Do sporu se následně zapojili i francouzští jezuité a kněží ze Společenství zahraničních misí v Číně (M. E. P.).<sup>262</sup> Zatímco první zmiňovaní hájili praktiky svého řádu,<sup>263</sup> ostatní již tak tolerantní postoj nezastávali. Významným kritikem čínských obřadů se stal apoštolský vikář ve Fu-ťieniu a zároveň představený M. E. P. v Číně Charles Maigrot de Crissey, jenž stál na počátku třetí fáze diskuzí týkajících se této

---

<sup>259</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 111-112.

<sup>260</sup> *Responsa Sacrae Congregationis Universalis inquisitionis A SS. S. N. Alexandro VII. approbata Ad Quaesita Missionariorum Soc. JESU apud Sinas Anno Domini 1656*. In: SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE. Bullarium pontificium sacrae congregationis de propaganda fide. Tomus I. Typis Collegii Urbani, 1839. Str. 131-137.

GAO, Zhe. *Not about religion: A reinterpretation of the Chinese rites controversy*. Str. 341.

<sup>261</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 240-241.

<sup>262</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 67-68 a 111-116.

<sup>263</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 243.

problematiky.<sup>264</sup> Impulzem pro opětovné rozhoření sporu o obřadech představovalo vydání Maigrotova Mandátu (*Mandatum seu edictum*) v březnu 1693,<sup>265</sup> v němž byla mj. formulována řada zákazů týkajících se čínských obřadů. Vyjádřil se v něm např. proti používané terminologii či účasti na tradičních obřadech týkajících se Konfucia či zemřelých.<sup>266</sup> K Maigrotově kritickému postoji se 18. října 1700 připojila pařížská univerzita Sorbonna.<sup>267</sup> V téže době se navíc do celé záležitosti vložil i čínský císařský dvůr, který se vyjádřil k povaze čínských obřadů. Dle prohlášení císaře Kangxi, vydaného na popud jezuitů, se nejednalo o náboženské, ale o civilní a občanské obřady.<sup>268</sup>

Mandát ale nepředstavoval jediné Maigrotovo zapojení do celého sporu. Skrze své vyslance usiloval u papeže Inocence XII. o přezkoumání čínských obřadů. Načež byla záležitost svěřena zvláštní čtyřčlenné komisi a mělo trvat ještě několik let než byly obřady znovu odsouzeny. Přesto, že se jezuité kritice bránili a snažili se své působení v Římě obhájit, nedokázali zvrátit výsledek ve svůj prospěch. Nový zákaz čínských obřadů byl definován v apoštolské konstituci *Cum Deus optimus* vydané v roce 1704 za Inocencova nástupce Klementa XI., čímž zároveň došlo k potvrzení znění Mandátu.<sup>269</sup> Zákaz se tak týkal např. používání výrazů *Tian* nebo *Shangdi* nebo účasti na obřadech.<sup>270</sup> Nicméně ke

<sup>264</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 112.

<sup>265</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 112.

CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 25 a 31.

<sup>266</sup> MARGOT, Carolus. *Mandatum seu edictum Domini Caroli Maigrot Vicarii Apostolici Fokiensis in regno Sinarum, nunc Episcopi Cononensis* [online]. In: *Acta casuæ rituum, seu ceremoniarum Sinensium: Complectentia. Coloniae Agripinae, 1715* [cit. 2024-07-02]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11092444?q=%28Acta+Causae+Rituum+Seu+Ceremoniarum+Sinensium>. Str. 2-7.

COLLANI, Claudia Von. *Jesuits as Diplomats in the Service of Chinese Emperors in Early Modern Times* [online]. *Comillas Journal of International Relations*, no. 29, 2024, str. 41-56 [cit. 2024-07-02]. DOI: 10.14422/cir.i29.y2024.003. Dostupné také z:

<https://revistas.comillas.edu/index.php/internationalrelations/article/view/21584>. Str. 49.

CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 25.

<sup>267</sup> UNIVERSITÉ DE PARIS, Faculté de théologie. *Censure de la sacrée Faculté de theologie de Paris, portée contre les propositions extraites des livres intitulés Nouveaux memoires sur l'état present de la Chine. Histoire de l'edit de l'empereur de la Chine. Lettre des cérémonies de la Chine* [online]. 1700 [cit. 2024-07-27]. Dostupné z: <https://nubis.bis-sorbonne.fr/ark:/15733/180g>.

LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 112.

<sup>268</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 112.

CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 32.

<sup>269</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 112-116.

<sup>270</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 246.

zveřejnění konstituce prozatím nedošlo, jelikož tak nejprve mělo být učiněno v Číně.<sup>271</sup> *Cum Deus optimus* představovala zásadní dokument, jenž se ve svém důsledku stal pro katolické misie v Číně fatálním.<sup>272</sup> Naskytá se ovšem otázka, proč se jezuitům nepodařilo svůj postoj obhájit. Opravdu to bylo kvůli papežově nesouhlasu s jezuitskými praktikami nebo byl na vině i tentokrát spíše vliv kritiků Tovaryšstva Ježíšova? Nesmíme totiž zapomínat, že v této době v Evropě vrcholil spor s jansenismem, proti němuž jezuitů dlouhodobě bojovali.<sup>273</sup> A jak bude patrné níže, Klement XI. se sice zapojil do řešení sporu o čínské obřady, ale jeho rozhodnutí nebyla prováděna s přísnou důsledností, která by vedla k ukončení kontroverze.

Klement XI. ještě před vydáním výše zmíněné konstituce vyslal do Číny delegaci, do jejíhož čela jako *legata a latere* určil Charlese-Thomase Maillarda de Tournona.<sup>274</sup> Tournon přicestoval do Pekingu na začátku prosince roku 1705 a jeho úkolem zde mělo být prověření čínských obřadů. Během jeho zdejšího pobytu jednal nejen s misionáři, úředníky ale i samotným císařem Kangxi. S císařem se měl příležitost setkat na audienci celkem třikrát, poprvé již 31. prosince 1705 a posléze ve dnech 29.-30. června 1706. Ke shodě ohledně obřadů ale nedošli.

Tournon naopak přispěl ke zhoršení situace. Hned po svém příjezdu do Pekingu zakázal knihu jezuitského misionáře Joachima Bouveta *Skutečný smysl studia nebes*, v níž tvrdil, že čínské termíny *tian* a *shangdi* odkazují na křesťanského boha. Jako problematické se Tournonovi jevilo Bouvetovo vnímání historie a toho, zdali Číňané znali křesťanského boha. Kritizován tak byl jezuitů praktikovaný historický synkretismus, jenž představoval důležitý aspekt při zapojování do místních literárních kruhů.

Negativní dopad měl i důsledek Tournonovy návštěvy císaře v červnu 1706, během níž mu jako poradce na čínské náboženství a filozofii doporučil Charlese Maigrota. Když se s ním ale císař 2. srpna setkal, shledal ho císař zcela neznalým.

---

<sup>271</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 116.

<sup>272</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 67.

GAO, Zhe. *Not about religion: A reinterpretation of the Chinese rites controversy*. Str. 342.

<sup>273</sup> Více k jansenismu viz. následující kapitola.

<sup>274</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 114.

CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 32.

GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

Toto dalo by se říci až katastrofální setkání mělo neblahé důsledky. Ty se ovšem nedotkly<sup>275</sup> pouze Tournona a Maigrota, kteří byli ještě téhož roku vyhoštěni.<sup>276</sup> Zasaženi byli i misionáři, nejenže byli někteří z nich také vyhnáni, ale bylo zavedeno i povolení k pobytu, tzv. *piao*.<sup>277</sup> Misionáři se proto museli zavázat, že se budou řídit Ricciho misijní metodou.<sup>278</sup> Znepokojený císař se zároveň na podzim 1706 rozhodl vyslat k papeži své legáty, aby v Římě informovali o Tournonově jednání a zjistili jaká je skutečnost ohledně čínských obřadů. Za své vyslance si zvolil jezuity Antónia de Barrose a Antoina de Beauvilliera. Své posláním nicméně nedokončili, jelikož utonuli v důsledku ztroskotání jejich lodí u portugalských břehů. Císař nebyl o jejich osudu dlouho informován, jelikož zprávu o jejich skonu dostal až v roce 1710.<sup>279</sup>

Tournon nicméně ani po svém nuceném odchodu z Pekingu svůj negativní názor na obřady nezměnil a v roce 1707 vydal tzv. Nankingský edikt, v němž čínské obřady odsoudil<sup>280</sup> a stanovil, že pokud by od nich misionáři neupustí, budou exkomunikováni. Císař Kangxi v reakci na zveřejněný edikt nechal Tournona uvěznit v Macau, kde posléze i zemřel (1710).<sup>281</sup> Dalším tehdejším počinem čínského císaře bylo vyslání nové delegace k papeži. Uskutečnila se ještě téhož roku, tedy 1707. Za své zástupce si opět zvolil jezuity, tentokrát se jimi stali Antonio Provana, Ramón Arxó, François Noël. Spolu s nimi se na cestu vydal i budoucí jezuita Louis Fan Shouyi. Na rozdíl od předchozí výpravy se jim podařilo v únoru 1709 vstoupit do Říma a předložit papeži přivezené dokumenty, jejichž překlady se následně měla zabývat kongregace Svatého oficia. Pro Provana ale nebyla situace v Římě jednoduchá, jelikož musel čelit pochybnostem o svém diplomatickém pověření. A dokonce se musel podrobit zákazu vrátit se zpět do Číny, a to až do vydání Červeného manifestu a jeho přivezení do Říma v roce 1718. V odpovědi papeže Klementa XI. byl sice potvrzen zákaz čínských obřadů, ale jak poukazuje Claudia von Collani, existuje otázka, zdali byl císař s touto zprávou vůbec obeznámen. Jezuité totiž

---

<sup>275</sup> GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

<sup>276</sup> Tournon byl vyhoštěn již na konci srpna, zatímco Maigrot až v polovině prosince 1706.

LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 114.

<sup>277</sup> GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

<sup>278</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 33.

<sup>279</sup> COLLANI, Claudia Von. *Jesuits as Diplomats in the Service of Chinese Emperors in Early Modern Times*. Str. 50-51.

<sup>280</sup> GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

<sup>281</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 114.

měli možnost zabránit císaři, aby se o tom dozvěděl. Důvodem proč tak měli učinit, byla možná obava z císařovy následné reakce.

Císař Kangxi čekal na návrat své delegace několik let. V roce 1712 císař uvažoval o vyslání dalšího poselstva, tentokrát ovšem přes Moskvu. Ani tentokrát ale nemohl být slaven úspěch, jelikož bylo od plánu z politických důvodů opuštěno. Na vině byl tentokrát ruský postoj k celé záležitosti.<sup>282</sup> Když se v srpnu 1716 dostalo do Číny znění apoštolské konstituce *Ex illa die* Klementa XI.<sup>283</sup> z 19. března 1715,<sup>284</sup> nedošlo k jejímu zveřejnění kvůli očekávané císařově negativní reakci. Seznámit se s ním měli pouze misionáři.<sup>285</sup> Jednalo se o velmi přísný dokument, jehož znění opět odsoudilo čínské obřady. Konstituce dávala za pravdu Nankingskému ediktu, dle kterého se misionáři měli řídit. Kromě zákazu obřadů souvisejících s uctíváním Konfucia a zemřelých, vnímaných jako pověřčivých, byly stanoveny i výrazy označující křesťanského boha, které se nadále nesmějí používat. Jednalo se o *tian, shangdi a jing tian*. Součástí dokumentu byl i text přísahy, v níž se měli misionáři zavázat, že budou dodržovat znění této konstituce. V případě, že by ji nějakým způsobem porušili, měla následovat jejich okamžitá exkomunikace.<sup>286</sup> Přes tuto přísnost nedošlo k odsouzení veškerých čínských zvyků a tradic. Zákaz se týkal pouze těch, které odporovaly křesťanské víře.<sup>287</sup>

Ještě před tím, než došlo k uvěznění (7.-14. listopadu 1716) františkána a generálního vikáře pekingské diecéze Carla Orazi de Castrone v souvislosti se seznamováním misionářů s apoštolskou konstitucí, vznikl 31. října 1716 na císařův příkaz dokument známý jako *Červený manifest* (*Manifesto rosso* či *Hong Piao*). Vyhotoven byl

---

<sup>282</sup> COLLANI, Claudia Von. *Jesuits as Diplomats in the Service of Chinese Emperors in Early Modern Times*. Str. 51-53.

<sup>283</sup> CRIVELLER, Gianni. *Giuseppe Castiglione: la missione gesuitica tra riti e immagini* [online]. Academia.edu, 2016 [cit. 2024-07-30]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/45575363/Giuseppe\\_Castiglione\\_la\\_missione\\_gesuitica\\_tra\\_riti\\_e\\_immagini](https://www.academia.edu/45575363/Giuseppe_Castiglione_la_missione_gesuitica_tra_riti_e_immagini). Str. 3.

<sup>284</sup> Znění apoštolské konstituce *Ex illa die* viz. *Acta casuæ rituum, seu ceremoniarum Sinensium: Complectentia*. Coloniae Agripinae, 1715, str. 82-100. nebo *Bullarium pontificium sacrae congregationis de propaganda fide*. Tomus I. Typis Collegii Urbani, 1839. Str. 305-313. Nebo viz. *Confirmatio et innovatio Constitutionis. Incipientis: Ex illa die: a Clemente Papa XI. In Causa Rituum, seu Ceremoniarum Sinensium editæ...* Str. VII-XV.

<sup>285</sup> CRIVELLER, Gianni. *Giuseppe Castiglione: la missione gesuitica tra riti e immagini*. Str. 3.

<sup>286</sup> GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

Znění apoštolské konstituce *Ex illa die* viz. *Acta casuæ rituum, seu ceremoniarum Sinensium: Complectentia*. Str. 305-313. Nebo viz. *Confirmatio et innovatio Constitutionis. Incipientis: Ex illa die...* Str. VII-XV.

<sup>287</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 248-149.

celkem ve třech jazykových verzích – mandžuštině, čínštině a latině. V první řadě dokument potvrzoval, že všichni již výše zmiňovaní císařovi vyslanci byli držiteli diplomatického pověření. Také hovořil o tom, že od nich do Číny nedorazily žádné zprávy a pokud se tito vyslanci nevrátí, nebude možné doručené zprávy považovat za pravdivé. O apoštolské konstituci *Ex illa die* se ale explicitně nijak nezmiňoval. Dokument byl podepsán všemi misionáři u dvora, tedy včetně jezuitů. Mezi signatáři byli i tací jedinci, kteří byli k podpisu donuceni a jenž s čínskými obřady nesouhlasili. Jmenovitě se jednalo o Teodora Pedriniho a Mattea Ripa.<sup>288</sup> Klement XI. až na základě tohoto Červeného manifestu umožnil Provanovi odjet zpět do Číny. Během cesty do Číny ale zemřel a k císaři se vrátil pouze jezuita Louis Fan Shouyi, který ho o všem informoval.

Ani poté počínání Klementa XI. v souvislosti s čínskými obřady neskončilo. Rozhodl totiž o vyslání nového papežského legáta,<sup>289</sup> jímž se stal Carlo Ambrogio Mezzabarba. Jeho mandát byl v porovnání s Tournonovým kratší, jelikož trval pouze v období 1720-1721.<sup>290</sup> Ani on však nedokázal docílit vyřešení sporů o čínské obřady. Mezzabarbovým úkolem mělo být prosazení apoštolské konstituce *Ex illa die* v praxi. Doposud docházelo k jejímu porušování, tzn. že byly stále prováděny čínské obřady a používány zakázané výrazy. Vymýtí tyto praktiky se mu ale nepodařilo. Naopak do jisté míry umožnil jejich pokračování. V listopadu 1721 totiž udělil misionářům tzv. osm povolení,<sup>291</sup> jimiž částečně povolil čínské obřady, a zmírnil tak zákazy formulované v *Cum Deus optimus* a *Ex illa die*.<sup>292</sup> Kromě toho ale trval na dodržování znění apoštolské konstituce z roku 1715.<sup>293</sup> Papež Klement XI. na tento vývoj již nemohl nijak reagovat, jelikož na jaře roku 1721 zemřel.<sup>294</sup> Zákazy vydané Svatým stolcem se měly za nedlouho

---

<sup>288</sup> CRIVELLER, Gianni. *Giuseppe Castiglione: la missione gesuitica tra riti e immagini*. Str. 3-5. Znění Červeného manifestu je např. v CRIVELLER, Gianni. *Giuseppe Castiglione: la missione gesuitica tra riti e immagini*, str. 4-5. Nebo v *Red Manifesto* [online]. Boston College, Ricci Institute. [cit. 2024-07-31]. Dostupné z: <https://www.bc.edu/bc-web/centers/ricci/online-exhibits/red-manifesto.html>.

<sup>289</sup> COLLANI, Claudia Von. *Jesuits as Diplomats in the Service of Chinese Emperors in Early Modern Times*. Str. 52.

CRIVELLER, Gianni. *Giuseppe Castiglione: la missione gesuitica tra riti e immagini*. Str. 2-6.

CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 35.

<sup>290</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 32-35.

<sup>291</sup> GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 35.

<sup>292</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 35.

Znění Mezzabarbova pastýřského listu ze 4. listopadu 1721 viz. *Confirmatio et innovatio Constitutionis. Incipientis: Ex illa die...* Str. XV-XIX.

<sup>293</sup> GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

<sup>294</sup> CRIVELLER, Gianni. *Giuseppe Castiglione: la missione gesuitica tra riti e immagini*. Str. 6.

stát neblahými nejen pro misionáře působící v Číně, ale potažmo i křesťanství jako takovému. V Číně totiž tyto papežské dokumenty nevyvolaly pozitivní reakci, právě naopak.<sup>295</sup>

#### **2.1.4. Cesta k ukončení sporů o čínské obřady v 18. století bulou Benedikta XIV. *Ex quo singulari* z roku 1742**

Novým papežem byl po smrti Klementa XI. zvolen Michelangelo dei Conti jako Inocenc XIII. Jeho postoj k Tovaryšstvu Ježíšovu byl silně negativní, a to i přesto, že býval jeho studentem. Inocencovo vnímání řádu ovlivnilo jeho působení v Portugalsku ve funkci apoštolského nuncia, během něhož vedl s jezuitou spor ohledně jejich neplacení papežské daně. Během svého pontifikátu byl navíc ovlivněn četnými zprávami stěžujícími si na Tovaryšstvo, a to včetně obvinění týkajících se porušování zákazu čínských obřadů ze strany jezuitů. Inocenc XIII. se proto v této věci obrátil na Kongregaci pro šíření víry. Ta následně 13. září 1723 vydala breve, které zkritizovalo jednání jezuitů a požadovalo patřičnou nápravu během následujících tří let. Jeho znění proto stanovilo i kroky, které mají být za tímto účelem podniknuty. Kromě toho také řádu vyslovalo celkový zákaz přijímat novice. Mělo se však jednat pouze o dočasné opatření, a to do doby než bude dosaženo požadované nápravy. Přesto, že se jednalo o důvěrný dokument, došlo k jeho zveřejnění. Načež se papež snažil zmírnit jeho dopad a umožnil jezuitskému generálnímu představenému Michelu Tamburinimu obhájit počínání řádu. Tamburini tak učinil a předložil Inocenci XIII. četné dokumenty hájící činnost jezuitů v Číně. Papež na ně nicméně neměl již příležitost nijak zareagovat, jelikož záhy po jejich obdržení skonal.

Posouzení této záležitosti tak bylo na Inocencově nástupci, jímž se v roce 1724 stal Benedikt XIII., vlastním jménem Pietro Francesco Orsini. Tentokrát bylo učiněno rozhodnutí ve prospěch jezuitů, jelikož Benedikt XIII. nechal zrušit zákaz znemožňující přijímat do řádu novice. Zde je nutné podotknout, že v případě přeměny tohoto zákazu na trvalý, by Tovaryšstvu v konečném důsledku hrozilo zániknutí. Jezuitům se navíc následně podařilo překonat vzniklou krizi, když dokázali papeže přesvědčit o své nevině. Nicméně i přesto tím jejich pověst utrpěla.

V době eskalace a zmírnění napětí mezi papežstvím a Tovaryštvem Ježíšovým<sup>296</sup> musela navíc katolická církev čelit závažným změnám v Číně s nástupem nového císaře

---

<sup>295</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 249-250.

<sup>296</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 70-71.

Yongzhenga. Ten na rozdíl od svého otce Kangxiho k ní nikdy nezaujímal tolerantní přístup. Yongzhengova vláda je od začátku prostoupena jistou averzí vůči katolicismu. Poprvé ho zakázal v lednu 1724, přičemž zároveň rozhodl o vyhoštění misionářů ze země. Povoleno zůstat měli pouze ti, kteří sloužili na císařském dvoře,<sup>297</sup> což byl případ i některých jezuitů.<sup>298</sup> Znamenalo to tedy, že se křesťanství v Číně stalo nezákonným náboženstvím a pokud misionáři odmítli odejít, museli zde působit v ilegalitě. Podruhé pak císař formuloval tento zákaz v roce 1732,<sup>299</sup> tedy až během pontifikátu Klementa XII.<sup>300</sup> V platnosti zůstal až do 19. století, přičemž se lišila pouze míra uplatňování tohoto zákona.<sup>301</sup>

Zákaz křesťanství v Číně ale ještě neznamenal konec sporů o čínské obřady. I Klement XII.,<sup>302</sup> jehož s jezuity spojovaly dobré vztahy,<sup>303</sup> byl nucen na tuto problematiku reagovat. Impulzem pro pokračování sporů se staly dva pastýřské listy pekingského biskupa Francisca da Purification,<sup>304</sup> z nichž byl první vydán 6. července 1733 a druhý pak 23. prosince téhož roku.<sup>305</sup> Kritizovaným se staly kvůli biskupově apelaci na dodržování ustanovení vydaných druhým papežským legátem v Číně, Carlem Ambrogium Mezzabarbou. Na papeže byl proto v souvislosti s čínskými obřady vyvíjen tlak jejich odpůrci, mezi nimiž byli např. bývalý generální vikář Carlo Orazi da Castorano nebo z již dříve zmiňovaných osobností Charles Maigrot či Matteo Ripa. Načež pak<sup>306</sup> Klement XII. 26. září 1735 rozhodl o zrušení platnosti obou pastýřských listů.<sup>307</sup> Že ani poté kritika čínských obřadů zcela neutichla dokládá např. vytrvalost Carla Oraziho, který proti nim intenzivně vystupoval i nadále.<sup>308</sup>

<sup>297</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 35.

<sup>298</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 250.

<sup>299</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 35.

<sup>300</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 71.

<sup>301</sup> MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente*. Str. 250.

<sup>302</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 35.

<sup>303</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 71.

<sup>304</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 35.

<sup>305</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 35.

Confirmatio et innovatio Constitutionis. Incipientis: Ex illa die: a Clemente Papa XI. In Causa Rituum, seu Ceremoniarum Sinensium editæ... Str. XIX.

<sup>306</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 35.

<sup>307</sup> Znění anulace pastýřských listů biskupa Francisca da Purification viz. *Confirmatio et innovatio Constitutionis. Incipientis: Ex illa die: a Clemente Papa XI*. In Causa Rituum, seu Ceremoniarum Sinensium editæ... Str. XIX-XX.

<sup>308</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 35-36.

Zdalo se, že definitivní dokument týkajícím se sporů o čínské obřady představovala apoštolská konstituce *Ex quo singulari* papeže Benedikta XIV.<sup>309</sup> z 11. července 1742.<sup>310</sup> Kromě zákazu všech čínských obřadů a zrušení tzv. osmi povolení vydaných Mezzabarbou, konstituce obsahovala povinnost misionářů složit přísahu dodržovat ustanovení tohoto dokumentu a zároveň zapovídala jakékoli diskuze na téma čínských obřadů. V případě provinění se proti těmto nařízením hrozili viníkovi přísné tresty.<sup>311</sup> Jak již ale bylo naznačeno výše, nakonec se nejednalo o poslední dokument týkající této problematiky. Zákaz trval až pontifikátu Pia XII., konkrétně do roku 1939, kdy došlo k přehodnocení původního pohledu a k opětovnému povolení čínských obřadů.<sup>312</sup>

Na vztah papeže Benedikta XIV. a jezuitů nicméně nelze pohlížet pouze negativním úhlem pohledu způsobeným zněním apoštolské konstituce *Ex quo singulari* či bulou *Omnium sollicitudinum* z 12. září 1744 zakazujícím malabarské obřady. Je nutné poukázat i na pozitivní stranu jejich vztahu. Benedikt XIV. si totiž řádu cenil za to, jaký život vedou a jak jsou učení. Příkladem projevu sympatií vůči řádu<sup>313</sup> bylo zrušení povinnosti pořádat generální kongregaci v pravidelných devítiletých intervalech, jež zavedl Inocenc X. v roce 1646.<sup>314</sup> Dalším takovým důkazem bylo pravidelné udílení

<sup>309</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 36.

GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

<sup>310</sup> Znění apoštolské konstituce *Ex quo singulari* viz. *Confirmatio et innovatio Constitutionis. Incipientis: Ex illa die: a Clemente Papa XI*. In *Causa Rituum, seu Ceremoniarum Sinensium editæ...* Str. III-XXIV.; BENEDICTUS XIV. *Ex quo singulari* [online]. In: *Magnum Bullarium Romanum, seu ejusdem continuatio, quæ supplementi loco sit, tum huicce, tum aliis quæ præcesserunt editionibus, Romanæ & Lugdunensi*. Luxemburgi: Sumptibus Henrici-Alberti Gosse & Soc. Bibliop. & Typograph, 1752. Tomus decimus-sexthus. [cit. 2024-08-05]. Dostupné také z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10488323?q=%28Magnum+Bullarium+Romanum+benedicti+XIV%29&page=,1>. Str. 105-114.

<sup>311</sup> Znění apoštolské konstituce *Ex quo singulari* viz. *Confirmatio et innovatio Constitutionis. Incipientis: Ex illa die: a Clemente Papa XI*. In *Causa Rituum, seu Ceremoniarum Sinensium editæ...* Str. III-XXIV.; BENEDICTUS XIV. *Ex quo singulari*. In: *Magnum Bullarium Romanum, seu ejusdem continuatio, quæ supplementi loco sit, tum huicce, tum aliis quæ præcesserunt editionibus, Romanæ & Lugdunensi*. Str. 105-114.

CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 36.

GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

<sup>312</sup> CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi*. Str. 37.

GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel*.

<sup>313</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 71.

<sup>314</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 71.

PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History*. Str. 23.

audienci jezuitskému generálnímu představenému Františku Retzovi.<sup>315</sup> V souvislosti s Benediktovým odsouzením čínských i malabarských obřadů vyvstává otázka, proč právě on byl tím papežem, který vydal jejich konečné odsouzení. Jednalo se totiž papeže, který nejenže provedl celou řadu reforem katolické církve, snažil se podporovat vědu nebo udržovat umírněnou politiku vůči evropským monarchiím. Opomenou nelze ani zásadní vliv protijezuitské kritiky napříč Evropou, která v té době velmi sílila a měla nadále eskalovat v průběhu dalších pontifikátů.<sup>316</sup>

#### **2.1.5. Zhodnocení postoje Svatého stolce k Tovaryšstvu Ježíšovu v souvislosti s otázkou čínských obřadů**

Je patrné, že přestože Svatý stolec usiloval o provádění nezávislé a centrálně řízené misijní činnosti, nebylo jeho snažení primární příčinou sporu. Tím se staly rozdílné pohledy jednotlivých misionářů, zejména jezuitů a dominikánů, na praktikování čínských obřadů. Nicméně činnost a rozhodnutí Svatého stolce zásadním způsobem ovlivnily nejen průběh, ale i výsledek celé kontroverze. Přestože bylo možné pozorovat snahy o zavádění univerzálního modelu misijní činnosti Svatého stolce a odsouzení čínských rituálů, jak ze strany papežů, tak i Propagandy Fide, není z výše nastíněného vývoje možné na tyto spory pohlížet pouze jejich prostřednictvím. Naopak je nutné uvědomit si roli celého pozadí, které celou záležitost doprovázelo.

Vzhledem k tomu, jak dlouho se spory vlekly, se nabízí otázka, proč Svatý stolec nezakročil pro či proti čínským obřadům důrazněji. Přestože se mnozí pontifikové či Propaganda Fide zapojili do průběhu této kontroverze, trvalo více než století, než padlo konečné rozhodnutí a spor byl autoritativně uzavřen. Přestože se jednalo o problém vzniklý jezuitským působením v Číně, probíhalo jeho řešení v přes půl světa vzdáleném Římě. Svou roli tedy mohly sehrát prodlevy transferu informací z jednoho místa na druhé a následné komplikace s jejich přijetím v Číně. Možné vysvětlení, proč nebylo možné zasáhnout důrazněji, představovaly též náboženské poměry v císařství. Nejenže se nejednalo o křesťanskou zemi, ale navíc zde panovala vysoká úcta k tradičním obřadům. Vzhledem k tomu, že císař nebyl katolíkem a mezi Svatým stolicem a Čínou nebyly navázány trvalé diplomatické vztahy, se autorita papežů a jejich možnosti zasahovat do záležitostí císařství jeví jako značně limitované. Vždyť neochota císařů k omezení

---

<sup>315</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 71.

<sup>316</sup> RENDINA, Claudio. *Příběhy papežů: dějiny a tajemství: životopisy 265 římských papežů*. Str. 214-222.

čínských obřadů a jejich nespokojenost ohledně neschopností Evropanů adaptovat se na místní kulturu nakonec vedly k zákazu křesťanství jakožto povoleného náboženství v Číně. Jako zajímavá se proto jeví skutečnost, že k uzavření celé této kontroverze došlo až následně.

Dále je nutné uvažovat nad tím, nakolik se chtěli papežové čínským obřadům skutečně sami věnovat a zda je sami považovali za problematické. Zdá se totiž, že mnohé z papežských rozhodnutí byly v tomto směru učiněny v kontextu a pod vlivem značné kritiky Tovaryšstva Ježíšova. Nabízí se ale řada otázek, čeho tím chtěli odpůrci řádu dosáhnout. Jednalo se pouze o koncepční neshody, které měly být vyřešeny zákazem kritizovaných obřadů? Nebo svou roli sehrála i např. závist a snaha poškodit Tovaryšstvo Ježíšovo tak, aby se posílila pozice dalších řádů? Přestože druhou z možností nelze zcela opominout, byly to zejména teologicko-církevní důvody, které nakonec Svatý stolec vedly k zákazu čínských obřadů. Primární motivací zakročit proti akomodaci totiž představovala obava z deformace podstaty křesťanského náboženství. V tomto kontextu se proto lze domnívat, že byl zásah proti jezuitům považován za nezbytný. Tuto tezi podporuje i četnost papežských rozhodnutí odsuzujících čínské obřady, jejichž počet je mnohem vyšší než těch vyjadřujících jezuitům svou podporu.

Stejně jako nelze ignorovat zásadní roli teologicko-církevních důvodů, působení vnějších vlivů či postupnou upadající moc papežství, je nutné mít na zřeteli i možné osobní pohnutky představitelů papežského stolce, na které se tato diplomová práce nesoustředila. Kromě toho odsouzení jezuitského způsobu vedení čínské misie ještě neznamenalo, že příslušný představitel Svatého stolce musel mít nutně výhrady i k Tovaryšstvu Ježíšovu jako takovému. Vždyť např. Benedikt XIV., jímž spory o čínské obřady v 18. století skončily, udržoval kontakty s jezuiti i nadále. Je zřejmé, že odsouzení způsobu vedení misie jezuitům jistě nijak neprospívaly, ale k zániku jejich řádu bezprostředně nevedly.

## **2.2. Opozice vůči jansenismu**

Tovaryšstvo Ježíšovo muselo souběžně s kontroverzí čínských obřadů čelit kritice ze strany jansenistů. Přestože se původně jednalo o teologický spor, zapojily se nakonec do celé záležitosti opět jak kruhy církevní, tak i světské. Jansenisté jezuitům vytýkali především jejich morální laxnost. Spornými se staly např. i otázky četnosti svatého

přijímání či lidské povahy.<sup>317</sup> Do popředí se tak opět posunula problematika tzv. milostí, o nichž již dříve panovaly neshody mezi Tovaryšstvem Ježíšovým a dominikánským řádem.<sup>318</sup> Jansenismus se nicméně neomezil pouze na působení v náboženské sféře, ale začal zasahovat i do sféry politické, v níž představoval opozici oproti královské vládě francouzských Bourbonů.<sup>319</sup> Vzhledem k roli, jakou jansenisté sehráli při vyhnání jezuitů s Francie a jenž bude představena níže, se následující kapitoly zaměřily na podstatu a vývoj sporu mezi jezuity a jansenisty představující důvody zapojení Svatého stolce, francouzského krále a parlamentu do celé této záležitosti.

### 2.2.1. Vznik jansenismu a jeho kritika Tovaryšstva Ježíšova

Počátky jansenismu navazovaly ve Francii na období obnoveného náboženského zápalu v letech 1590-1640 způsobeného protireformačním úsilím. Po ukončení Tridentského koncilu se katolická církev snažila čelit Kalvínovu učení dvěma způsoby. První z nich představoval návrat k augustinskému rigorismu, k němuž se přiklonily kromě jansenistů i např. strana zbožných či další proudy obnovené náboženské horlivosti. Druhý přístup pak vycházel z tzv. molinismu a morální kasuistiky a byl reprezentován Tovaryšstvem Ježíšovým. Přestože byly cíle obou těchto skupin velmi podobné (např. obnova a upevnění víry, upevnění disciplíny atd.), zásadně se rozcházely ve svém smýšlení. Odlišné bylo především jejich pojetí milosti. Molinismus, nesoucí své označení po španělském jezuitovi Luisi Molinovi, se snažil mírnit důsledky prvotního hříchu, když tvrdil, že člověk jím neztratil svou svobodnou vůli. Milost poskytnutá od Boha proto není sama o sobě dostatečná a ani účinná. Tou se stává pouze v kombinaci s lidskou vůlí. Pro molinisty totiž existoval rozdíl mezi světem pouhé přírody, v němž důležitou roli zaujímají rozum a schopnosti jedinců, a nadpřirozeným světem, kde zůstává zásadní Bůh.<sup>320</sup> Jansenisté ovšem s tímto shovívavým přístupem nesouhlasili a vymezili se proti němu.

---

<sup>317</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 70-75.

<sup>318</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 58-60.

<sup>319</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Paris: Perrin, 2016. Str. 24.

<sup>320</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Praha: Vyšehrad, 1985. Str. 17-43.

K molinismu, sporu de auxiliis a Janseniovi podrobněji viz. STUCCO, Guido. *The Catholic Doctrine of Predestination from Luther to Jansenius* [online]. Xlibris Corporation, 2014. [cit. 2024-12-29]. Dostupné z:

[https://www.academia.edu/35463543/The\\_Catholic\\_Doctrine\\_of\\_Predestination\\_from\\_Luther\\_to\\_Jansenius](https://www.academia.edu/35463543/The_Catholic_Doctrine_of_Predestination_from_Luther_to_Jansenius). Str. 79-274.

Jansenismus získal své pojmenování podle Cornelia Jansenia, biskupa z Ypres,<sup>321</sup> jehož dílo *Augustinus* vyvolalo spory s jezuitou, i nevoli Svatého stolce a francouzského krále.<sup>322</sup> Augustinus, představující velmi rozsáhlé latinsky psané dílo obsahující celkem tři svazky, vyšel poprvé v roce 1640 v Lovani.<sup>323</sup> Tedy téměř dva roky poté, co Jansenius podlehl nákaze morem.<sup>324</sup> Jansenius pohlížel na lidskou přirozenost pesimisticky a tvrdil, že lidé po prvotním hříchu ztratili svou svobodnou vůli a dobro tak mohou konat pouze pokud obdrží Boží milost. Té se nicméně dostává pouze některým, které Bůh předem předurčil ke spáse. Bez milosti naopak lidé jednají vždy hříšně a jsou v zajetí žádostivosti. Také tvrdil, že vzhledem k tomu, že si nikdo nemůže být jistý svým osudem, měli by se všichni snažit žít co nejcnostnější život. Měli by se proto například snažit upustit od své ctižádosti a touze po uznání. Což se ve výsledku stalo důvodem, proč si mnozí jansenisté vybrali raději život v ústraní, na místo toho, aby se snažili budovat svou kariéru.<sup>325</sup>

Jezuité se proti Janseniovu smýšlení stavěli již před samotným vydáním *Augustina*,<sup>326</sup> kterému se ostatně snažili zabránit. V tomto svém snažení byli nicméně neúspěšní.<sup>327</sup> Stejně tak jako papež Urban VIII., který Janseniovo dílo vnímal v rozporu s již zmiňovanými opatřeními Pavla V.<sup>328</sup> přijatými během dřívějšího sporu o pojetí milosti mezi jezuitou a dominikány.<sup>329</sup> Bylo by ale mylné se domnívat, že tím jejich angažovanost v záležitosti jansenismu ustala.<sup>330</sup> Papež Urban VIII. odsoudil Janseniova

<sup>321</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 27-43.

PICHOVÁ, Dagmar. *Ironie u Pascala* [online]. In: *Studia philosophica*, vol. 56, no. 1-2, 2009, str. 3-13 [cit. 2024-08-26]. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/sites/default/files/pdf/115456.pdf>. Str. 4.

<sup>322</sup> Podrobněji k historii jansenismu viz. COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 20-238.

<sup>323</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 22-23.

JANSENIUS, Cornelius. *Cornelii Iansenii Episcopi Iprensis Augustinus*. Lovanii: Iacobi Zegeri, 1640. Tomus I-III. Dostupné také online prostřednictvím <https://www.digitale-sammlungen.de/en>.

<sup>324</sup> Konkrétně zemřel 6. května 1638.

HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 49.

K Janseniovu učení podrobněji viz. JANSENIUS, Cornelius. *Cornelii Iansenii Episcopi Iprensis Augustinus*. Lovanii: Iacobi Zegeri, 1640. Tomus I-III.

<sup>325</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 37-40.

K Janseniovi viz. také STUCCO, Guido. *The Catholic Doctrine of Predestination from Luther to Jansenius*. Str. 219-274. Nebo JANSENIUS, Cornelius. *Cornelii Iansenii Episcopi Iprensis Augustinus*. Lovanii: Iacobi Zegeri, 1640. Tomus I-III.

<sup>326</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 23.

<sup>327</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 71.

<sup>328</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 60.

<sup>329</sup> Více o podstatě sporu viz. MATAVA, R. J. *A Sketch of the Controversy de auxiliis*. Str. 417-446.

<sup>330</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 23-238.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 60-67.

HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 76-83.

*Augustina* ve své bule *In Eminenti*, jíž mj. zároveň potvrdil i zákazy Pavla V. a Řehoře XIII. Přestože byl dokument datován březnem 1641, k jeho vydání došlo v roce 1643.<sup>331</sup> V souvislosti s reálnými dopady *In eminenti* by se mohla nabízet otázka, do jaké míry lze bulu považovat za účinný papežský nástroj a do jaké míry se jednalo pouze o formální odsouzení jansenismu. Je totiž nutné si uvědomit, že nejen že nevedla k zániku jansenismu, ale ani ho výrazným způsobem neomezila.<sup>332</sup>

Mezitím se jansenismus rozšířil z Lovaně do Francie, kde se mu následně podařilo významně zakořenit.<sup>333</sup> Jak již bylo naznačeno výše, probíhaly ve francouzské monarchii v první polovině 17. století obnovený náboženský zápal a snahy o dokončení katolické protireformace. Jednou z významných osobností tohoto proudu byl kromě kardinálů Bérulla a Richelieua i Jean-Antoine Duvergier de Hauranne, později známý jako abbé de Saint-Cyran. Jejich přístup byl ovšem poněkud odlišný. Zatímco pro kardinála Bérulla a Duvergera bylo podstatné dosáhnout protireformačních cílů, kardinál Richelieu v obnovené zbožnosti spatřoval příležitost k posílení státní moci. A byly to právě politické cíle, které Richelieua vedly k rozchodu s prvními dvěma zmiňovanými představiteli a jejich pojetím hnutí katolické obnovy.<sup>334</sup> Vzhledem k tomu, že Duvergier nechtěl podporoval Richelieuovo směřování, nevznikly mezi oběma muži vřelé vztahy.<sup>335</sup> Abbému nenapomohlo ani jeho přátelství s Corneliem Janseniem, který ve svém díle *Mars gallicus* z roku 1635 vydaném v souvislosti s francouzským vpádem do španělského Nizozemí kritizoval francouzskou politiku a jmenovitě i počínání kardinála Richelieua.<sup>336</sup> Ke zlepšení vztahů nedošlo ani posléze a v roce 1638 byl abbé de Saint-Cyran na kardinálův popud dokonce zatčen a uvězněn ve Vincennes. Propuštěn byl až v roce 1643, tedy po Richelieuově smrti. Nicméně ještě téhož roku sám zemřel.<sup>337</sup>

---

<sup>331</sup> URBANO VIII. *In eminenti* [online]. In: Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIV. Luxemburgi: Sumptibus Henrici-Alberti Gosse & Soc. Bibliop. & Typograph, 1742. Tomus Quintus [cit. 2024-09-03]. Dostupné také z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10488342?page=,1>. Str. 369-373.

<sup>332</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 60.

<sup>333</sup> A to zejména v buržoazních a městských kruzích.

VAN KLEY, Dale. *The Religious Origins of the French Revolution, 1560-1761* [online]. In: CAMPBELL, Peter R. (ed.) *The Origins of the French Revolution*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 2006 [cit. 2024-08-30]. Dostupné prostřednictvím: [https://scholar.google.cz/scholar?hl=cs&as\\_sdt=0%2C5&q=VAN+KLEY%2C+Dale.+The+Religious+Origins+of+the+French+Revolution%2C+1560-1761+&btnG=](https://scholar.google.cz/scholar?hl=cs&as_sdt=0%2C5&q=VAN+KLEY%2C+Dale.+The+Religious+Origins+of+the+French+Revolution%2C+1560-1761+&btnG=). Str. 176.

<sup>334</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 43-48.

<sup>335</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 25-28.

<sup>336</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 46-48.

<sup>337</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 46.  
COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 26-28.

Abbé de Saint-Cyran, přestože jeho přístup k teologickým a spirituálním otázkám nebyl ve všech prvních jansenistický, ovlivnil řadu pozdějších příslušníků toho hnutí i klášter Port-Royal, z nichž někteří pocházeli z velmi početné rodiny Arnauldů. Jednou z nich byla matka Angelika, původním jménem Jacquelina,<sup>338</sup> která působila jako abatyše v cisterciáckém klášteře Port-Royal a provedla v něm významnou reformu obsahující prvky jansenismu.<sup>339</sup> Ovlivněn Saint-Cyranem byl taktéž její synovec Antoine Le Maître.<sup>340</sup> Přestože byl úspěšným advokátem, opustil světskou kariéru a stal se jedním z prvních tzv. samotářů při klášteře Port-Royal.<sup>341</sup> Z dalších členů rodiny, v níž mnozí podporovali jansenismus, je nutné vyzdvihnout především mladšího bratra matky Angeliky Antoina Arnaulda, zvaného „Veliký.“ Toto přízvisko neznačilo pouze obdiv, jemuž se mu dostávalo, ale sloužilo také jako rozlišovací znamení od dalších členů jeho rodiny.

Jansenismus nepředstavoval jednotné hnutí, ale byl rozštěpen do několika proudů. Jeden z nich se vyznačoval silným radikalismem a morálním rigorismem. Zastánci této velmi přísné linie zaujímal nepřátelský postoj k jakýmkoli světským záležitostem a odmítali se v nich proto angažovat. Patřil mezi ně např. synovec abbého Saint-Cyrana Martin de Barcos, jenž se po strýcově smrti stal nástupcem v jeho funkci. Proti tomuto smýšlení se vymezil umírněnější proud, jehož představitelem se stal např. již zmiňovaný Antoine Arnauld. Tento žák abbého Saint-Cyrana zasáhl svými díly výrazným způsobem jak do debat souvisejících s Corneliem Janseniem, tak i do sporu s jezuitou. Z jeho bohaté publikační činnosti je nutné vyzdvihnout alespoň některá jeho díla.<sup>342</sup> V roce 1643 byl publikován jeden z jeho nejznámějších spisů<sup>343</sup> nesoucí název *De la fréquente communion* (O častém přijímání),<sup>344</sup> prostřednictvím jehož znění se dostal do sporu

<sup>338</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 43-51.

<sup>339</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 31.

<sup>340</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 46 a 57.

<sup>341</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 57-58.

COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 33.

<sup>342</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 49-59.

<sup>343</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 53.

NORO, Yasushi. «Injure pour injure»: Une polémique presque invisible autour *De la fréquente communion d'Antoine Arnauld* [online]. *Revue de littérature et de civilisation (XVI<sup>e</sup> – XVIII<sup>e</sup> siècles)*, no. 38, 2020 [cit. 2024-09-29]. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/episteme/8643>.

<sup>344</sup> ARNAULD, Antoine. *De la fréquente communion, où les sentiments des Pères, des Papes et des Conciles touchant l'usage des Sacraments de Pénitence et d'Eucharistie, sont fidèlement exposés: Pour servir d'adresse aux personnes qui pensent sérieusement à se convertir à Dieu, et aux Pasteurs & Confesseurs zélés pour le bien des âmes* [online]. Paris: Antoine Vité, 1543 [cit. 2024-09-29]. Dostupné také z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b86262472/f11.item>.

s Tovaryšstvem Ježíšovým.<sup>345</sup> Nicméně se nejednalo o jediný jeho text, jenž byl laděn v protijezuitském duchu. Za další takový příklad může posloužit *Théologie morale des jésuites* (Morální teologie jezuitů) vyšlé v tomtéž roce,<sup>346</sup> v němž kritizoval laxnost jezuitů.<sup>347</sup> Mezi Arnauldovými dalšími díly nelze opominout ani dvě Apologie obhajující učení Cornelia Jansenia vydané v letech 1644-1645.<sup>348</sup>

### 2.2.2. Zásahy proti jansenismu od konce 40. let 17. století do uzavření tzv. církevního míru v roce 1668

K zintenzivnění debat týkajících se jansenismu došlo v roce 1649 poté, co Nicolas Cornet požádal teologickou fakultu o posouzení sedmi tezí prezentovaných v Janseniově Augustinu.<sup>349</sup> Cornet, tehdejší syndik Teologické fakulty, tak učinil, aniž by explicitně uvedl, že projednáváná záležitost byla neoddelitelně spjata s Janseniovým *Augustinem*.<sup>350</sup> Členové svolaného shromáždění nicméně nebyli ve svých názorech jednotní.<sup>351</sup> Což vedlo k bouřlivým debatám,<sup>352</sup> jež se nakonec vyhrtily do té míry, že byl pařížský parlament nucen zasáhnout a situaci uklidnit.<sup>353</sup> Výsledkem ale nebylo ukončení rozporů ohledně předložených tezí. Nově se řešení přesunulo do Říma k papeži,<sup>354</sup> který byl řadou francouzských kněží požádán o vynesení rozsudku v této záležitosti. V jejich čele stál

<sup>345</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 53.

COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 29-31.

NORO, Yasushi. «Injure pour injure»: Une polémique presque invisible autour De la fréquente communion d'Antoine Arnauld.

<sup>346</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 72

<sup>347</sup> LE GUERN, Michel. *Le Jansénisme: une réalité politique et une enjeu de pouvoirs* [online]. Recherches de Science Religieuse, tome 91, no. 3, 2003, str. 461-488 [cit. 2024-09-29]. Dostupné z: <https://shs.cairn.info/revue-recherches-de-science-religieuse-2003-3-page-461?lang=fr>. Str. 468.

<sup>348</sup> ARNAULD, Antoine. *Apologie de Monsieur Jansenius Evesque d'Ippe & De La Doctrine De S. Augustin, expliquée dans son Liure, intitulé, Augustinus* [online]. 1644 [cit. 2024-09-29]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10688381?page=6,7>. ARNAULD, Antoine. *Seconde Apologie Pour Monsieur Jansenius Evesque d'Ippe & De La Doctrine De S. Augustin, expliquée dans son Liure, intitulé, Augustinus* [online]. 1645 [cit. 2024-09-29]. Dostupné z: [https://books.google.cz/books?id=I6zaMuqtnwMC&printsec=frontcover&source=gbs\\_atb&redir\\_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.cz/books?id=I6zaMuqtnwMC&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false).

<sup>349</sup> BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme* [online]. In: Archivum Historiae Pontificiae, vol. 31, 1993, str. 109-192 [cit. 2024-10-08]. Dostupné z: [https://www.jstor.org/stable/pdf/23564981.pdf?casa\\_token=Ou3JiKRcM9kAAAAA:HG3aK4WtJMcHy3btTh-10-wEZMLuVYsuLh\\_qji-fuQ9-meK1ymadusbFBVqgUCNmGtv\\_klMM4EGw7bWPg9IWNwoqkh2t6nclvqw97C0OK6FnfKEUiLcs](https://www.jstor.org/stable/pdf/23564981.pdf?casa_token=Ou3JiKRcM9kAAAAA:HG3aK4WtJMcHy3btTh-10-wEZMLuVYsuLh_qji-fuQ9-meK1ymadusbFBVqgUCNmGtv_klMM4EGw7bWPg9IWNwoqkh2t6nclvqw97C0OK6FnfKEUiLcs). Str. 112.

<sup>350</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 49-50.

LE GUERN, Michel. *Le Jansénisme: une réalité politique et une enjeu de pouvoirs*. Str. 469.

<sup>351</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 50.

HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 76.

<sup>352</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 76.

<sup>353</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 76.

BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 113.

<sup>354</sup> BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 114-116.

Isaac Habres, biskup z Vabres,<sup>355</sup> jenž původně sedm navržených tezí zredukoval na pět.<sup>356</sup> Nicméně tento postup nebyl podporován celým francouzským klérem, ale vyprofilovali se i jeho odpůrci, kteří se v Římě taktéž snažili prosadit svůj pohled.<sup>357</sup>

Papežské rozhodnutí bylo učiněno až na konci května 1653 prostřednictvím buly Inocence X. *Cum occasione*, která předložených pět tezí odsoudila.<sup>358</sup> Nicméně ani tímto dokumentem spor neskončil. Po jeho zveřejnění totiž vyvstal problém nový. Základní nesrovnalostí se stala otázka, zdali byl bulou odsouzen i samotný Jansenius či nikoli. Zatímco jezuité tvrdili, že ano, jansenisté zaujali stanovisko zcela opačné.<sup>359</sup> O přijetí buly ve Francii usiloval zejména kardinál Mazarin, jenž za tímto účelem nechal ještě téhož roku svolat shromáždění francouzského duchovenstva. Možným důvodem, proč jednal tak záhy, byla potřeba Francie získat podporu Svatého stolce v její zahraniční politice. Zároveň tím ale Mazarin mohl usilovat i o posílení vnitropolitické situace své země tím, že by eliminoval vliv jansenistů jakožto možné opoziční síly.<sup>360</sup> A o několik let později to bylo právě shromáždění francouzského kléru, kdo jako první předložil znění tzv. formuláře,<sup>361</sup> jenž obsahoval souhlas s papežským odsouzením pěti tezí přisouzenými Corneliu Janseniovi.<sup>362</sup>

Další vážné rozvíření debat ohledně jansenismu nastalo v roce 1655 poté, co se již výše představený Antoine Arnauld zastal vévody z Liancourtu. Důvod, proč se Arnauld postavil na jeho obranu, spočíval v odmítnutí udělit vévodovi rozhřešení do té doby než se vzdá svého spojení s jansenisty a klášterem Port-Royal.<sup>363</sup> Arnauld se této

---

<sup>355</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 50.

<sup>356</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 76.

<sup>357</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 76.

COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 50.

BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 114-116.

<sup>358</sup> INNOCENTIUS X. *Cum occasione*. In: *Magnum Bullarium Romanum*. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIV. Str. 486-487.

<sup>359</sup> Kontroverze spočívala v odsouzení příslušných pěti tezí de iure a de facto. Problém spočíval zejména v tom, zdali bula znamenala i odsouzení Jansenia v tom smyslu, že jeho dílo tyto teze obsahovalo.

<sup>360</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 77-81.

<sup>361</sup> LE GUERN, Michel. *Le Jansénisme: une réalité politique et un enjeu de pouvoirs*.

Detailněji o průběhu přijetí buly *Cum occasione* ve Francii a ke vzniku formuláře viz. BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 121-149; nebo *Recueil des actes, titres et memoires concernant les affaires du clergé de France augmenté d'un grand nombre de pieces & d'observations sur la Discipline present de l'Eglise* [online]. Paris, François Muguët, 1756. Tome premier. [cit. 2024-10-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10321639?q=%28recueil+des+actes,+titres+et+m%C3%A9moires+concer++n%C3%A2t+les+affaires+du+clerg%C3%A9+de+F%29&page=6,7>. Str. 194-305.

<sup>362</sup> Znění formule viz. *Recueil des actes, titres et memoires concernant les affaires du clergé de France augmenté d'un grand nombre de pieces & d'observations sur la Discipline present de l'Eglise*. Str. 290.

<sup>363</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 53.

COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 50.

záležitosti věnoval nejprve v Listu vznešené osobnosti (*Lettre à une personne de condition*). Svůj postoj následně obhajoval v mnohem obsáhlejší Druhém listu vévodovi a párovi (*Seconde lettre à un duc et pair*),<sup>364</sup> jenž vznikl jako reakce na rozsáhnout kritiku jeho v pořadí prvního Listu.<sup>365</sup> Nejednalo se ovšem pouze o obranu vévody z Liancourt, nýbrž i samotného jansenismu.<sup>366</sup> Například ve svém Druhém listu se mj. věnoval absenci odsouzených tezí v Janseniově Augustinu nebo pojetí milosti. Dokonce zastával názor, že svatý Petr nedisponoval dostatečnou milostí.<sup>367</sup> Arnauldovy názory vzbudily značnou nelibost, což vedlo k jejich projednávání na půdě teologické fakulty. V důsledku těchto debat byl ze Sorbonny<sup>368</sup> následujícího roku vyloučen<sup>369</sup> a jeho Druhý list byl fakultou zcenzurován.<sup>370</sup>

Byly to právě výše zmíněné události, které se staly bezprostředním podnětem pro Blaise Pascala k sepsání Listů venkovanovi (*Les provinciales*). Listy nevycházely pod autorovým pravým jménem, ale byly zprvu zveřejňovány anonymně a posléze pod pseudonymem Louise de Montalta. Pascal jich během let 1656-1657<sup>371</sup> napsal celkem

<sup>364</sup> ARNAULD, Antoine. *Lettre de Monsieur Arnauld, docteur de Sorbonne, à une personne de condition: Sur ce qui est arrivé depuis peu, dans une Paroisse de Paris, à un Seigneur de la Cour* [online]. Paris, 1655 [cit. 2024-10-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10688385?page=,1>.

ARNAULD, Antoine. *Seconde Lettre de Monsieur Arnauld, docteur de Sorbonne, à un Duc et Pair de France. Pour servir de réponse à plusieurs Ecrits, qui ont esté publiez contre sa premiere Lettre; Sur se qui est arrivé à un Seigneur de la Cour, dans une Paroisse de Paris* [online]. Paris, 1655 [cit. 2024-10-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10688388?page=,1>.

<sup>365</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 50.

<sup>366</sup> ARNAULD, Antoine. *Lettre de Monsieur Arnauld, docteur de Sorbonne, à une personne de condition*. HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 53.

<sup>367</sup> V souvislosti se svatým Petrem se jednalo o tvrzení, že i takto svatá a ctnostná osoba mohla zhřešit, jelikož jí nebyla poskytnuta dostatečná milost.

COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 50-51.

PICHOVÁ, Dagmar. *Ironie u Pascala*. Str. 4.

Detailněji viz. ARNAULD, Antoine. *Seconde Lettre de Monsieur Arnauld, docteur de Sorbonne, à un Duc et Pair de France*.

<sup>368</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 55.

BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 140.

PICHOVÁ, Dagmar. *Ironie u Pascala*. Str. 4.

<sup>369</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 55.

BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 140.

HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 80.

<sup>370</sup> UNIVERSITÉ DE PARIS, Faculté de théologie. *Censure se la Sacrée Faculté de Theologie de Paris, contre un livre intitulé, Seconde Lettre de Monsieur Arnauld, Docteur de Sorbonne, à un Duc & Pair de France, pour servir de réponse à plusieurs écrits, qui ont esté publiez contre sa premiere Lettre, sur se qui est arrivé à un Seigneur de la Cour, dans une Paroisse de Paris. A Paris 1655* [online]. Paris: Gaspard Meturas, 1656 [cit. 2024-10-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10688398?page=,1>.

<sup>371</sup> PICHOVÁ, Dagmar. *Ironie u Pascala*. Str. 4-5.

HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 107.

osmnáct a začal pracovat i na Listu devatenáctém, který ovšem zůstal nedokončen.<sup>372</sup> V prvních třech Listech se zaměřil na obsah diskuzí vedených na teologické fakultě, přičemž se v nich snažil obhájit tehdy kritice podrobený postoj Antoina Arnaulda. Jejich součástí bylo i nastínění pozice, kterou ve sporu zaujímal jezuité. Následující dopisy se pak zaměřili přímo na Tovaryšstvo Ježíšovo. Listy IV.-X. byly pojaty jako fiktivní rozhovory s jezuitou, v nichž se Pascal snažil vzbudit negativní pohled na jezuitu a jejich laxní přístup k morálce.<sup>373</sup> Ve zbývajících dopisech (XI.-XVII.) se pak Pascal věnoval přímé polemice s jezuitu.<sup>374</sup>

Listy venkovani nejenže vyvolaly značný ohlas u široké veřejnosti, ale záhy také četnou kritiku. Negativní postoje nicméně nesměřovaly pouze vůči nim, nýbrž i k jansenismu jako takovému.<sup>375</sup> V následujících několika desetiletích se proti tomuto hnutí postavili kromě většiny francouzského kléru také jezuité, oficiální královská politika a papežská kurie.<sup>376</sup> Přístup francouzských duchovních byl ve stručnosti nastíněn již výše v souvislosti se vznikem formulářem, který měl zprvu sloužit k přijetí buly *Cum occasione*.<sup>377</sup> Dne 17. března 1657 byla přijata jeho přeformulovaná verze, která reagovala na aktuální situaci a požadovala souhlas s nově přijatým papežským rozhodnutím.<sup>378</sup> Tím se 16. října 1656 stala bula papeže Alexandra VII. s názvem

<sup>372</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 107.

PASCAL, Blaise; COGNET, Louis a Gérard FERREYROLLES (ed.). *Les provinciales*. Paris: Classiques Garnier, 2010. Str. 115-497.

<sup>373</sup> V souhrnném vydání ve francouzštině viz. např. PASCAL, Blaise. *Les Provinciales ou Les Lettres écrites par Louis De Montalte a un provincial se ses amis & aux RR. PP. Jesuites: sur le sujet de la Morale, & de la Politique de ces Peres* [online]. Cologne: Pierre de la Vallée, 1657 [cit. 2024-10-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11088124?q=%28Les+provinciales%29&page=4,5>.

Z novějších vydání viz. např. PASCAL, Blaise; COGNET, Louis a Gérard FERREYROLLES (ed.). *Les provinciales*.

V českém překladu viz. HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 111-200.

Ze sekundární literatury se jejich obsahu věnuje např. PICHOVÁ, Dagmar. *Ironie u Pascala*. Str. 5.; COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 63-65.

<sup>374</sup> V souhrnném vydání ve francouzštině viz. PASCAL, Blaise. *Les Provinciales ou Les Lettres écrites par Louis De Montalte a un provincial se ses amis & aux RR. PP. Jesuites* nebo PASCAL, Blaise; COGNET, Louis a Gérard FERREYROLLES (ed.). *Les provinciales*. Str. 307-468.

Ze sekundární literatury viz. PICHOVÁ, Dagmar. *Ironie u Pascala*. Str. 5.; COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 64-65.

<sup>375</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 81.

<sup>376</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 68-238.

<sup>377</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 68.

HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 81.

Znění formule viz. Recueil des actes, titres et memoires concernant les affaires du clergé de France augmenté d'un grand nombre de pieces & d'observations sur la Discipline present de l'Eglise. Str. 290.

<sup>378</sup> CANTILLON, Alain. Entre Formulaire et souscription: Le conflit de deux radicalités catholiques à Paris en 1661 [online]. In: Archives de sciences sociales des religions, 55e Année, no. 150, 2010, str. 19-38 [cit. 2024-10-20]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40930300?seq=1>. Str. 19.

LUEZ, Philippe. *Port-Royal et le jansenisme: Des religieuses face à l'absolutisme*. Paris: Belin, 2017. Str. 178-179.

*Ad Sanctam Beati Petri Sedem*. Kromě výslovného potvrzení buly Inocence X., papež potvrdil, že odsouzení pěti tezí je třeba vnímat ve smyslu zamýšlených jejich autorem (tedy Janseniem).<sup>379</sup> Důvodem pro toto explicitní tvrzení byla snaha zamezit doposud probíhajícím debatám o tom, že se dané výroky v Augustinovi vůbec nenacházejí. Alexandr VII. nejenže důrazně požadoval prosazení buly v praxi, ale zároveň vydal zákaz číst jansenistické knihy.<sup>380</sup>

V rámci snah o přijetí *Ad Sanctam* bylo usilováno i o její registraci pařížským parlamentem.<sup>381</sup> Vzhledem k tomu, že mezi členy parlamentu příslušeli i zastánci jansenismu, panovala určitá obava, zdali bude registrace úspěšně dosaženo.<sup>382</sup> Tyto pochybnosti jistě nebyly bezpředmětné, neboť v případě *Cum occasione* se registrace nakonec neuskutečnila. Kardinál Mazarin<sup>383</sup> a apoštolský nuncius ve Francii Celio Piccolomini se za této situace rozhodli vyčkat na návrat krále z válečného tažení a spoléhali se na to, že se podaří registraci prosadit silou jeho autority. Ludvík XIV. opravdu následně zasáhl a přiměl parlament k její registraci, již bylo dosaženo dne 19. prosince 1657.<sup>384</sup>

Přestože by se mohlo zdát, že se tím situace zdánlivě vyřešila, nebylo tomu tak. Kolem formuláře se na počátku 60. let 17. století opět rozhořely debaty, jelikož měli mnozí výhrady proti jeho znění. Byly rozlišovány dvě otázky – otázka práva a otázka faktů, tedy skutečnosti.<sup>385</sup> První z nich se věnovala samotnému odsouzení pěti tezí, zatímco ta druhá řešila jejich autorství Janseniem. V praxi se to pak projevovalo např.

---

<sup>379</sup> Jednalo se tak o ukončení pochybností, jak vnímat předchozí odsouzení, tedy zda de facto či de iure. ALEXANDER VII. *Ad sanctam Beati Petri Sedem* [online]. In: Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII. Luxemburgi: Andreae Chevalier, Bibliopolæ & Typographi, 1727. Tomus Sextus [cit. 2024-10-04]. Dostupné také z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11403640?q=%28Magnum+Bullarium+Romanum+6%29&page=,1>. Str. 46-48.

<sup>380</sup> BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 151-152.

<sup>381</sup> Registrace parlamentu byla nutná pro uznání zákonů a nařízení, které měly být následně ve Francii vymáhány.

<sup>382</sup> BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 153-155.

CHALINE, Olivier. *Des parlementaires jansénistes?* [online]. In: AUBERT, Gauthier a Olivier CHALINE (eds.). *Les Parlements de Louis XIV: Opposition, coopération, autonomisation?* Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2010. [cit. 2024-10-20]. Dostupné z: <https://books.openedition.org/pur/128289>.

<sup>383</sup> CHALINE, Olivier. *Des parlementaires jansénistes?*

<sup>384</sup> Přetrvávání těchto pochybností, tj. zda je papežovo rozhodnutí v této otázce skutečně autoritativní, vlastně odkazovalo i na otázku vymezení papežské autority a jurisdikce ve vztahu k francouzské církvi. BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 154-155.

<sup>385</sup> LE GUERN, Michel. *Le Jansénisme: une réalité politique et un enjeu de pouvoirs*.

Podrobněji viz. BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 56-192.; COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 84-110.

podpisem formuláře s výhradami.<sup>386</sup> Ukončení odmítavého postoje některých duchovních nepřinesla ani nová bula papeže Alexandra VII.<sup>387</sup> *Regiminis apostolici* z 15. února 1665 požadující podepsání přiloženého formuláře.<sup>388</sup>

K uklidnění situace došlo až po uzavření tzv. klementinského míru v roce 1668. Pro jansenisty v důsledku toho nastalo období, během něhož nemuseli čelit restrikcím jako doposud.<sup>389</sup> Uvolnění nastalo i pro ženský cisterciácký klášter Port-Royal, proti němuž v předcházejících letech směřovala řada opatření. Z nichž lze poukázat např. na zrušení tzv. malých škol v roce 1660 nebo několikeré kroky směřující proti tamním řeholnicím za účelem přimět je k přijetí formuláře. Dlouhodobě k němu totiž nejevily ochotu. Po výsleších v roce 1661 se k podpisu uvolily pouze některé z nich, a to navíc s výhradami. Ani prostřednictvím přeložení několika řeholnic do jiných klášterů v roce 1664, se nedosáhlo požadovaného výsledku. Bylo proto přistoupeno k novým opatření. V první řadě se jednalo o shromáždění všech zdráhajících se řeholnic do Port-Royal de Champs. Nelehká pro ně jistě musela být i skutečnost, že dohledem nad tímto klášterem bylo pověřeno Tovaryšstvo Ježíšovo.<sup>390</sup>

Vzhledem k výše nastíněné míře intenzity boje proti jansenismu<sup>391</sup> a skutečnosti, že církevní smír trval pouze jednu dekádu<sup>392</sup> se naskytá otázka, jaké aspekty ovlivnily tento vývoj. Na motivy Svatého stolce je nutno pohlížet prostřednictvím obavy z možného schizmatu. Pro papeže Klementa XI. bylo důležité pokusit se vyřešit probíhající konflikty,<sup>393</sup> které ve svém důsledku oslabovaly církev. Klementu XI. k dosažení církevního smíru jistě napomohla jeho smířlivější povaha ve vztahu k jansenismu, kterou se odlišoval od svého předchůdce Alexandra VII.<sup>394</sup> Ochota Ludvíka XIV. pak mohla souviset se stavem vnitřní politiky ve Francii, v níž již byl pevně ukotven panovnický absolutismus. Což ve svém důsledku znamenalo, že by jansenismus nemusel

---

<sup>386</sup> LE GUERN, Michel. *Le Jansénisme: une réalité politique et un enjeu de pouvoirs*.

<sup>387</sup> KODA, Takeshi. *Jansénisme et gallicanisme épiscopal dans les assemblées du clergé au milieu du xviii<sup>e</sup> siècle* [online]. In: *Dix-septième siècle*, no. 3, 2010, str. 467-477 [cit. 2024-10-20]. Dostupné z: <https://shs.cairn.info/revue-dix-septieme-siecle-2010-3-page-467?lang=fr#re26no26>. Str. 476.

<sup>388</sup> ALEXANDER VII. *Regiminis Apostolici*. In: *Magnum Bullarium Romanum*. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII. Tomus sextus. Str. 211-212.

<sup>389</sup> SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Str. 303

<sup>390</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 81-82.

<sup>391</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 15-123.

BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme*. Str. 109-192.

<sup>392</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 107-123.

HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 82.

<sup>393</sup> SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Str. 303

<sup>394</sup> LE GUERN, Michel. *Le Jansénisme: une réalité politique et un enjeu de pouvoirs*.

představovat tak výrazné potencionální nebezpečí<sup>395</sup> jako tomu bylo v předchozích letech. S tím souvisí i druhý aspekt, který byl za kardinála Mazarina zásadní, a tím byla potřeba zajistit si podporu papežské kurie. Ani ta totiž již nebyla v době jednání o církevním smíru pro Ludvíkovu politiku nezbytností.<sup>396</sup> Ludvík XIV. se naopak v průběhu své vlády několikrát dostal do sporu s papežstvím kvůli nárokování si práv, které mu jako absolutistickému panovníkovi příslušely. Král byl totiž přesvědčen, že svou moc získal od Boha a jen jemu se má za své činy zodpovídat.<sup>397</sup> Přesto se proti uzavření míru nijak nestavěl,<sup>398</sup> zvláště když byl v letech 1667-1668 zaneprázdněn tzv. devoluční válkou.<sup>399</sup> Neznamená to ale, že by Ludvík XIV. upustil od svého cíle vymítat jansenismus. Na mír pohlížel v souvislosti s vývojem protestantismu ve Francii po přijetí ediktu nantského. Domníval se tudíž, že by stejný osud mohl potkat i toto hnutí.

Případné neshody panující mezi Ludvíkem XIV. a Římem, neměly dopad pouze na vzájemné vztahy Francie a Svatého stolce, ale také na pozici jezuitů ve Francii. Pokud k takovému konfliktu došlo, pak tím sílili jejich protivníci. V této souvislosti tedy jansenisté. Navíc období církevního smíru umožnilo jansenistům i samotnému klášteru Port-Royal prosperovat a získat jistou proslulost. Oproti nim jezuitům tato dekáda nenapomohla k posílení jejich pozice na královském dvoře. Naopak se pro ně jednalo o poměrně náročné období.<sup>400</sup> Lze z toho tedy usuzovat, že jezuité s tímto vývojem nemohli být příliš spokojeni.

### **2.2.3. Obnovení tažení vůči jansenismu a cesta k bule Klementa XI. *Unigenitus Dei Filius* z roku 1713**

Náboženský mír trval pouze deset let, načež museli jansenisté čelit obnovenému pronásledování a restrikcím.<sup>401</sup> Ukázkový příklad tažení vůči tomuto hnutí můžeme opět spatřovat v restrikcích vůči klášteru Port-Royal, které ve svém důsledku skončily až jeho zrušením. Poprvé proti němu bylo zakročeno již v roce 1679, kdy byli k odchodu přinuceni novicky, zpovědníci<sup>402</sup> a tzv. samotáři. Mnozí jansenisté se následně rozhodli

---

<sup>395</sup> SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Str. 303  
HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 82.

<sup>396</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 80-82.

<sup>397</sup> SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Str. 302.  
HRBEK, Jiří. *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*. Str. 129

<sup>398</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 107.

<sup>399</sup> HRBEK, Jiří. *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*. Str. 26-27.

<sup>400</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 87-121.

<sup>401</sup> SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Str. 303.

COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 121-123.

<sup>402</sup> LUEZ, Philippe. *Port-Royal et le jansenisme: Des religieuses face à l'absolutisme*. Str. 256-305.

odejít do exilu. Učinila tak i např. jedna z hlavních postav hnutí Antoine Arnauld.<sup>403</sup> Kromě toho se také dařilo polemice, které spolu vedli příslušníci jansenistického hnutí a Tovaryšstva Ježíšova. Jezuité se tak např. opět stali terčem kritiky vztahující se k jejich propojování morální teologie a politického poradenství. V určité podobě se tento aspekt objevil již v dílech jako *Listy venkovanovi* nebo *Monita secreta*. Z novějších titulů, v nichž bylo možné tuto kritiku pozorovat, se jednalo např. o hru Jeana Racina *Faidra* z roku 1677.<sup>404</sup>

Ludvík XIV. nejenže byl rozhodnut vymýtit jansenismus, ale zároveň se snažil o náboženskou sjednocení Francie. Mohla by se proto nabízet otázka, zdali spolu tyto cíle nějakým způsobem souviseli. Pokud bychom to posuzovali z hlediska charakteristických rysů jansenismu jako např. preference života v ústraní či kritiky okázalé zbožnosti, mohla by se odpověď jevit jako pozitivní. Jansenismus se těmito aspekty zřetelně odlišoval od způsobu náboženského života královského dvora, který byl velmi honosný a okázalý. Na druhou stranu je nutné uvést jisté srovnání s osudem hugenotů, proti nimž bylo zakročeno bezprostředně po zrušení privilegií plynoucích z ediktu nantského. Prostřednictvím tzv. ediktu z Fontainebleau vydaného již v říjnu 1685 byla ukončena náboženská tolerance, což ve svém důsledku mělo fatální důsledky právě pro hugenoty žijící ve Francii. Omezení, jejichž porušení byla tvrdě trestána, se týkala jak praktikování protestantské víry, tak i jejich vzdělávacích institucí. Hugenoti byli dotčeni i mnoha dalšími způsoby jako limitováním pracovního uplatnění či povinností ubytovat ve svých domech vojáky. V důsledku přijatých opatření musela monarchie čelit obrovskému odlivu obyvatel, a to i přes vydaný zákaz emigrace. Pro jansenismus měly ale přijít zásadní restrikce a odsouzení až na počátku 18. století.

Důvodem pro zrušení náboženské tolerance se stalo přesvědčení o jeho nepotřebnosti způsobené neustálým poklesem počtu hugenotů. Ludvík XIV. byl v tomto postoji podporován a utvrzován nejen prostřednictvím svých rádců, ale také výzev, které mu adresovalo shromáždění francouzských duchovních.<sup>405</sup> Kromě nich měli svou roli v tažení proti hugenotům i jezuité.<sup>406</sup> Pro krále navíc vyvstala příznivá situace na

---

<sup>403</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 123.

<sup>404</sup> GAY, Jean. *Moral Theology, Culture of Counsel, and the Society of Jesus in the Seventeenth Century* [online]. In: *Journal of Jesuit Studies*, vol. 4, no. 2, 2017, str. 230-249 [cit. 2024-10-23]. DOI: 10.1163/22141332-00402005. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/4/2/article-p230\\_4.xml?rskey=nvI9Ty&result=1&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/4/2/article-p230_4.xml?rskey=nvI9Ty&result=1&ebody=pdf-117260). Str. 232-236.

<sup>405</sup> SÚCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Str. 303-307.

<sup>406</sup> HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 83.

mezinárodní scéně, tedy odhlédneme-li od jeho vážných sporů s papežstvím. Zrušení náboženské tolerance Ludvíkovi XIV. ale ve vztazích se Svatým stolicí nijak nenamohlo. Inocenc XI. s postupem francouzského monarchy nijak nesouzněl, ale naopak ho odsoudil. Příčina vzájemných neshod tkvěla v papežském nesouhlasu s přístupem Ludvíka XIV., jenž si sám plně nárokoval právo spravovat francouzskou církev. Není tedy překvapivé, že k eskalaci napětí přispěl v roce 1682 vznik tzv. čtyř článků galikánských svobod francouzské církve. Ve stručnosti se jednalo o prohlášení, které na jedné straně prosazovalo větší nezávislost na papeži, a na straně druhé vyzdvihlo moc panovníka. Po diplomatických jednáních došlo k vzájemnému smíru až v polovině pontifikátu Inocence XII.

K tažení proti jansenismu pak do značné míry přispěli kromě politických a společenských problémů jezuité, a dokonce i sami jansenisté.<sup>407</sup> Jezuité měli na rozdíl od jansenistů podporu Ludvíka XIV. K razantnímu zhoršení postavení Tovaryšstva Ježíšova mělo dojít až v průběhu 18. století.<sup>408</sup> Jejich vzájemný vztah byl navíc ještě posílen v průběhu krize, jež panovala mezi Francií a Římem.<sup>409</sup> Kvůli jejich zvyšující se loajalitě ke státu v průběhu 17. století,<sup>410</sup> menší poslušnosti k papeži nebo místním autoritám, museli jezuité čelit i kritice pocházející z katolického prostředí. Což ovšem nic neměnilo na skutečnosti, že se hlavní centrum Tovaryšstva Ježíšova i nadále nacházelo v Římě. Neznamenal to ani, že by se jezuité s papežstvím zcela rozešli. Za příklad může posloužit působení mnohých členů řádu v rámci papežské kurie. Přestože se tedy jezuité začali emancipovat na papežství a více se přibližovali k francouzské církevní politice, současně byli nadále vnímáni jako papežští exponenti.<sup>411</sup>

Díky svému vztahu s panovníkem mohli jezuité ovlivnit jeho smýšlení, a to nejen ve věci jansenismu. Nesmíme zapomínat na skutečnost, že členové Tovaryšstva Ježíšova působili i v bezprostředním okolí Ludvíka XIV., a to jako královští zpovědníci. V letech

---

<sup>407</sup> SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Str. 303-307.

<sup>408</sup> NOWAKOWSKI, Michał E. a Przemysław M. RACZYK. *On the Hunt for Anti-Jesuitica: A Report from a 2023 Research Trip to European Libraries and Archives* [online]. In: *Journal of Jesuit Studies*, vol. 11, no. 2, 2017, str. 301-324 [cit. 2024-10-23]. DOI: 10.1163/2214131332-11020006. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/11/2/article-p301\\_006.xml?rskey=SZ7qtT&result=1&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/11/2/article-p301_006.xml?rskey=SZ7qtT&result=1&ebody=pdf-117260). Str. 312-313.

<sup>409</sup> GAY, Jean-Pascal. *Moral Theology, Culture of Counsel, and the Society of Jesus in the Seventeenth Century*. Str. 234-235.

<sup>410</sup> HRBEK, Jiří. *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*. Str. 130.

<sup>411</sup> PATTENDEN, Miles. *The Jesuit Giambattista Tolomei (1653-1726): Cardinal and Philosopher* [online]. In: *Journal of Jesuit Studies*, vol. 7, no. 4, 2020, str. 570-591 [cit. 2024-10-23]. DOI: 10.1163/2214131332-00704004. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/7/4/article-p570\\_570.xml?rskey=aT5EzJ&result=19&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/7/4/article-p570_570.xml?rskey=aT5EzJ&result=19&ebody=pdf-117260). Str. 570-591.

1675-1715 tuto pozici zastávali François d'Aix de la Chaise a Michel Le Tellier.<sup>412</sup> Např. v aktivitách jezuity de la Chaise se projevovala výrazná loajalita k francouzskému panovníkovi, jehož postavení dlouhodobě hájil. Kromě jeho zapojení do probíhajícího sporu o tzv. *ius regaliae*, nelze opomenout jeho podporu na oddělení francouzské větve jezuitů od zbývajících částí Tovaryšstva Ježíšova.<sup>413</sup> Svůj vliv na panovníka uplatňoval až do roku 1709. De la Chaise ve funkci královského zpovědníka vystřídal Michel Le Tellier, který se následně výrazným způsobem zasadil o tažení proti jansenismu.<sup>414</sup>

Jak již bylo řečeno výše, sami jansenisté poskytli svým odpůrcům důvody pro svou kritiku. Kromě odlišností jansenismu v náboženském smyslu, se důležitým aspektem stala činnost některých příslušníků tohoto hnutí. Podstatnou měrou k tažení proti jansenismu přispěl francouzský teolog Pasquier Quesnel,<sup>415</sup> a to i přesto, že nepobýval ve Francii, nýbrž ve Spojených nizozemských provinciích. Pro další vývoj jansenismu se stalo zásadním především jeho dílo *Nouveau Testament en français avec des réflexions morales sur chaque verset*, které v této podobě vyšlo na počátku 90. let 17. století<sup>416</sup> a které se záhy stalo dalším námětem k diskuzím mezi příslušníky Tovaryšstva Ježíšova a jansenistického hnutí.<sup>417</sup> Do Říma se jeho znění dostalo na konci desetiletí,<sup>418</sup> načež se proti němu několikrát vyjádřil za nedlouho nastoupivší papež Klement XI. Poprvé ho odsoudil ve svém breve *Universi Dominici* ze 13. července 1708 a poté o několik let později v bule *Unigenitus Dei Filius*.<sup>419</sup>

Klement XI. do záležitostí jansenismu nezasáhl poprvé až v roce 1708, ale již na počátku 18. století v záležitosti tzv. *cas de conscience* (což by do českého jazyka mohlo být přeloženo jako případ svědomí) a *silence respectueux* (tedy uctivého mlčení). Opětne

<sup>412</sup> SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Str. 303.

<sup>413</sup> GAY, Jean-Pascal. *Moral Theology, Culture of Counsel, and the Society of Jesus in the Seventeenth Century*. Str. 246-247.

<sup>414</sup> LE GUERN, Michel. *Le Jansénisme: une réalité politique et un enjeu de pouvoirs*.

<sup>415</sup> SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Str. 303.

<sup>416</sup> V původní podobě bylo vydáváno již od roku 1666.

COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 130-133.

<sup>417</sup> PATTENDEN, Miles. *The Jesuit Giambattista Tolomei (1653-1726): Cardinal and Philosopher*. Str. 586.

<sup>418</sup> LUEZ, Philippe. *Port-Royal et le jansenisme: Des religieuses face à l'absolutisme*. Str. 279.

<sup>419</sup> CLEMENS XI. *Universi Dominici*. In: Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII. Luxemburgi: Andreæ Chevalier, Bibliopolæ & Typographi, 1727. Tomus Sextus. Str. 67.

CLEMENS XI. *Unigenitus Dei Filius* [online]. In: Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII. Luxemburgi: Andreæ Chevalier, Bibliopolæ & Typographi, 1727. Tomus octavus [cit. 2024-10-04]. Dostupné také z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11403642?q=%28Magnum+Bullarium+Romanum+clemente+XI%29&page=1>. Str. 118-122.

se totiž otevřela debata ohledně pěti odsouzených tezí. Konkrétně ji vyvolala otázka, zdali duchovnímu, který se v jejich souvislosti řídí „uctivým mlčením,“ lze udělit rozhřešení.<sup>420</sup> Čtyřicítka doktorů ze Sorbonny zastávala názor, že by mu tato svátost neměla být odepřena. Nicméně Svatý stolec jejich rozhodnutí nesdílel a v roce 1803, tedy dva roky poté, se proti němu postavil a odsoudil ho. Záležitost „uctivého mlčení“ tím ale vyřešena nebyla. Poté, co Ludvík XIV. apeloval na Klementa XI. v souvislosti s přijetím nového dokumentu proti jansenismu, vydal papež po jistém váhání 16. července 1705<sup>421</sup> bulu *Vineam domini sabaoth*. Prostřednictvím jejíhož znění nejenže stvrdil rozhodnutí svých předchůdců Inocence X. a Alexandra VII. ohledně tohoto hnutí, ale zahrnul do něj například i znění formuláře či právě odsouzení „uctivého mlčení.“<sup>422</sup> Ludvík XIV. se následně zasadil o přijetí buly ve Francii. Kromě apelování na shromáždění francouzského kléru, vydal na konci srpna 1705 jeden z tzv. *lettres patentes*, jenž byl pouze o několik dní později zaregistrován parlamentem.<sup>423</sup>

Ani vydáním a přijetím buly pronásledování jansenismu neskončilo. Naopak následovalo období, které se stalo osudným pro klášter Port-Royal. Tamní jeptišky se totiž odmítali podrobit papežskému rozhodnutí, což opět vedlo ke snahám je potlačit. Od roku 1706 proto bylo jednáno o možném spojení klášterů Port-Royal des Champs a jeho pařížskou odnoží. V roce 1708 se zakročením vůči klášteru souhlasil i Klement XI. Následující tři roky se klášteru staly osudnými. Port-Royal des Champs během nich musel čelit nejen svému potlačení, vyhnání tamních řeholnic ale i svému konečnému zničení v podobě demolice.<sup>424</sup>

Ludvík XIV., ovlivněn mimo jiné svým zpovědníkem Le Tellierem,<sup>425</sup> následně od roku 1711 apeloval na papeže Klementa XI. ohledně odsouzení Pasquiera Quesnela.<sup>426</sup>

---

<sup>420</sup> Ve výsledku bylo „uctivé mlčení“ papežstvím zakázáno v souvislosti s jeho řešením problému milosti. Viz níže.

LUEZ, Philippe. *Port-Royal et le jansenisme: Des religieuses face à l'absolutisme*. Str. 282.

<sup>421</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 136-137.

<sup>422</sup> CLEMENS XI. *Vineam Domini Sabaoth*. In: *Magnum Bullarium Romanum*. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII. Tomus octavus. Str. 33-36.

<sup>423</sup> *Recueil des actes, titres et memoires concernant les affaires du clergé de France augmenté d'un grand nombre de pieces & d'observations sur la Discipline present de l'Eglise*. Str. 380 a CCCLXXXI-CCCXCVIII.

Znění patentního listu také viz. *Lettres patentes sur la constitution du pape en forme du bulle, qui confirme & explique les Constitutions des Papes Innocent X. & Alexandre VII. sur le Jansenisme* [online]. Paris: François Muguet & Hubert Muguet, 1705 [cit. 2024-10-18]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8609707n/f1.item.r=lettres%20patentes%20du%20roy%20sur%20la%20constitution%201705>.

<sup>424</sup> LUEZ, Philippe. *Port-Royal et le jansenisme: Des religieuses face à l'absolutisme*. Str. 283-305.

<sup>425</sup> LE GUERN, Michel. *Le Jansénisme: une réalité politique et une enjeu de pouvoirs*.

<sup>426</sup> COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Str. 136-137.

Dostalo se mu ho o dva roky později v bule *Unigenitus Dei Filius*, která výslovně odsoudila 101 Quesnelových tezí pocházejících z jeho *Nouveau Testament en français avec des réflexion morales sur chaque verset*.<sup>427</sup> Vzhledem k agitaci jezuity Le Telliera není bez zajímavosti poukázat na již výše představené spory o čínské rituály. Přestože se Klement XI. několikrát vyjádřil proti jezuitským praktikám,<sup>428</sup> v případě sporu s jansenisty proti Tovaryšstvu nezakročil. Naopak jezuity využíval v boji proti jansenismu. Zejména je nutné poukázat na kardinála Giambattistu Tolomeiho, který se dlouhodobě věnoval záležitostem spojeným s tímto hnutím. Zabýval se např. možnými postoji, které by měly být zaujaty vůči odpůrcům buly *Unigenitus*. Opominout nelze ani jeho participaci na nové bule Klementa XI. nesoucí název *Pastoralis officii* ze dne 28. srpna 1718, která potvrdila znění buly *Unigenitus*.<sup>429</sup> Dosáhnout všeobecného souhlasu s bulou *Unigenitus* se ale nepodařilo a nadále se proti ní mnozí vymezovali. Stejně tak nebylo dosaženo vymýcení jansenismu.<sup>430</sup> V průběhu 18. století se z něj vyvinul nový politický proud, který přispěl ke konci Tovaryšstva Ježíšova ve Francii.<sup>431</sup>

#### **2.2.4. Zhodnocení postoje Svatého stolce k Tovaryšstvu Ježíšovu v kontextu sporů s jansenismem**

Jezuité bojovali proti jansenismu od doby, kdy tento myšlenkový směr a sním propojené hnutí vzniklo. Sporných témat mezi nimi bylo vícero, ať se již jednalo např. o odlišný přístup ke svatému přijímání, lidské povaze a svobodné vůli, morálce apod. Opominout nelze ani na dlouhodobou jansenistickou kritiku ústupků jezuitských misionářů na Dálném východě.<sup>432</sup> Proti jansenismu se brzy vyslovil i Ludvík XIV., který během své dlouhé vlády téměř neustále usiloval o jeho vymýcení. Při svém jednání byl ovlivněn mj. právě jezuity, zejména těmi ve funkci královských zpovědníků. Přestože Ludvíka XIV. nepojily se Svatým stolicí vždy dobré vztahy, snažil se o odsouzení jansenismu prostřednictvím papežských nařízení. Jelikož tak mnozí pontifikové učinili, lze to vnímat jako jakési vítězství nejen francouzského krále, ale také jezuitů.

<sup>427</sup> CLEMENS XI. *Unigenitus Dei Filius*. In: Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII. Tomus octavus. Str. 118-122.

<sup>428</sup> Viz podkapitola o Vývoj sporu o čínské obřady během pontifikátů Inocence XII. a Klementa XI.

<sup>429</sup> PATTENDEN, Miles. *The Jesuit Giambattista Tolomei (1653-1726): Cardinal and Philosopher*. Str. 586-587.

Znění buly viz. CLEMENS XI. *Pastoralis officii*. In: Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII. Tomus octavus. Str. 205-208.

<sup>430</sup> LE GUERN, Michel. *Le Jansénisme: une réalité politique et un enjeu de pouvoirs*.

<sup>431</sup> Více k vliv jansenismu na vyhnání jezuitů z Francie viz podkapitola o vyhnání jezuitů z Francie. HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Str. 84.

<sup>432</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 70-75.

Zajímavým se jeví srovnání mezi osudem jezuitů v Číně a Indii a působením ve Francii. Zatímco Svatý stolec vydal několikrát odsouzení čínských i malabarských obřadů, nijak neomezoval činnost Tovaryšstva Ježíšova ve Francii, a naopak se přidal k boji proti jansenismu. Nutno podotknout, že jansenismus nikdy nebyl prohlášen za herezi a vždy zůstal jedním z proudů uvnitř katolické církve. Nabízí se proto otázka, čím mohl být tento ambivalentní postoj Svatého stolce k jezuitům zapříčiněn. Jednu z možností mohla představovat rozdílnost nejen obou zemí, ale i samotných podstat sporů. Na rozdíl od katolické Francie, v níž nebylo třeba jejímu lidu křesťanství představovat, bylo pro misionáře v Číně nutné adaptovat se na tamní podmínky a přijmout takovou akomodační strategii, která by lidem dokázala křesťanství přiblížit. Což mohlo vést k tomu, že jezuitská akomodační metoda na Východě představovala pro papežství teologicko-církevní problém, zatímco postoje Tovaryšstva Ježíšova ve Francii nebyly Svatým stolicem vnímány jako odklon od pravověrnosti. Pokud by tomu tak nebylo, jistě by proti tomuto řádu bylo přijato alespoň nějaké papežské nařízení tak jako v případech čínských obřadů nebo jansenistů.

Další aspekt, který mohl ovlivnit postoj Svatého stolce jak k jezuitům, tak jansenistům, představoval rozdílné vlivy působící na jednotlivé papeže v kontextu obou problematik. Zejména je nutné poukázat na rozdílnost úspěšnosti prosazení zájmů Ludvíka XIV. a císaře Kangxiho u Svatého stolce. Zatímco francouzský král vyvíjel na papeže intenzivní tlak a ve výsledku se mu podařilo dosáhnout svých cílů, císař Kangxi nedisponoval potřebným vlivem, který by mohl na příslušné pontifiky uplatnit.

Další zajímavou skutečností bylo, že přestože se zvyšovala emancipace Tovaryšstva Ježíšova na papežství, nedošlo k přerušení jejich vzájemných vztahů a mnozí jezuité hráli i nadále významnou roli v papežských službách. Přestože vznikla kritika směřující k této zvyšující se nezávislosti, nebylo zaznamenáno žádné oficiální papežské nařízení, která by vysloveně žádala nápravu. Tedy pomineme-li vyslovené zákazy např. zasahování do světských záležitostí, provozování obchodních aktivit apod.

### **2.3. Kritika jezuitských redukcí v Jižní Americe**

Tovaryšstvo Ježíšovo se v průběhu své existence rozšířilo téměř do celého světa. A jak již bylo nastíněno v první kapitole, výjimku nepředstavovaly ani oba americké

kontinenty.<sup>433</sup> Stejně jako misie v Číně či Indii, mělo svá specifika i jezuitské působení v Jižní Americe. Což ostatně platilo i pro tuto oblast jako takovou. Jednalo se o obrovské území kolonizované Španělskem a Portugalskem, jejichž snaha o ovládnutí tohoto prostoru byla neoddělitelně propojena i s christianizací domorodého obyvatelstva. Spory nevznikaly pouze mezi kolonisty a indiány, ale i mezi kolonisty a misionáři. Jeden z důvodů, proč tomu tak bylo, představoval odlišný přístup k původnímu obyvatelstvu a k otázce otroctví.<sup>434</sup>

Specifikem jezuitského působení v této oblasti bylo vytváření tzv. redukcí (*reducción*) představující soběstačné samostatné administrativní jednotky. Jejich snahou nebylo pouze domorodé obyvatelstvo christianizovat, nýbrž jim poskytnout i ochranu před otroctvím či předat jim alespoň určité vědomosti, které by jim mohly napomoci při jejich obživě a nutnosti platit vysoké daně uvalené na ně koloniální vládou. Nicméně kvůli své prosperitě a faktické nezávislosti se redukcce staly terčem závidy a vyvolaly vlnu nevole, která vyvrcholila jejich zrušením.<sup>435</sup>

### 2.3.1. Příchod jezuitů do Střední a Jižní Ameriky a zakládání redukcí

Na základě podpory, které se řádu dostalo od portugalské monarchie, mohli jezuité působit nejen na jejích územích v Evropě, ale také v jejích zámořských državách. To tehdy zahrnovalo i Portugalci kolonizované území v dnešní Brazílii, na jejíž půdě jezuité poprvé stanuli v roce 1549.<sup>436</sup> Jednalo se celkem o šest členů Tovaryšstva Ježíšova,<sup>437</sup> mezi nimiž se nacházel i otec Manuel da Nóbrega. Právě on byl tím, kdo se v roce 1553 postavil do čela nově vzniklé brazilské provincie. Jezuité se v následujících letech snažili v zemi etablovat, což se jim opravdu podařilo.<sup>438</sup> Zájem řádu o misie v Brazílii jistě dokládá i postupný zvyšující se počet jeho členů v zemi. Jen během

---

<sup>433</sup> Konkrétněji o expanzi Tovaryšstva Ježíšova, včetně odkazů na příslušnou literaturu viz. podkapitola 1.2. Expanze řádu.

<sup>434</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 15-26 a 75-82.

<sup>435</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 60 a 75-76.

<sup>436</sup> PO-CHIA HSIA, Ronnie. *Jesuit Foreign Mission. A Historiographical Essay* [online]. In: Journal of Jesuit Studies, no. 1, 2014, str. 47-65 [cit. 2024-11-12]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/1/1/article-p47\\_4.xml?rskey=vogXUY&result=1&body=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/1/1/article-p47_4.xml?rskey=vogXUY&result=1&body=pdf-117260). Str. 48.

ALDEN, Dauril. *The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750*. Str. 71.

<sup>437</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 25.

<sup>438</sup> OSSWALD, Maria Cristina. *Vivências jesuítas no Brasil (séculos XVI-XVIII)* [online]. In: MARTÍNEZ MILLÁN, José; PIZARRO LLORENTE, Henar a Pablo JIMÉNEZ DÍAZ (eds.). *Los jesuitas: religion, política y educación (siglos XVI-XVIII)*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas, 2012. Tomo III. [cit. 2024-11-12]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/4350872/Vivencias\\_jesu%C3%ADtas\\_no\\_Brasil](https://www.academia.edu/4350872/Vivencias_jesu%C3%ADtas_no_Brasil). Str. 1523.

prvních padesáti let vzrostl počet jezuitů na téměř 170.<sup>439</sup> Portugalská koruna pokračovala ve své podpoře christianizačních snah i po založení Svaté kongregace pro šíření víry v roce 1622. Stejně tak ve svých činnostech pokračovalo Tovaryšstvo Ježíšovo, které se v této oblasti stalo nejen nejaktivnějším, ale také nevlivnějším katolickým řádem.<sup>440</sup>

Působení jezuitů v Jižní Americe se neomezilo pouze na oblasti, které patřily pod portugalskou koloniální správu, ale rozšířilo se i na území ovládaná španělskou monarchií. Nicméně jezuitští misionáři sem oproti žebravým řádům přicházeli postupně až v průběhu druhé poloviny 16. století. Tedy se zpožděním v horizontu několika desetiletí. To jim ovšem nezabránilo se v tamních španělských koloniích etablovat a zaujmout význačné postavení.<sup>441</sup> Novými místy jejich působnosti se stala místokrálovství Nové Španělsko, Nová Granada či Peru. V současné době by se toto rozšíření Tovaryšstva Ježíšova dotklo mnoha států, mezi nimiž je možné uvést například Mexiko, Kolumbii, Venezuelu, Bolívii, Peru, Chile, Paraguay či Argentinu.<sup>442</sup>

Misionáři obecně museli čelit různým těžkostem. V první řadě se jednalo o napětí mezi kolonisty a domorodým obyvatelstvem, které v řadě případů vyvrcholilo vzbouřením se proti evropské nadvládě. V případě španělských držav se problematickým stal systém tzv. *encomienda*. Zjednodušeně se jednalo o vzájemný vztah založený na protislužbách. Zatímco kolonisté požadovali odvádění daní nebo pracovní činnost, měla být z jejich strany indiánům zaručena ochrana a možnost vzdělávat se v křesťanství. Jakkoli to mohlo být zamýšleno v dobré víře, výsledek byl pro původní obyvatelstvo katastrofální. Na místo výhod na ně čekal útisk, násilí a velmi náročná práce. Velkým problémem se stalo zotročování, jež praktikovali jak Španělé, tak Portugalci. Na druhou stranu, ostatně jak bude nastíněno i v následující podkapitole, mnozí misionáři se snažili indiány hájit. Dalším aspektem ovlivňující působení misionářů na jihoamerickém kontinentu představovala obrovská rozloha tohoto území. Příkladem potíží, které se s tím

---

<sup>439</sup> ALDEN, Dauril. *The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750*. Str. 74-75.

<sup>440</sup> MCGINNESS, Anne B. *The Historiography of the Jesuits in Brazil Prior to the Suppression* [online]. In: Jesuit Historiography Online, 2018 [cit. 2024-11-12]. Dostupné z: <https://referenceworks.brill.com/display/entries/JHO/COM-209645.xml>.

<sup>441</sup> PO-CHIA HSIA, Ronnie. *Jesuit Foreign Mission. A Historiographical Essay*. Str. 48-49.

<sup>442</sup> MERINO, Olga a Linda A. NEWSON. *Jesuit Missions in Spanish America: The Aftermath of the Expulsion* [online]. In: Revista de Historia de América, no. 118, 1994, str. 7-32 [cit. 2024-11-12]. Dostupné z:

[https://www.jstor.org/stable/pdf/20139901.pdf?casa\\_token=4SPnbDmx\\_nAAAAAA:9pNPciNvEbCok6ditYcz-Eo5tHnKSUN1Bipx53Dd582vycPnqw112WyHJVzPQhkdc8PATa-s9gg8sNUgocxiWapZT-HrYdCCCvc98BbmMcgOqU7Kv\\_Ne](https://www.jstor.org/stable/pdf/20139901.pdf?casa_token=4SPnbDmx_nAAAAAA:9pNPciNvEbCok6ditYcz-Eo5tHnKSUN1Bipx53Dd582vycPnqw112WyHJVzPQhkdc8PATa-s9gg8sNUgocxiWapZT-HrYdCCCvc98BbmMcgOqU7Kv_Ne). Str. 9-30.

pojily, bylo nerovnoměrné rozdělení misionářů v centrech a na odlehlých místech. Svou roli sehrálo i od Evropy odlišné klima, kterému se misionáři museli přizpůsobit. Opominuty by neměly být ani spory misionářů s kolonisté (např. kvůli otázce otroctví) nebo neshody mezi různými řeholními řády.<sup>443</sup>

Činnost jezuitů byla patrná napříč jihoamerickým kontinentem a neomezovala se pouze na městské aglomerace, ale směřovala i do odlehlých končin. Jezuité zaujímali v tamním prostředí důležitou roli a jejich vliv zasahoval napříč několikaletými oblastmi propojující náboženství, kulturu či vzdělávání.<sup>444</sup> Tovaryšstvo Ježíšovo provozovalo ve městech kromě svých kolejí či kostelů, i mnohé další stavby jako nemocnice, lékárny či ubytování pro poutníky.<sup>445</sup> Kromě toho dával řád vzniknout četným misionářským osadám/komunitám.<sup>446</sup> V portugalských koloniích byly známy jako tzv. *aldeias*,<sup>447</sup> zatímco ve španělštině se pro ně vžilo označení redukce, tedy tzv. *reducción*.<sup>448</sup> Bylo by ovšem milné domnívat se, že se jednalo o malá osídlení. Skutečnost bylo zcela opačná, jelikož v redukcích mohlo pobývat na několik tisíc lidí. V průběhu 18. století se dokonce z některých z nich staly tak velké aglomerace, že byly srovnatelné s městským osídlením. Tedy pokud nedosáhly ještě větších rozměrů.<sup>449</sup> Pravděpodobně těmi nejvýznamnějšími z nich se staly redukce v rámci paraguayské provincie,<sup>450</sup> která v samostatné podobě existovala od roku 1604.<sup>451</sup>

První paraguayské redukce byly zakládány od roku 1609. Výchozím bodem se stalo město Asunción, odkud se misie následně šířily směrem na sever, východ a jih. A právě jižním směrem, konkrétně v okolí řek Parana a Uruguay, začaly vznikat redukce

---

<sup>443</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 19-26 a 75-83.

<sup>444</sup> MCGINNESS, Anne B. *The Historiography of the Jesuits in Brazil Prior to the Suppression*. JACKSON, Robert H. *Jesuits in Spanish America before the Suppression* [online]. In: JACKSON, Robert H. *Jesuits in Spanish America before the Suppression: Organization and Demographic and Quantitative Perspectives*. Brill, 2021 [cit. 2024-11-15]. Dostupné z: <https://brill.com/display/book/9789004460348/BP000006.xml>.

<sup>445</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 59.

<sup>446</sup> MCGINNESS, Anne B. *The Historiography of the Jesuits in Brazil Prior to the Suppression*. JACKSON, Robert H. *Jesuits in Spanish America before the Suppression*.

<sup>447</sup> MCGINNESS, Anne B. *The Historiography of the Jesuits in Brazil Prior to the Suppression*.

<sup>448</sup> IMBRUGLIA, Girolamo. *The Jesuit missions of Paraguay and a cultural history of Utopia (1568-1789)*. Leiden: Brill, 2017. Str. 3.

<sup>449</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 60.

<sup>450</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 78-82.

<sup>451</sup> LIVI-BACCI, Massimo a Ernesto J. MAEDER. *The Missions of Paraguay: The Demography of an Experiment* [online]. In: *The Journal of Interdisciplinary History*, vol. 35, no. 2, 2004, str. 185-224 [cit. 2024-11-12]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/pdf/3656812.pdf>. Str. 186.

u populace Guaraní.<sup>452</sup> Misie označované jako paraguayské se rozprostíraly na mnohem větším území, než jaké zaujímá současná rozloha Paraguaye. Kromě Paraguaye se dále rozprostíraly v Argentině, Uruguayi, Bolívii a také v Brazílii.<sup>453</sup> Jednotlivé redukce nacházejících se v tomto prostoru ale nebyly sdruženy do jediného celku a ani neprosperovaly stejným způsobem. Příkladem může posloužit rozdílnost misí prováděných u kmene Chiquito a Guaraní. Redukce u první jmenované populace nikdy neprosperovaly takovým způsobem jako jejich jižní obdoby a ani nedosahovaly takových rozměrů. Pokud bychom je srovnávali v roce 1767, tedy v období, kdy evropské monarchie vyháněli jezuitu ze svého území, spatřili bychom markantní rozdíly například v počtu jejich redukcí. Zatímco u Chiquito jich v té době existovala přibližně jedna desítka, v případě Guaraní<sup>454</sup> dosahoval počet redukcí okolo 30.<sup>455</sup>

### 2.3.2. Misionářská strategie jezuitů a jejich přístup k otroctví

Přestože římskokatolická církev vyvíjela obrovské úsilí v misijní činnosti, nikdy nezavedla jednotnou strategii, podle které by se měly misie řídit. Není proto překvapující, že se jednotlivé přístupy od sebe značně lišili. V některých případech až v takové míře, že byly nastaveny zcela opačným způsobem.<sup>456</sup> Ani jezuité nebyli ve svých názorech na vhodnou strategii zcela jednotní. Již výše, konkrétně v souvislosti s misiemi v Číně, bylo upozorňováno na rozdílnost přístupů k akomodaci.<sup>457</sup> Ani na jihoamerickém kontinentu nepanoval mezi jezuitu jednotný názor. Výhrady proti akomodační metodě měl například jezuita José de Acosta,<sup>458</sup> který se stal prvním provinciálem v Peru.<sup>459</sup> Přestože se jednalo o poměrně vlivnou osobu, nedokázal zcela prosadit svůj pohled na věc. Mnozí jezuité

---

<sup>452</sup> LIVI-BACCI, Massimo a Ernesto J. MAEDER. *The Missions of Paraguay: The Demography of an Experiment*. Str. 187.

<sup>453</sup> JACKSON, Robert H. *Jesuits in Spanish America before the Suppression*. LIVI-BACCI, Massimo a Ernesto J. MAEDER. *The Missions of Paraguay: The Demography of an Experiment*. Str. 186-187.

<sup>454</sup> MERINO, Olga a Linda A. NEWSON. *Jesuit Missions in Spanish America: The Aftermath of the Expulsion*. Str. 8-18.

<sup>455</sup> Olga Merino a Linda A. Newson, stejně jako Massimo Livi-Bacci a Ernesto J. Maeder uvádějí počet 30 redukcí v Paraguayi. Viz: MERINO, Olga a Linda A. NEWSON. *Jesuit Missions in Spanish America: The Aftermath of the Expulsion*. Str. 10-16.; LIVI-BACCI, Massimo a Ernesto J. MAEDER. *The Missions of Paraguay: The Demography of an Experiment*. Str. 187 a 192.

Zatímco Girolamo Imbruglia uvádí počet 32 redukcí. Viz. IMBRUGLIA, Girolamo. *The Jesuit missions of Paraguay and a cultural history of Utopia (1568-1789)*. Str. 3.

<sup>456</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 79-82.

<sup>457</sup> LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Str. 105-111.

<sup>458</sup> Podrobněji viz. PRIETO, Andrés I. *The Perils of Accommodation: Jesuit Missionary Strategies in the Early Modern World* [online]. In: *Journal of Jesuit Studies*, vol. 4, no. 3, 2017, str. 395-414 [cit. 2024-11-15]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/4/3/article-p395\\_395.xml?rskey=LT5YW1&result=12&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/4/3/article-p395_395.xml?rskey=LT5YW1&result=12&ebody=pdf-117260). Str. 395-414.

<sup>459</sup> PÖ-CHIA HSIA, Ronnie. *Jesuit Foreign Mission. A Historiographical Essay*. Str. 49.

naopak nadále zaujímal poměrně vstřícnější postoj k akomodaci.<sup>460</sup> Na druhou stranu je nutné poznamenat, že ve španělských koloniích v Americe, proběhla již ve druhé polovině 16. století řada synod zabývajících se způsoby, jak zde praktikovat a šířit křesťanskou víru. Konkrétně byly projednávány například otázky ohledně udílení svátostí, katechetického vyučování, konání bohoslužeb či znalostí místních jazyků.<sup>461</sup> V souvislosti se třetím koncilem v Limě konaném v letech 1582-1583 nelze opomenout podstatný vliv, který zde získali jezuité a zejména pak již zmiňovaný José de Acosta.<sup>462</sup>

Zárodky systému, z něhož se následně vyvinuly jezuitské redukce, byly patrné již v druhé polovině 16. století. Konkrétně se jednalo o slučování vesnic, které mělo usnadnit vyučování v křesťanské víře.<sup>463</sup> Redukce pak představovaly soběstačné a samosprávné jednotky. Přestože se na své správě podíleli do jisté míry domorodí obyvatelé,<sup>464</sup> hlavní rozhodovací pravomoci si ponechali sami jezuité. Mohli tak rozhodovat nejen o náboženských, ale i např. ekonomických záležitostech či vzdělávání. Podoba jednotlivých redukcí vycházela z jednotného modelu stanovícího přesná pravidla pro to, jak by tyto misie měly vypadat. Každá vesnice měla disponovat např. centrálním náměstím, kostelem, potřebnými ubytovacími kapacitami, nemocnicí,<sup>465</sup> kanalizací, systémem pro zásobování vodou,<sup>466</sup> školou apod. Stavěny byly i budovy, v nichž by mohli přebývat vdovy či nějakým způsobem postižené osoby.

Další nezbytností byla ekonomická nezávislost misie.<sup>467</sup> Podstatnou část příjmů představovala zemědělská produkce a chov dobytka. Finance tak pomáhaly obstarávat např. jezuitu řízené statky, mlýny či plantáže. Další důležité výnosy pak pramenily z vyrobeného zboží. Rozmanitá škála těchto výrobků napříč jednotlivými redukcemi v sobě mj. zahrnovala výrobu cukru, náboženských předmětů, hudebních nástrojů,

---

<sup>460</sup> PRIETO, Andrés I. *The Perils of Accommodation: Jesuit Missionary Strategies in the Early Modern World*. Str. 398 a 406.

<sup>461</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 22-23.

<sup>462</sup> PRIETO, Andrés I. *The Perils of Accommodation: Jesuit Missionary Strategies in the Early Modern World*. Str. 404-405.

DEJO, Juan. S.J. *Spiritual Discourse in the Jesuit Missions: The role of Nature in the Evangelization of Peru (Sixteenth-Seventeenth Centuries)* [online]. In: Journal of jesuit studie, no. 10, 2023, str. 238-257 [cit. 2024-12-15]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/10/2/article-p238\\_003.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/jjs/10/2/article-p238_003.xml?ebody=pdf-130820). Str. 241 a 249.

<sup>463</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 22-23.

<sup>464</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 59-60.

<sup>465</sup> LIVI-BACCI, Massimo a Ernesto J. MAEDER. *The Missions of Paraguay: The Demography of an Experiment*. Str. 187-194.

<sup>466</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 59-60.

<sup>467</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 79.

šperků, keramiky či šití oděvů.<sup>468</sup> Vzhledem k postoji katolické církve k obchodování a provozování výdělečné činnosti příslušníky kléru se naskytá otázka k zamyšlení, proč proti Tovaryšstvu Ježíšovu Svatý stolec nezakročil. V průběhu staletí bylo obchodování pro kleriky několikrát zakázáno či alespoň omezeno. Kromě omezení stanovených na koncilech ve 4.-5. století nebo v Dekretáliích Řehoře IX., se obchodováním kleriků zabývali i např. Urban VIII. (v bule *Ex debito* z 22. února 1633), Klement IX. (v konstituci *Sollicitudo pastoralis Officii* ze 17. června 1669), Benedikt XIV. (v konstituci *Apostolicæ servitutis* z 25. února 1741) či Klement XIII. (v encyklice *Cum primum* ze 17. září 1759).<sup>469</sup> Existence těchto dokumentů pro jezuity ale neznamenala ukončení existence redukcí ani jejich prosperity. Konec jejich aktivit způsobilo až vypuzení řádu z jihoamerických kolonií v 50. letech 18. století, na němž jistou roli měla právě i závist vůči jejich úspěchům. Nicméně redukce nebyly zrušeny z papežského příkazu, nýbrž pod vlivem mocenských událostí, které budou nastíněny níže.<sup>470</sup>

I život v redukcí jako takový podléhal jistě organizaci. Lidé museli pracovat, přičemž jim bylo umožněno vykonávat i mnohá řemesla.<sup>471</sup> Jezuité také požadovali jistou kázeň. Na rozdíl od tehdejších zvyklostí ale nikdy nezavedli trest smrti.<sup>472</sup> Na druhou stranu bylo o tamní obyvatele postaráno v tom smyslu, že jim jezuité zajišťovali životní potřeby a starali se o ně i v případech, kdy byli nějakým způsobem limitováni (např. stářím, úrazem, osiřením atd.). Pro systém, který Tovaryšstvo Ježíšovo zavedlo, se redukce staly oceňovanými. Pozitivně se k jim vyjádřil i např. Voltaire,<sup>473</sup> který jinak vůči

<sup>468</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 60.

<sup>469</sup> Více k zákazům obchodování viz. AMBROSE, Merlin Rengith. *Clerics Practicing Commerce and Trade: The Canonical Implications of Canon 286* [online]. In: *Studia canonica*, no. 56, 2022, str. 279-298 [cit. 2024-11-15]. DOI: 10.2143/STC.56.1.3290862. Dostupné z:

[https://www.academia.edu/124038870/CLERICS\\_PRACTICING\\_COMMERCE\\_AND\\_TRADE\\_THE\\_CANONICAL\\_IMPLICATIONS\\_OF\\_CANON\\_286](https://www.academia.edu/124038870/CLERICS_PRACTICING_COMMERCE_AND_TRADE_THE_CANONICAL_IMPLICATIONS_OF_CANON_286). Str. 279-298.

URBANO VIII. *Ex debito*. In: *Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIV. Tomus Quintus*. Str. 246-249.

CLEMENS IX. *Sollicitudo Pastoralis Officii*. In: *Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII. Tomus sextus*. Str. 280-282.

BENEDICTUS XIV. *Apostolicæ servitutis*. In: *Magnum Bullarium Romanum, seu ejusdem continuatio, quæ supplementi loco sit, tum huicce, tum aliis quæ præcesserunt editionibus, Romanæ & Lugdunensi*. Str. 19-21

Znění encykliky *Cum primum* viz. CLEMENS XIII. *Cum primum* [online]. Vatican.va [cit. 2024-11-25]. Dostupné z: <https://www.vatican.va/content/clemens-xiii/it/documents/enciclica-cum-primum-17-settembre-1759.html>. Nebo CLEMENS XIII. *Cum primum* [online]. *Documenta Catholica Omnia* [cit. 2024-11-25]. Dostupné z: [https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z\\_1759-09-17\\_SS\\_Clemens\\_XIII\\_Cum\\_Primum\\_IT.doc.html](https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1759-09-17_SS_Clemens_XIII_Cum_Primum_IT.doc.html).

<sup>470</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 75-76.

<sup>471</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 79.

<sup>472</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 60.

<sup>473</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 79-80.

řádu choval četné výhrady.<sup>474</sup> Vážnost si pozůstatky jezuitských misí v Jižní Americe zachovávají až dodnes, což mj. dokládá jejich zápis na seznam světového dědictví UNESCO.<sup>475</sup>

Redukce kvůli tomu, že poskytovaly ochranu domorodému obyvatelstvu, musely čelit nevoli ze strany kolonistů. Mezi misionáře, kteří hájili práva indiánů, patřili i jezuité. Nicméně nebyli jedinými ani prvními, kdo tak jednal. Ještě před příchodem Tovaryšstva Ježíšova do Jižní Ameriky se obhajoby ujali například dominikáni Antonio Montesinos či Bartolomeo de Las Casas. Právě druhý ze zmiňovaných mužů napomohl ke zrušení tzv. *encomienda* v roce 1542.<sup>476</sup> Nové španělské zákony zároveň zakázaly zotročování indiánů.<sup>477</sup> Tato legislativa vyvolala v koloniích ohromné rozhořčení, načež musela být revidována. Zotročování domorodých obyvatel tím ale neskončilo a v boji proti němu pokračovali například jezuité.<sup>478</sup>

Postoj jezuitů k otroctví byl ovšem dvojaký. Na jednu stranu vystupovali na ochranu indiánů. Na straně druhé ale využívali na práci nejen domorodé obyvatele, ale také africké otroky. Důvody pro takové jednání byly ekonomické a finanční. Jezuité potřebovali dostatečnou pracovní sílu pro své ekonomické činnosti, která jim poskytovala tolik potřebné finanční prostředky.<sup>479</sup> Poukázat lze alespoň na některé příslušníky Tovaryšstva Ježíšova a jejich aktivity týkající se boje proti zotročování indiánů. Jedním z nich byl španělský královský zplnomocněnce Louis de Valdivia. Důležitý rok představoval 1611, během nějž osvobodil na 10 000 zotročených indiánů. Tím jeho snažení ale neskončilo. Zabýval se i samotným problémem nájezdů, jejichž cílem bylo získávání nových otroků. Jelikož se stavěl proti jejich pořádání, rozhodl o jejich zákazu. Svými aktivitami si ale v jistých kruzích oblibu nezískal.<sup>480</sup>

Skutečnost, že nájezdy pokračovaly nadále a stále představovaly problém, dokládá mj. snaha jezuita Antonia Ruize de Montoya o vyzbrojení redukcí v roce 1637.

---

<sup>474</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 447.

<sup>475</sup> *World heritage list* [online]. UNESCO: World Heritage Convention [cit. 2024-12-10]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/>.

<sup>476</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 21-22 a 75-80.

<sup>477</sup> TUTINO, John. *Capitalism, Christianity, and Slavery: Jesuits in New Spain, 1572-1767* [online]. In: *Journal of Jesuit Studies*, vol. 8, no. 1, 2020, str. 11-36 [cit. 2024-11-15]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/8/1/article-p11\\_11.xml?rskey=vogXUY&result=5&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/8/1/article-p11_11.xml?rskey=vogXUY&result=5&ebody=pdf-117260). Str. 17.

<sup>478</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 21 a 75-76.

<sup>479</sup> PO-CHIA HSIA, Ronnie. *Jesuit Foreign Mission. A Historiographical Essay*. Str. 54-55.

TUTINO, John. *Capitalism, Christianity, and Slavery: Jesuits in New Spain, 1572-1767*. Str. 11-36.

<sup>480</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 75.

Jeho úsilí slavilo úspěch, jelikož španělský král žádosti vyhověl. Jezuité toho využili, čímž se jim podařilo zásadním způsobem zredukovat počet nájezdů. I v tomto případě vznikla vlna odporu, tentokrát ze španělských vládních kruhů. Důvodem jejich nesouhlasu byla obava z možného vzniku nezávislé armády, která by mohla být pro španělskou monarchii potenciálně nebezpečná. Filip V. proto v roce 1661 původní rozhodnutí revidoval a zakázal redukcím používat střelné zbraně. Tím se ovšem otevřela cesta k zintenzivnění nájezdů. A aby se těmto výpravám zabránilo, bylo opětně umožněno redukcím používat střelné zbraně na svou ochranu.<sup>481</sup>

Jezuité také usilovali o zákaz, nebo spíše o opětovné odsouzení, zotročování indiánů Svatým stolcem.<sup>482</sup> Patrná byla například jejich agitace u papeže Urbana VIII. Jezuité byli úspěšní, neboť Urban VIII. vydal v roce 1639 bulu *Commisum Nobis*. Na jejím základě bylo opětně odsouzeno zotročování indiánů. Tyto praktiky, stejně jako použití síly, navíc neměly být využívány pro dosažení jejich konverze. Jednalo se tak o potvrzení o století dříve vydané buly papeže Pavla III.<sup>483</sup> *Sublimis Deus* (1537), na jejímž vzniku měli podíl dominikánští misionáři, zejména pak již zmiňovaný biskup de Las Casas.<sup>484</sup> Ve svém důsledku ale nepřinesl ukončení zotročování indiánské populace ani jeden z těchto dokumentů. Porušování přijatých papežských rozhodnutí proto vedla Svatý stolec k opětovné potřebě se k celé záležitosti vyjádřit. Na své předchůdce navázal v roce 1741 Benedikt XIV., který své odsouzení formuloval v bule *Immensa Pastorum*.<sup>485</sup>

---

<sup>481</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 75.

<sup>482</sup> MCGINNESS, Anne B. *The Historiography of the Jesuits in Brazil Prior to the Suppression*. ADIELE, Pius Onyemechi. *The Popes, the Catholic Church and the Transatlantic Enslavement of Black Africans 1418-1839* [online]. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 2017. [cit. 2024-11-15]. Dostupné z: [https://library.oapen.org/bitstream/id/8aa95306-9256-443f-9e89-de5871874288/external\\_content.pdf](https://library.oapen.org/bitstream/id/8aa95306-9256-443f-9e89-de5871874288/external_content.pdf). Str. 375.

<sup>483</sup> ADIELE, Pius Onyemechi. *The Popes, the Catholic Church and the Transatlantic Enslavement of Black Africans 1418-1839*. Str. 375-376.  
Znění buly viz. URBANO VIII. *Commisum Nobis* [online]. In: *Bullarum Privilegiorum Ac Diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio cui accessere pontificum omnium vitæ, notæ, et indices opportuni*. Romæ: Hieronymi Mainardi, 1740. Tomus sextus [cit. 2024-11-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10488374?q=%28commiffum+nobis+1639+urbanus+viii%29&page=4,5>. Str. 183-184.

<sup>484</sup> ADIELE, Pius Onyemechi. *The Popes, the Catholic Church and the Transatlantic Enslavement of Black Africans 1418-1839*. Str. 408-409. Znění buly *Sublimis Deus* viz. str. 529-530.

<sup>485</sup> ADIELE, Pius Onyemechi. *The Popes, the Catholic Church and the Transatlantic Enslavement of Black Africans 1418-1839*. Str. 377-378.  
Znění buly viz. BENEDICTUS XIV. *Immensa Pastorum*. In: *Magnum Bullarium Romanum, seu ejusdem continuatio, quæ supplementi loco sit, tum huicce, tum aliis quæ præcesserunt editionibus, Romanæ & Lugdunensi*. Str. 58-60.

Na druhou stranu není bez zajímavosti, že pozornost a obhajoba, jaká se v těchto dokumentech dostala indiánům, nebyla zároveň věnována osudu afrických otroků.<sup>486</sup>

### 2.3.3. Vznikající problémy a úpadek jezuitských redukcí

Prosperita a samostatnost jezuitských redukcí nutně vyvolávaly závist a nespokojenost ze strany úředních orgánů i kolonistů jako takových. Jezuitští misionáři kromě toho museli čelit řadě pomluv. Očerňování byli například z provozování zlatých dolů či výroby střelného prachu. Kritika Tovaryšstva Ježíšova směřovala i na práci indiánů, konkrétně na nedostatečnou výši jejich platového ohodnocení. Ani jeden z těchto aspektů ale nepředstavoval zlomový okamžik v následném vývoji redukcí, a potažmo ani v osudu jezuitského řádu jako takového.

Za počátek úpadku jihoamerických redukcí lze považovat rok 1750, v němž byla podepsána tzv. madridská smlouva.<sup>487</sup> Jednalo se o dokument podepsaný Španělskou a Portugalskou monarchií zabývající se výměnou území v Jižní Americe. Jeho součástí byla i oblast, na níž se nalézalo sedm jezuitských redukcí a který měla být předána ze španělského do portugalského vlastnictví. Tamní obyvatelé se pak měli přesunout do jiných částí španělského impéria.<sup>488</sup> Jezuité s přijatými opatřeními nesouhlasili, nicméně jejich námitky situaci zvrátit nedokázaly. Ve výsledku se nakonec rozhodli podrobit vůli španělského krále. Jezuitští misionáři ale nebyli jedinými, koho se měl přesun na jiné území týkat. Zasaženy jím byli i indiáni, kteří byli pevně rozhodnuti setrvat ve svých domovech. Byli kvůli tomu dokonce ochotni se bránit. Důsledkem madridské smlouvy tak byl vznik sporu označovaného též jako válka sedmi redukcí,<sup>489</sup> hraniční válka či válka Guaraní.<sup>490</sup> K vyvrcholení konfliktu došlo v roce 1756, kdy byli indiáni poraženi

---

<sup>486</sup> Podrobněji viz. ADIELE, Pius Onyemechi. *The Popes, the Catholic Church and the Transatlantic Enslavement of Black Africans 1418-1839*. Str. 370-380.

<sup>487</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 75-76.

<sup>488</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 76.

MERINO, Olga a Linda A. NEWSON. *Jesuit Missions in Spanish America: The Aftermath of the Expulsion*. Str. 17.

WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 450.

Znění Madridské smlouvy viz. *Tratado formado en Madrid, 13 de enero de 1750, para Determinar los límites de los estados pertenecientes a las coronas de España y Portugal, en Asia y America* [online]. In: ANGELIS, Pedro de. *Collección de Obrad y Documentos relativos a la Historia Antigua y moderna de las provincias del Rio de la Plata*. Buenos Aires: Imprenta del estado, 1836 [cit. 2024-11-28]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10620465?q=%28tratado+de+madrid+1750%29&page=4,5>.

<sup>489</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 76.

<sup>490</sup> IMBRUGLIA, Girolamo. *The Jesuit missions of Paraguay and a cultural history of Utopia (1568-1789)*. Str. 17.

u Caiboaté. Portugalsku se nakonec podařilo začlenit toto území pod svou správu.<sup>491</sup> Nejednalo se ovšem o konečnou úpravu teritoriálního uspořádání kolonií v Jižní Americe. V následujících letech se jím zabývaly smlouvy z Pardo (1761) a ze San Ildefonsa (1777).<sup>492</sup>

Osud redukcí se po vyhoštění jezuitů různil. Ve španělské koloniální sféře je, tedy až na několik zvláštních případů, potkal jeden z následujících scénářů. Misie byly buď sekularizovány, převzaty do správy jiným řádem (zejména františkány) nebo se zhroutily. Přesto všechny spojoval úpadek, na němž měla podíl celá řada faktorů. Lze mezi ně zařadit nedostatek, neochotu a nepřipravenost kněží, dále pak absenci potřebných financí, novou administrativu, vylidňování způsobené epidemiemi a dezercemi či politické a strukturální problémy.<sup>493</sup> Překážkou případnému dalšímu rozvoji redukcí se stala i pasivita domorodých obyvatel. Nutno podotknout, že to byla do jisté míry vina jezuitských misionářů. Ti totiž nevynakládali úsilí vést indiány k tomu, aby uměli projevovat iniciativu a samostatnost.<sup>494</sup>

#### **2.3.4. Zhodnocení vztahů Svatého stolce k Tovaryšstvu Ježíšovu v kontextu vývoje jihoamerických redukcí**

Jezuitští misionáři si v Jižní Americe dokázali vydobýt významné postavení jak ve tamních portugalských, tak i španělských koloniích. Podstatným se stal zejména jejich systém redukcí zakládaných napříč kontinentem. Základem výzkumu ovšem nebyly redukce jako takové, ale dopady jejich provozování a další misionářské činnosti v této oblasti na vztahy jezuitů a Svatého stolce. Při srovnání jezuitského působení v Jižní Americe a Číně byly zjištěny zřetelné diametrální rozdíly. A to nejen v míře vyspělosti, rozloze či například míry osídlení, ale také ve zvolené misijní strategii. Odlišnosti ve zvolených přístupech nebyly nicméně specifikem pouze Tovaryšstva Ježíšova, ale jednalo se o charakteristický rys římskokatolické misijní činnosti jako takové. Přestože se Propaganda Fide snažila řídit tyto aktivity centrálně, nikdy nebyla zavedena, natožpak praktikována, jednotná strategie. Na druhou stranu byly v Jižní Americe uspořádány synody, které stanovovaly pravidla pro duchovní péči o indiány. Je tedy možné usuzovat, že takto kolektivně učiněná rozhodnutí, na nichž participovali i zástupci Tovaryšstva

---

<sup>491</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 450-451.

<sup>492</sup> IMBRUGLIA, Girolamo. *The Jesuit missions of Paraguay and a cultural history of Utopia (1568-1789)*. Str. 19.

<sup>493</sup> MERINO, Olga a Linda A. NEWSON. *Jesuit Missions in Spanish America: The Aftermath of the Expulsion*. Str. 18-32.

<sup>494</sup> KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Str. 80.

Ježíšova, přispěla k tomu, že se jezuitskému působení v jihoamerických redukcích nedostalo stejné kritiky jako v případě čínských misíí.

K zamyšlení se nabízí i míra možného soupeření jednotlivých řádů, které v Číně představovalo jeden z důvodů negativního postoje k Tovaryšstvu Ježíšovu. Přestože bylo jistě v určitém smyslu patrné i v Jižní Americe, nepředstavovalo zde problém. Na základě prostudované literatury nebyly zaznamenány debaty mezi misionáři, které by útočily na jezuitskou správu redukcí a které by žádaly nápravu u Svatého stolce. Což se může jevit jako poměrně překvapivé, vzhledem k prosperitě a výdělečnosti redukcí. Jeden z možných důvodů, proč tomu tak bylo, mohly představovat již zmíněné synody. Dále se mohlo jednat např. o neochotu misionářů z jiných řádů odejít působit do odlehlých a špatně přístupných částí kontinentu nebo obrovskou rozlohu jihoamerického kontinentu, kde se teoreticky každý řád mohl pokusit nalézt své uplatnění a díky čemuž by nebylo nezbytné mezi sebou soupeřit. Důkazem může posloužit příchod jezuitů na Španělskem kolonizované území, kde již mnoho let působili např. františkáni či dominikáni.

Další rozdíl oproti jezuitské misii v Číně představují zásahy Svatého stolce. Nelíšila se pouze četnost přijatých dokumentů, ale i jejich obsah. V souvislosti s jihoamerickými redukcemi byla řešena diametrálně odlišná témata – otroctví a obchodování ze strany duchovenstva. Vydané dokumenty se navíc nevymezovaly pouze vůči praktikám Tovaryšstva Ježíšova, ale pojímaly danou problematiku v širší rovině. Proti otroctví indiánů se Svatý stolec vyslovil několikrát. Mnohdy na tom měli svůj podíl sami misionáři působící v Jižní Americe, a to včetně jezuitů. Vymýtit zotročování tamní populace se ale nepodařilo, jelikož papežská rozhodnutí nebyla v koloniích příliš akceptována. Je možné, že právě tato neochota podvolit se a obecně složitost vymáhání příslušných nařízení, byly jedněmi z důvodů, proč Svatý stolec nezakročil přísněji.

Druhou Svatým stolicem projednávanou záležitostí pak bylo provozování obchodních aktivit příslušníky kléru. To bylo taktéž několikrát zakázáno, zejména pokud byl cílem zisk a ne obživa. Jezuité ale se svými činnostmi a provozováním redukcí neskonzultovali, i když v takové míře prosperovali. Právě kvůli své prosperitě a faktické nezávislosti svých redukcí museli jezuité čelit značné kritice a závisti ze strany koloniální správy i samotných kolonistů. Papežství po Tovaryšstvu Ježíšovu ovšem nápravu nepožadovalo, kvůli čemuž se otevírá prostor pro řadu otázek, na něž tato práce nedokáže

poskytnout adekvátní odpověď. Mohlo to být způsobeno tím, že jezuitští misionáři poskytovali pouze záštitu a konkrétním obchodním aktivitám se již sami příliš nevěnovali? Nebo mohl řád disponovat výjimkou ze zákazu? Či bylo na aktivity jezuitů pohlíženo jako na nezbytnost potřebnou k zajištění životních potřeb?

Svatý stolec navíc neměl přímý vliv na vyhnání jezuitů z jihoamerických kolonií, ani na následný úpadek redukcí. Jednalo se o důsledek vzrůstající kritiky řádu a závisti způsobené faktickou nezávislostí a prosperitou misií. Z politického hlediska se pak zlomovou událostí, která stála na počátku jejich budoucího úpadku, stal podpis tzv. Madridské smlouvy mezi Portugalskem a Španělskem. Stranou ovšem nesmí zůstat zhoršující se postavení Tovaryšstva Ježíšova v Evropě, kde v průběhu 18. století postupně rostla jeho kritika. Jak bude patrné v následující kapitole, osud jezuitů ve španělských a portugalských koloniích v Jižní Americe stál na počátku dalšího vyhánění Tovaryšstva Ježíšova z evropských monarchií.

### 3. Cesta ke zrušení Tovaryšstva Ježíšova

Tovaryšstvo Ježíšovo bylo v průběhu 18. století nuceno čelit sílící kritice, která pramenila z mnoha různých důvodů. Jednotlivé kauzy představené v předchozí kapitole toho byly zářným příkladem. Z hlavních příčin, jež více přibližují následující podkapitoly, je nutné zdůraznit především ty náboženské, ekonomické či mocensko-politické. Kromě toho se jezuité museli čelit i proměnám kultury a společnosti, včetně nástupu osvícenství, patrných již od 17. století. Tovaryšstvo Ježíšovo se sice pokoušelo přizpůsobit nové době, ale muselo při tom čelit několikerým výzvám.<sup>495</sup> Stranou nesmí zůstat ani spory mezi jezuity a osvícenci. Což ovšem neznamenal, že by příslušníci Tovaryšstva Ježíšova rezignovali na vědeckou činnost.<sup>496</sup> Příkladem může posloužit Roger Boškovič, který výraznou měrou přispěl k rozvoji přírodních věd,<sup>497</sup> nebo vydávání měsíčníku *Journal de Trévoux* mezi lety 1701-1767.<sup>498</sup> Ve svém důsledku pak měly všechny výše zmíněné skutečnosti svůj podíl nejen na vyhnání jezuitů z jednotlivých evropských zemí, ale potažmo i na zrušení Tovaryšstva Ježíšova.<sup>499</sup>

Vzhledem k rozmanitosti kritiky jezuitů se následující podkapitoly pokusily nastínit, zdali lze ve vypovězeních Tovaryšstva Ježíšova z Portugalska, Španělska a Francie identifikovat určité společné aspekty napříč těmito monarchiemi nebo zdali bylo vůči jezuitům zakročeno ze zcela jiných důvodů. Druhou, a v kontextu celé této práce zcela zásadní otázku pak představoval postoj Svaté stolce k tomuto vyhánění a jeho ochota akceptovat tlak směřující ke zrušení řádu. Jednalo se konkrétně o to, jakou roli v tomto vývoji sehráli příslušní pontifikové. Tedy zdali s tímto vývojem souhlasili, zaujali neutrální stanovisko či se dokonce snažili Tovaryšstvo Ježíšovo bránit. A případně,

---

<sup>495</sup> Problém například představovalo zpochybňování aristotelovských základů vědy, z nichž jezuité dlouhodobě vycházeli a svůj přístup nebyli ochotni revidovat ani v průběhu 18. století. Řád dále musel čelit vzrůstající oblibě novodobějších autorů na úkor klasické literatury běžně vyučované na školách či nahrazování latiny francouzštinou.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 58-82.

<sup>496</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 66-67.

<sup>497</sup> Jezuita Roger Boškovič se věnoval celé řadě oblastí, mezi nimiž bychom našli fyziku, astronomii, matematiku, filozofii atd. Více viz. STOILJKOVICH, Dragoslav a Roger ANDERTON. *Roger Boscovich: The founder of modern science* [online]. Lulu, 2014. [cit. 2024-11-29]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/44964079/ROGER\\_BOSCOVICH\\_THE\\_FOUNDER\\_OF\\_MODERN\\_SCIENCE](https://www.academia.edu/44964079/ROGER_BOSCOVICH_THE_FOUNDER_OF_MODERN_SCIENCE). Str. 1-1 až 9-3.

<sup>498</sup> Známý též pod názvy *Memoires pour l'histoire des sciences et des beaux-arts* či *Mémoires de Trévoux*.

*Memoires pour l'histoire des sciences et des beaux-arts* [online]. Genève: Slatkine Reprints, 1968-1969. Tome I-LXVII [cit. 2024-11-29]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb32813492j/date>.

<sup>499</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 58-82.

proč nedokázali zabránit evropským panovníkům přijmout protijezuitská opatření či vzdorovat tlaku na zrušení Tovaryšstva Ježíšova jako takového.

### 3.1. Vypovězení jezuitů z monarchií v západní a jihozápadní Evropě

Tovaryšstvo Ježíšovo v průběhu své historie čelilo vypovězení hned několikrát. Proti jezuitům se do poloviny 18. století vyslovily například Francie, Anglie, Benátky, Japonsko,<sup>500</sup> Malta, Holandsko<sup>501</sup> či Transylvánie. Žádný z těchto zásahů ale ve svém důsledku nevedl k potlačení řádu na mezinárodní úrovni.<sup>502</sup> Osudným se pro jezuitu měla stát až série událostí v průběhu 50.-70. let 18. století. V době, kdy se nad Tovaryštvem Ježíšovým začalo postupně smrákat, disponovali jezuité rozsáhlým počtem členů pohybujícím se okolo 22 000. V tomto ohledu se řád tehdy ocitl na svém vrcholu.<sup>503</sup> Pro lepší představu, o početnosti jezuitů, nabízí John W. O'Malley srovnání s dominikány a františkány. Zatímco první ze zmiňovaných řádů disponoval podobným počtem svých příslušníků jako Tovaryšstvo Ježíšovo, františkánů bylo oproti nim více než šestkrát tolik.<sup>504</sup> Na druhou stranu vzhledem k pozici a vlivu, které si jezuité během tří století své existence vybudovali a jež byly nastíněny v předcházejících kapitolách, není příliš překvapivé, že mohli vzbudit obavy evropských monarchií.<sup>505</sup>

Konkrétní důvody a impulsy, které vedly k vyhánění jezuitů z monarchií v západní a jihozápadní Evropě a jejich kolonií, přibližují následující podkapitoly prostřednictvím tří konkrétních případů – a to dění v Portugalsku, Francii a Španělsku. Vybrány byly kvůli tomu, že se jedná o nejvýznamnější jednotlivě nařízená vypovězení

---

<sup>500</sup> ROEHNER, Bertrand M. *Jesuits and the State: A Comparative Study of their Expulsions (1590-1990)* [online]. In: Religion, vol. 27, no. 2, 1997, str. 165-182 [cit. 2024-12-03]. DOI 10.1006/rel.1996.0048. Dostupné z:

[https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1006/rel.1996.0048?casa\\_token=wjEtSN6updwAAAA:AwA\\_68MVwtUU\\_pIszv5m\\_n49D8MEIdtuW9ARM4N9BQw5oPCMjh78EccFSPfhVDmkgU9zgleEKSZug](https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1006/rel.1996.0048?casa_token=wjEtSN6updwAAAA:AwA_68MVwtUU_pIszv5m_n49D8MEIdtuW9ARM4N9BQw5oPCMjh78EccFSPfhVDmkgU9zgleEKSZug). Str. 167.

PAVONE, Sabina. *Banishment, Exile and Opposition: Jesuit Crises before the 1760s* [online]. In: Lusitania Sacra, vol 32, 2015, str. 105-119 [cit. 2024-12-03]. Dostupné z:

[https://www.academia.edu/107629670/Banishment\\_exile\\_and\\_opposition\\_Jesuit\\_Crises\\_before\\_the\\_1760s?uc-sb-sw=99628959](https://www.academia.edu/107629670/Banishment_exile_and_opposition_Jesuit_Crises_before_the_1760s?uc-sb-sw=99628959). Str. 105-119.

<sup>501</sup> ROEHNER, Bertrand M. *Jesuits and the State: A Comparative Study of their Expulsions (1590-1990)*. Str. 167.

<sup>502</sup> PAVONE, Sabina. *Banishment, Exile and Opposition: Jesuit Crises before the 1760s*. Str. 105-119.

<sup>503</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 447-457.

<sup>504</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 64.

<sup>505</sup> PAVONE, Sabina. *Banishment, Exile and Opposition: Jesuit Crises before the 1760s*. Str. 119.

Tovaryšstva Ježíšova v 18. století. Kromě nich ale ke stejnému závěru došli i království obojí Sicílie (1767), Parma (1768) či Malta (1768).<sup>506</sup>

### 3.1.1. Vypovězení z Portugalska

První z evropských monarchií, která v polovině 18. století vyhnala jezuitu ze svého území, se stalo Portugalsko. Tedy monarchie, která byla mezi prvními, kdo projevil o Tovaryšstvo Ježíšovo intenzivní zájem a napomohl mu v jeho rozvoji a rozšíření.<sup>507</sup> Hlavním aktérem, který v této zemi intenzivně usiloval o potlačení jezuitů, byl první ministr krále Josefa I. Sebastião José de Carvalho e Melo, markýz z Pombalu.<sup>508</sup> Navázal při tom na již dříve vzniklou kritiku řádu, kterou sám následně usilovně rozšiřoval. Nečinil tak pouze za pomoci politických či ekonomických prostředků, ale také prostřednictvím rozsáhlé propagandy šířené i za hranicemi Portugalska.<sup>509</sup> Za tímto účelem bylo publikováno na několik set děl, které se snažili Tovaryšstvo Ježíšovo co nejvíce očernit. Budovaly dojem, že jezuité jsou hříšní, ctižádostiví, nečestní apod.<sup>510</sup> Pravděpodobně tou nejvlivnější z nich byla třisvazková *Deducção chronológica e analítica*, která v sobě shrnovala negativní vlivy, kterými Tovaryšstvo Ježíšovo působilo na portugalskou monarchii.<sup>511</sup>

---

<sup>506</sup> ROEHNER, Bertrand M. *Jesuits and the State: A Comparative Study of their Expulsions (1590-1990)*. Str. 167.

<sup>507</sup> Na jeho území se v roce 1750 nalézalo více jak 1 700 jezuitů.

WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 450.

<sup>508</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 450-451.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 76-78.

MANSO, Marie de Deus Beites. *The Society of Jesus and Portugal: 1540-1773. From establishment to extinction. A historiographical approach*. Str. 63-64.

<sup>509</sup> LEITÃO, Henrique a Francisco Malta ROMEIRAS. *The Role of Science in the History of Portuguese Anti-Jesuitism* [online]. In: Journal of jesuit studies, no. 2, 2015, str. 77-39 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/2/1/article-p77\\_4.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/jjs/2/1/article-p77_4.xml?ebody=pdf-130820). Str. 77-83.

FRANCO, José Eduardo a Paula CARREIRA. *Conspiracy Theory as a Vehicle for a Jesuit-Free Portugal under the Pombaline Government (1750-77)* [online]. In: Journal of jesuit studies, no. 10, 2023, str. 83-101 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/10/1/article-p83\\_007.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/jjs/10/1/article-p83_007.xml?ebody=pdf-130820). Str. 83-87.

<sup>510</sup> LEITÃO, Henrique a Francisco Malta ROMEIRAS. *The Role of Science in the History of Portuguese Anti-Jesuitism*. Str. 78-79.

ROMEIRAS, Francisco Malta. *Jesuit Historiography in Modern Portugal* [online]. In: Jesuit Historiography Online, 2017 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://referenceworks.brill.com/display/entries/JHO/COM-192570.xml?ebody=full-html>.

<sup>511</sup> SILVA, José Seabra da. *Dedução chronológica e analítica na qual se manifestão pela sucessiva serie de cada hum dos reynados da Monarquia Portuguesa, que decorrerão desde o Governo de Senhor Rey D. João III. até o presente, os horrorosos estragos, que a Companhia denominada de Jesus fez em Portugal, e todos os seus domínios por hum plano, e systema por ella inalteravelmente seguido desde que entrou neste Reyno, até que foi delle proscripta, e expulsa pela justa, sabia, e providente Ley de 3 de Setembro de 1759* [online]. Lisboa, na oficina de Miguel Manescal da Costa, 1767-1768 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://bndigital.bnportugal.gov.pt/records/item/68774-deducacao-chronologica-e-analytica-parte-primeira-na-qual-se-manifestao-pela-sucessiva-serie-de-c?offset=1>.

Markýz z Pombalu měl vícero důvodů, které ho vedly k tažení proti Tovaryšstvu Ježíšovu. První z nich souvisela s rozsahem jejich moci. Problematickým se jevílo zejména působení jezuitů v Jižní Americe, jemuž byla věnována samostatná podkapitola výše. Mnohdy vyvstával názor, že zde jezuité budují vlastní stát.<sup>512</sup> Svou roli navíc sehrála i válka sedmi redukcí, o níž se Pombal domníval, že podíl na jejím vypuknutí mělo právě Tovaryšstvo Ježíšovo.<sup>513</sup> V této souvislosti vyšel v roce 1757 i jeden z tzv. Pombalových protijezuitských katechismů *Relação abbreviada*.<sup>514</sup> Kromě mocenské pozice jezuitů Pombalovi vadila i jejich ekonomická aktivita, která se neslučovala s monopolem obchodní společností *Companhia do Comércio do Grão-Pará e Maranhão* založené v polovině roku 1755.

Dalším důvodem se stal jezuitský vzdělávací systém.<sup>515</sup> Tovaryšstvo Ježíšovo v té době stále dominovalo ve sféře vzdělávání,<sup>516</sup> přičemž na něj směřovala četná kritika napříč Evropou. Týkala se například nedostatečné hloubky učiva nebo jejich vědecké zaostalosti.<sup>517</sup> V této souvislosti také vznikl další z katechismů – *Compendio historico*.<sup>518</sup> Pombal argumentoval tím, že jezuité mají zastaralé principy a znalosti a že brání vědeckému pokroku. Poté, co byli jezuité z Portugalska vypuzeni, sám provedl reformu vzdělávání. Přestože bylo usilováno o prosazení osvěcenských ideálů, nelze na tuto změnu

<sup>512</sup> LEITÃO, Henrique a Francisco Malta ROMEIRAS. *The Role of Science in the History of Portuguese Anti-Jesuitism*. Str. 80-83.

<sup>513</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 71-72.

WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 450-451.

<sup>514</sup> LEITÃO, Henrique a Francisco Malta ROMEIRAS. *The Role of Science in the History of Portuguese Anti-Jesuitism*. Str. 79 a 83.

FABRE, Pierre-Antoine; FRANCO, José Eduardo a Carlos FIOLEAIS. *The Dynamics of Anti-Jesuitism in the History of the Society of Jesus* [online]. In: Jesuit Historiography Online, 2018 [cit. 2024-12-05].

Dostupné z: <https://referenceworks.brill.com/display/entries/JHO/COM-192530.xml#d7603912e472>. *Relação abbreviada da Republica que os Religiosos Jesuitas das Provincias de Portugal, e Hespanha, estabeleceraõ nos Dominios Ultramarinos das duas Monarquias, e da guerra, que nelles tem movido, e sustentado contra os Exercitos Hespanhoes, e Portugueses: formada pelos registos das secretarias dos dous respectivos principaes commissarios, e plenipotenciarios; e outros documentos authenticos* [online]. [Lisboa?, 1757] [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://bdigital.bnportugal.gov.pt/records/item/68761-relacao-abbreviada-da-republica-que-os-religiosos-jesuitas-das-provincias-de-portugal-e-hespanha-e?offset=1>.

<sup>515</sup> LEITÃO, Henrique a Francisco Malta ROMEIRAS. *The Role of Science in the History of Portuguese Anti-Jesuitism*. Str. 80-83.

<sup>516</sup> Tovaryšstvo Ježíšovo celkově vedlo více jak 700 vzdělávacích institucí. Viz. WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 448.

<sup>517</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 448.

<sup>518</sup> *Compendio historico do estado da Universidade de Coimbra no tempo da invasão dos denominados Jesuitas e dos estragos feitos nas sciencias e nos professores, e directores que a reginam pelas maquinações, e publicações dos novos estatutos por elles fabricados* [online]. Lisboa, Na regia officina typografica, 1771 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10679141?q=%28compendio+historico+do+estado+da+Universidade+de+Coimbra%29&page=4,5>.

pohlížet pouze pozitivním způsobem. Došlo totiž např. k razantnímu úbytku studentů i snížení kvality výuky.<sup>519</sup>

K negativnímu Pombalovu pohledu na Tovaryšstvo Ježíšovo přispělo také zemětřesení v Lisabonu z počátku listopadu 1755. Jezuita Gabriel Malagrida byl přesvědčen, že se jednalo o boží trest za lidské hříchy.<sup>520</sup> Jelikož se jeho kritika dotkla i vládních kruhů, které rozhořčila, byli jezuité vypovězeni z portugalského královského dvora.<sup>521</sup> Tím ovšem zásahy vůči Tovaryšstvu Ježíšovu neskončily. Pombal nadále usiloval o jeho zničení. Obrátil se proto dokonce na papeže Benedikta XIV., na kterého naléhal, aby proti řádu zakročil. V dubnu 1758, tedy nedlouho před svou smrtí, Benedikt XIV. tomuto tlaku podlehl a rozhodl o prošetření jezuitského působení v Portugalsku.<sup>522</sup> Vyšetřováním a provedením příslušné reformy řádu byl pověřen lisabonský patriarcha kardinál Francisco de Saldanha. V jeho dekretu vydaného dne 15. května 1758 zazněla výrazná kritika obchodních aktivit příslušníků kléru i samotného Tovaryšstva Ježíšova. Nechyběly ani odkazy na dřívější papežská rozhodnutí učiněná v této souvislosti. Ve výsledku tak dokument jezuitům zakazoval věnovat se obchodování.<sup>523</sup> Vzhledem k velké rychlosti, s jakou kardinál Saldanha učinil své závěry, a nedostatečnému prozkoumání celé záležitosti chtěl nechat Benediktův nástupce Klement XIII. provést důslednější kontrolu.<sup>524</sup>

Situace v Portugalsku se pro jezuitu ale nevyvíjela přízným směrem. Na podzim ještě téhož roku byli nuceni čelit obvinění z účasti na pokusu o atentát na portugalského

---

<sup>519</sup> LEITÃO, Henrique a Francisco Malta ROMEIRAS. *The Role of Science in the History of Portuguese Anti-Jesuitism*. Str. 81-90.

<sup>520</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 450-451.

SHORE, Paul. *The Years of Jesui Suppression, 1773-1814: Survival, Setbacks, and Transformation* [online]. In: Brill Research Perspectives in Jesuit Studies, vol. 2, no. 1, 2020, str. 1-117 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/rpjs/2/1/article-p1\\_1.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/rpjs/2/1/article-p1_1.xml?ebody=pdf-130820). Str. 3-4.

K Malagridovu pohledu na důvody zemětřesení podrobněji viz. MALAGRIDA, Gabriel. *Juizo de verdadeira causa do terremoto, que padeco a corte de Lisboa, no primeiro de novembro de 1755* [online]. Lisboa: Na Officina de Manoel Soares, 1756 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: [https://books.google.cz/books?id=er0bnQEACAAJ&pg=PA1&hl=cs&source=gbs\\_selected\\_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false](https://books.google.cz/books?id=er0bnQEACAAJ&pg=PA1&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false).

<sup>521</sup> SHORE, Paul. *The Years of Jesui Suppression, 1773-1814: Survival, Setbacks, and Transformation*. Str. 4.

<sup>522</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 72.

<sup>523</sup> Originál dokumentu byl sepsán v portugalsčině. Ve francouzském a italském překladu viz. *Décret du Card. Saldanha, pour la Réforme de Jésuites de Portugal & des Domaines qui en dépendent. Du 15 Mai 1758* [online]. 1758 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11009206?q=%28Francisco+de+Saldanha+1758%29&page=,1>.

<sup>524</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 72.

krále Josefa I., ke kterému došlo 3. září. Nařčení o zapojení jezuitů do spiknutí proti panovníkovi, ovšem bez průkazných důkazů, vzešlo téměř okamžitě od markýze z Pombalu. V následujícím roce, tj. 1759, byla proti jezuitům přijata řada opatření. V lednu byla nařízena konfiskace veškerého majetku, kterým Tovaryšstvo Ježíšovo disponovalo.<sup>525</sup> Na podzim pak byli jezuité z Portugalska vyhnáni jakožto rebelové a zrádci. Většina z nich byla odvezena lodí do Papežského státu, kde chtěli nalézt azyl. Mnozí ale takovouto příležitost nezískali a byli místo toho uvrženi do vězení. Mezi jezuitu, které potkal neblahý osud, je nutné poukázat na již zmiňovaného Gabriela Malagridu. Tento jezuita byl nejprve uvězněn, obviněn z účasti na pokusu o atentát na Josefa I. a následně v roce 1761 velmi brutálně popraven.<sup>526</sup>

Na portugalské tažení proti jezuitům lze pohlížet v souvislosti s širší Pombalovou snahou posílit moc monarchie a zároveň snížit moc katolické církve. Součástí Pombalovy politiky bylo dokonce i přerušení diplomatických vztahů se Svatým stolcem. Na druhou stranu je nutné podotknout, že byl ochoten ke smíru. Jeho cenou bylo ovšem potlačení Tovaryšstva Ježíšova. Na tomto příkladu se poprvé zcela zřetelně ukázalo, že papež neměl potřebné prostředky k tomu, aby dokázal Tovaryšstvo Ježíšovo před vypovězením ochránit. Klement XIII. se snažil zabránit tažení proti jezuitům (např. prostřednictvím intervencí u krále), neboť k nim choval úctu. Vzhledem k tomu, že byl i jedním z papežů, kteří získali své vzdělání u jezuitů, by se mohla nabízet otázka, zdali byl jeho pozitivní vztah k řádu zapříčiněn touto skutečností či k tomu měl i další/jiné důvody.<sup>527</sup>

### **3.1.2. Vypovězení z Francie**

V době, kdy vrcholilo tažení proti jezuitům v Portugalsku, eskalovala též jejich kritika ve Francii. Jak již bylo naznačeno v samostatné podkapitole výše, v opozici vůči Tovaryšstvu Ježíšovu stáli dlouhodobě jansenisté. Důvody ovšem již nebyly pouze náboženského charakteru tak jako dříve, ale měly i politický ráz. Jansenistům vadila nejen moc řádu, ale i podpora poskytovaná jak francouzskému státnímu systému, tak i Svatému

---

<sup>525</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 72.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 77.

FRANCO, José Eduardo a Paula CARREIRA. *Conspiracy Theory as a Vehicle for a Jesuit-Free Portugal under the Pombaline Government (1750-77)*. Str. 85-87.

<sup>526</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 77.

WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 451.

<sup>527</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 71-73.

stolci.<sup>528</sup> Nebyli ovšem jediní, kdo takto smýšlel. Nesmíme zapomínat na francouzský galikanismus, který se dlouhodobě snažil potlačovat moc papežství ve Francii. Stranou nezůstal ani pařížský parlament, jemuž vadila přílišná moc panovníka a jehož mnozí členové zastávali principy jansenismu. Ludvík XV. nejenže disponoval absolutistickou mocí, ale navíc stejně jako předchůdci poskytoval Tovaryšstvu Ježíšovu podporu a ochranu. Na druhou stranu si ale nemohl dovolit parlament ignorovat, zvláště s ohledem na vývoj sedmileté války a nezbytnost vypsát nové daně.<sup>529</sup>

Stejně jako v Portugalsku, i v případě Francie se konkrétními záminkami pro tažení vůči jezuitům stalo vícero událostí. Jednou z nich se stal pokus o atentát na Ludvíka XV. spáchaný Robertem-Françoisem Damiensem<sup>530</sup> v lednu 1757 ve Versailles. Z osnování útoku byli následně obviňováni jezuité, k čemuž jistě přispěla i propaganda, která je vinila ze stejného činu v Portugalsku.<sup>531</sup>

Druhou záminkou proti Tovaryšstvu Ježíšovu se stala tzv. aféra Lavalette. Antoine Lavalette působil v letech 1753-1762 jako jezuitský představený misie na Martiniku.<sup>532</sup> Finanční situace misie se nacházela ve vážných problémech, Lavalletovo snažení jí ale ve výsledku ještě více zhoršilo. Porušoval přitom nejen nařízení svého řádu týkajícího se chudoby, ale také zákazů Svatého stolce ohledně obchodování ze strany příslušníků kléru.<sup>533</sup> Doufal například, že k umoření dluhů bude moci využít výnosů z prodeje zboží z misie. Tyto snahy nicméně zmařili korzáři, kteří se zmocnili lodí převážejících příslušné

---

<sup>528</sup> NELSON, Eric. *The Historiography of the Pre-Suppression Jesuit Mission in France* [online]. In: Jesuit Historiography Online, 2017 [cit. 2024-12-13]. Dostupné z: <https://referenceworks.brill.com/display/entries/JHO/COM-193392.xml>.

<sup>529</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 78.

<sup>530</sup> Podle některých zdrojů se jednalo o domácího sluhu, který působil mj. na jezuitské koleji Louis-Le-Grand. Viz. VAN KLEY, Dale K. *The Damiens Affair and the Unraveling of the Ancien régime, 1750-1770* [online]. Princeton University Press, 2014 [cit. 2024-12-13]. Částečně dostupné z: [https://books.google.cz/books?id=9OP\\_AwAAQBAJ&pg=PR7&hl=cs&source=gbs\\_selected\\_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false](https://books.google.cz/books?id=9OP_AwAAQBAJ&pg=PR7&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false). Str. 13-35.; Nebo *Pieces Originales Et Procedures Du Proces, Fait à Robert-François Damiens, tant en la Prévôté de l'Hôtel qu'en la Cour de Parlement* [online]. Paris: Pierre-Guillaume Simon, 1757 [cit. 2024-12-13]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11428179?q=grand&page=6,7>. Str. VI-VII.

John W. O'Malley uvádí, že pokus o atentát spáchal bývalý žák jezuitů. Viz. O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 78; O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 74.

<sup>531</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 78.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 74.

<sup>532</sup> DIAL, Andrew. *Antoine Lavalette, Slave Murderer: A Forgotten Scandal of the French West Indies* [online]. In: Journal of jesuit studies, no. 8, 2021, str. 37-55 [cit. 2024-12-13]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/8/1/article-p37\\_37.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/jjs/8/1/article-p37_37.xml?ebody=pdf-130820). Str. 37-38.

<sup>533</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 452-453.

produkty do Evropy. Potřebné finance se tudíž tímto způsobem získat nepodařilo.<sup>534</sup> Ani francouzská provincie nedisponovala potřebným kapitálem, který by mohl posloužit k vyplacení věřitelů. Nepostačovaly ani peníze vypůjčené od anglické provincie, jejíž finance byli spravovány z Paříže. Jelikož nebyly dluhy vyrovnány, rozhodli se věřitelé využít k nápravě situace soudní cesty. Po celé Francii se proto rozhořela celá řada soudních jednání.<sup>535</sup> Stranou nezůstal ani pařížský parlament, který v průběhu roku 1761 rozhodl v neprospěch jezuitů. S tím se nicméně nespokojil a následně přijal proti Tovaryšstvu Ježíšovu celou řadu dalších opatření. Jednalo se například o uzavření kolejí či zabavení majetku. V srpnu 1762 dokonce jezuity ve Francii zakázal s odůvodněním, že jsou hrozbou nejen pro náboženství, ale i morálku

Ludvík XV. se sice postavil na obranu jezuitů, ale situaci zvrátit nedokázal.<sup>536</sup> Ani v Římě nevyvolal vývoj ve Francii nadšení, ba spíše naopak. Klement XIII. se nicméně k žádné oficiální akci neodhodlal. Důvodem mohl být jednak strach z eventuální eskalace situace a za druhé to mohlo být způsobeno nedostatkem prostředků, které mohl papež využít na obranu jezuitů. Stejně jako během událostí v Portugalsku, tak ani ve Francii Klement XIII. nedisponoval mocí, jak účinně zasáhnout. Poté, co byl řád v roce 1762 zakázán, se papež vyslovil proti rozhodnutí parlamentu a označil je za neplatné. Vzhledem k tomu, že se nejednalo o oficiální akt, účinek byl nulový.<sup>537</sup>

Osudným se pro Tovaryšstvo Ježíšovo ve Francii stal listopad 1764, kdy Ludvík XV. vydal dekret o zrušení řádu ve své zemi. Přestože do jisté míry mírnit předchozí omezení vydaná pařížským parlamentem, jednalo se pro jezuity o fatální rozhodnutí.<sup>538</sup> Reakcí papeže na tento královský dekret bylo vydání buly *Apostolicum pascendi* ze dne 7. ledna 1765. Klement III. v ní Tovaryšstvo Ježíšovo hájil a opětovně Tovaryšstvo

---

<sup>534</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 79.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 74.

<sup>535</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 453-454.

<sup>536</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 79.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 75.

<sup>537</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 75.

<sup>538</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 79-80.

*Édit du roi, Concernant la Société des Jesuites* [online]. Paris: l'imprimerie royale, 1764 [cit. 2024-12-29]. Dostupné z:

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b86178601/f1.item.r=%22acte%20royal%221764jesuites%201764%20jesuites>.

Ježíšovo schválil. Ani tím ovšem nedokázal běh událostí nejen ve Francii, ale i dalších státech zvrátit.<sup>539</sup>

### 3.1.3. Vypovězení ze Španělska

Další zemí, která vypověděla ze svého území Tovaryšstvo Ježíšovo, se stalo Španělsko. Podobně jako v Portugalsku či Francii i zde jezuité disponovali značným vlivem a byli nuceni čelit narůstající kritice. Společným aspektem napříč těmito monarchiemi, který mohl ovlivnit vztah k jezuitům, byla mimo jiné dlouhodobá snaha vládních kruhů minimalizovat zásahy Svatého stolce do vnitrostátních záležitostí. Další z aspektů, které ve Španělsku vyvolávaly nevoli, představovala též role jezuitů ve vzdělávání. Specifickým prvkem zde pak byl např. jezuitský postoj ke kanonizaci biskupa Juana Palafoxe y Mendozy žijícího v 17. století. Vzhledem k tomu, že mezi nimi nepanovaly dobré vztahy, není překvapující, že Palafoxovo svatořečení nepodporovali. Tím se ovšem diametrálně odlišovali od Karla III. Na druhou stranu se jednalo o velice zdoluhavý proces, k jehož završení došlo až v roce 2011.<sup>540</sup>

Událostí, která poskytla záminku k tažení proti Tovaryšstvu Ježíšovu ve Španělsku, se stalo vydání zákona zakazujícího nošení klobouků se širokou krempou a plášťů na jaře 1766. Stál za ním již tehdy nepopulární ministr financí markýz z Esquilache. Opatření vzniklo jako prostředek, který měl napomoci ke snížení pouliční kriminality. U lidí si ale oblibu nezískalo, a dokonce vedlo k jejich vzbouření se proti němu. Z vypuknutí nepokojů byli následně bez důkazů obviňováni jezuité.<sup>541</sup> Tovaryšstvo Ježíšovo navíc záhy ztratilo smrtí Alžběty Farnese, matky španělského krále Karla III., jednu ze svých opor v rámci královské rodiny.<sup>542</sup>

Rozhodnutí Karla III. o vyhnání jezuitů ze Španělska bylo přijato dne 27. února 1767, přičemž k jeho zveřejnění došlo až na počátku dubna. Mělo ale trvat ještě další tři roky než bylo nařízení v plnosti provedeno na celém území monarchie. Jezuité byli vyhnáni a byl jim zabaven veškerý majetek.<sup>543</sup> Kromě toho byly zakázány jakékoli

---

<sup>539</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 75.

<sup>540</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 454-455.

<sup>541</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 455. SHORE, Paul. *The Years of Jesui Suppression, 1773-1814: Survival, Setbacks, and Transformation*. Str. 7.

<sup>542</sup> SHORE, Paul. *The Years of Jesui Suppression, 1773-1814: Survival, Setbacks, and Transformation*. Str. 7.

<sup>543</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 455.

projevy sympatií vůči Tovaryšstvu Ježíšovu. Přestože bylo nařízeno, že příslušníci řádu musí opustit španělské území, nebylo jasně stanoveno, kam přesně by měli být převezeni.<sup>544</sup> Karel III. je plánoval přesunout na území Papežského státu, o čemž také informoval papeže. Klement XIII. se sice i v tomto případě snažil apelovat na španělského krále, aby své rozhodnutí týkající se Tovaryšstva Ježíšova přehodnotil, ale marně. Na druhou stranu byl to právě on, kdo odmítl vypovězené jezuity přijmout. Důsledkem tak bylo jejich neustálé stěhování z jednoho místa na druhé. V roce 1768 ale papež svůj dosavadní postoj přehodnotil, což pro příslušníky řádu otevřelo možnost usadit se na území Papežského státu.<sup>545</sup>

### 3.2. Volba Klementa XIV. a následné zrušení Tovaryšstva Ježíšova

Na výše představené zásahy proti jezuitům v Portugalsku, Francii a Španělsku pak navázaly i další evropské monarchie. Ze svého území vypudilo jezuity také Království obojí Sicílie, Parma či Malta.<sup>546</sup> Tažení vůči Tovaryšstvu Ježíšovu tím ale neskončilo. Naopak mělo vyvrcholit v následujících několika málo letech.<sup>547</sup> Bourbonské vlády nadále vyvíjeli intenzivní tlak na papeže, aby potlačil Tovaryšstvo Ježíšovo v globálním měřítku. Na konci ledna 1769 za tímto účelem dokonce podali oficiální žádost.<sup>548</sup> Klement XIII., který nikdy nejevil ochotu k potlačování jezuitů, zemřel jen o několik dní později, konkrétně 2. února, na srdeční infarkt.<sup>549</sup>

Konkláve, které mělo rozhodnout o nástupci Klementa XIII., započalo 15. února 1769 a trvalo mělo až do května téhož roku. Jednalo se tedy o poměrně dlouhou volbu, během níž proběhlo 185 hlasování.<sup>550</sup> Zásadní otázkou, která ovlivnila konkláve,

---

<sup>544</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 80.

<sup>545</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 76.

<sup>546</sup> SHORE, Paul. *The Years of Jesui Suppression, 1773-1814: Survival, Setbacks, and Transformation*. Str. 2.

ROEHNER, Bertrand M. *Jesuits and the State: A Comparative Study of their Expulsions (1590-1990)*. Str. 167.

<sup>547</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 80-84.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 76-84.

<sup>548</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 76.

WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 456.

<sup>549</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 76.

<sup>550</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 77.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 81.

představoval mezi všemi problémy právě budoucí osud Tovaryšstva Ježíšova.<sup>551</sup> Debaty ohledně možného nástupce Klementa XIII. se objevovaly již před jeho smrtí. Napříč katolickými evropskými monarchiemi dokonce vznikaly seznamy vhodných či naopak nevhodných kandidátů.<sup>552</sup> Ani kardinálské kolegium nebylo ve svých zájmech zdaleka jednotné. Vyprofilovaly se tři hlavní skupiny – korunní kardinálové, zelanti a tzv. lhotejní. Zatímco cílem prvních z nich bylo hájit zájmy svých panovníků, druzí se naopak snažili hájit zájmy církve jako takové. Lhotejní pak nebyli striktně vyhranění ani k jedné z předchozích možností.<sup>553</sup> Dělicí linií se stal i samotný postoj k Tovaryšstvu Ježíšovu.<sup>554</sup>

Když 15. února započalo konkláve, přítomni nebyli všichni kardinálové mající právo volit nového papeže. Zejména vyslanci Španělska a Francie požadovali, aby bylo posečkáno na příjezd jejich kardinálů. Panovala totiž obava, že by hlasování mohlo dopadnout ve prospěch jezuitů. Tedy, že by mohl být zvolen jim nakloněný kardinál. Leonardo Ricci, generální představený Tovaryšstva Ježíšova, naopak žádné prodlevy nechtěl.<sup>555</sup> Panoval totiž předpoklad, že většina tehdy přítomných kardinálů by jezuitu podpořila. Přestože první skrutinia proběhla již v průběhu února, konečný počet kardinálů (46) se ustálil až na konci dubna.<sup>556</sup>

Skutečnost, že konkláve nebylo neprodyšně uzavřeno, snad nejlépe dokumentoval příjezd císaře Josefa II. se svým bratrem Leopoldem, velkovévodou toskánským, do Říma. V rozporu s platnými nařízeními o uzavřenosti konkláve byli dokonce 16. března vpuštěni do konkláve.<sup>557</sup> Během svého pobytu v Římě se Josef II. dokonce vyjádřil v tom smyslu, že Habsburská monarchie nebude bránit případnému potlačení Tovaryšstva Ježíšova.<sup>558</sup>

---

<sup>551</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 77.

<sup>552</sup> ADAMS, John Paul. *Sede vacante 1769 (February 2, 1769 – May 19, 1769)* [online]. CSUN, 2014 [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: <https://www.csun.edu/~hcfl1004/SV1769.html>.

<sup>553</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 456.

<sup>554</sup> ADAMS, John Paul. *Sede vacante 1769*.

<sup>555</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 77.

<sup>556</sup> Detailněji k průběhu konkláve viz. ADAMS, John Paul. *Sede vacante 1769*.

<sup>557</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 77-78.

WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 456.

ADAMS, John Paul. *Sede vacante 1769*.

<sup>558</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 77-78.

ADAMS, John Paul. *Sede vacante 1769*.

Přes pokračující hlasování se nedařilo žádnému z kandidátů získat potřebnou většinu hlasů až do poloviny května 1769. Jednou z překážek byl mj. španělský požadavek na příslib zničení Tovaryšstva Ježíšova. Nakonec byl 19. května jednomyslně zvolen kardinál Lorenzo Ganganelli, který následně přijal jméno Klement XIV.<sup>559</sup> Přestože se oficiálně nezavázal zakročit proti jezuitům, zdá se pravděpodobné, že tuto možnost ani zcela nevyloučil.

Klement XIV. byl dalším z papežů, kteří získali vzdělání u jezuitů. Při výběru církevního řádu, do kterého chtěl vstoupit, si ale Tovaryšstvo Ježíšovo nevybral. Jeho volba připadla na františkánský řád. Přestože ho s jezuitry nejprve pojili dobré vztahy, postupně se od nich začal distancovat. Jeho zvolení pro jezuitry ale automaticky neznamenalo ztrátu všech nadějí.<sup>560</sup> Z projevů sympatií Klementa XIV. vůči Tovaryšstvu Ježíšovu je možné poukázat na jeho potvrzení misijních privilegií, kterými řád disponoval.<sup>561</sup> Tato skutečnost ale nedokázala odstranit pochybnosti jezuitů, které chovali o svém dalším osudu.<sup>562</sup>

Papež Klement XIV. se po svém nástupu na Svatý stolec snažil o zlepšení vztahů se Španělskem, Francií a Královstvím obojí Sicílie, k jejichž zhoršení došlo v průběhu předchozího pontifikátu. Poukázat při tom lze jeho dobrá gesta jako například na jmenování Španělsku oddaného kardinála Opzia Pallaviciniho do funkce státního sekretáře nebo udělení kardinálského klobouku bratrovi markýze z Pombalu Paulu Carvalhovi,<sup>563</sup> který ovšem zemřel ještě před jeho převzetím.<sup>564</sup> Přes jisté zlepšení vzájemných vztahů, ale tlak na papeže v jezuitské záležitosti pokračoval. Usilováno bylo např. o jejich odstranění z prestižních funkcí. Jezuitům tak byla odňata např. správa Římské či Irské koleje.<sup>565</sup> Klement XIV. proto již v průběhu prvního roku svého pontifikátu bourbonské dvory ujistil, že proti řádu zasáhne. Přesto se k žádnému činu neodhodlal.

---

<sup>559</sup> ADAMS, John Paul. *Sede vacante 1769*.

<sup>560</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 78-79.

<sup>561</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 457.

<sup>562</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 79-84.

WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 457.

<sup>563</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 79-80.

<sup>564</sup> *Paulo Cardinal de Carvalho de Mendonça* [online]. Catholic-Hierarchy [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bcardmen.html>.

<sup>565</sup> WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814*. Str. 457.

Papež si uvědomoval závažnost požadavků, které na něj byly v souvislosti s Tovaryšstvem Ježíšovým kladeny, i potíže s tím se pojící. Jednalo se o velmi rozsáhlou katolickou instituci, jejíž požadované potlačení ze strany Svatého stolce nenacházelo obdoby. Klement XIV. se obával nejen nespravedlnosti, jíž by se na řádu dopustil, ale také možných důsledků. Celá záležitost si vybrala daň na papežově zdraví. Diplomaté ve svém tlaku ale nijak nepolevili. Papež nakonec podlehl a na sklonku roku 1772 nařídil vypracovat návrh na zrušení Tovaryšstva Ježíšova. Přestože jeho sestavením byl pověřen Francesco Saverio de Zelada, měl návrh odpovídat požadavkům nového španělského velvyslance, jímž se stal striktní odpůrce jezuitů José Moniño y Redondo. Po jeho vypracování byl následně zaslán ke schválení Karlu III. Španělskému. Přesto papež stále váhal.<sup>566</sup>

Osudným se Tovaryšstvu Ježíšovu stalo breve *Dominus ac Redemptor* z 21. července 1773, které tento řád zrušilo pro „*mír a klid církve*.“ Součástí jeho znění nebyla pouze dlouhodobá kritika jezuitů, ale také např. snaha o ospravedlnění papežova rozhodnutí nebo zákaz jakékoli debaty ohledně tohoto rozhodnutí včetně odvolání se proti němu.<sup>567</sup> Přestože bylo pro dataci breve zvoleno červencové datum, Klement svůj podpis k němu připojil až v průběhu srpna. Teprve poté následovalo jeho vyhlášení.<sup>568</sup> Zdravotní potíže Klementa XIV. se po postupně čím dál tím více zhoršovaly. Papežova cesta životem se začala pomalu chýlit ke svému konci. Zemřel 21. září 1774.<sup>569</sup>

Mnoho historiků se pokoušelo o zhodnocení jednání Klementa XIV. Bylo zkoumáno například to, zdali ho lze považovat za slabého či opatrného papeže. Jednoznačného závěru nebylo dosaženo. Zdá se zřejmé, že papež nedokázal vzdorovat světským vlivům a uchránit církev od zásahu zvenčí. Na druhou stranu musel jednat ve velmi komplikované době.<sup>570</sup>

---

<sup>566</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 80-81.

<sup>567</sup> KLEMENS XIV. *Ad Perpetuam Rei memoriam: Dominus ac Redemptor* [online]. Romæ, Ex Typographia Rev. Cam. Apostol., 1773 [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10903749?page=,1>.

V italském překladu viz. KLEMENS XIV. *Dominus ac Redemptor* [online]. Documenta Catholica Omnia [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: [https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z\\_1773-07-21\\_SS\\_Clemens\\_XIV\\_Dominus\\_ac\\_Redemptor\\_IT.doc.html](https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1773-07-21_SS_Clemens_XIV_Dominus_ac_Redemptor_IT.doc.html).

<sup>568</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 81.

DOBOŠ, Fabian. *I motivi della soppressione della Compagnia di Gesù*. Str. 53.

<sup>569</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 84.

<sup>570</sup> DOBOŠ, Fabian. *I motivi della soppressione della Compagnia di Gesù*. Str. 53.

Dopady breve *Dominus ac Redemptor* dosáhly katastrofálních rozměrů. Jeho vydání umožnilo a ospravedlnilo systematické plenění jezuitského majetku. Dopady se nicméně netýkaly pouze vlastnictví řádu, ale týkaly se i zásadním způsobem samotných jezuitů. Důkazem může posloužit zatčení generála řádu Lorenza Ricciho spolu s jeho asistenty. Nejprve byli drženi ve Ctihodné anglické koleji, odkud byli následně převezeni do Andělského hradu. Odůvodněním Ricciho uvěznění se stala zpronevěra, nikdy ovšem nedošlo k jeho oficiálnímu obvinění. Jeho životní podmínky ve vězení byly katastrofální. Trpěl např. nedostatkem spánku, zazděním oken, snížením přídělů potravin, nemožností si zatopit apod. Zdi Andělského hradu již nikdy neopustil a až do své smrti v roce 1775 hájil nevinu svého řádu. Bývalí jezuité se pak rozptýlili a byli nuceni si sami zajistit vlastní obživu.

Zrušení Tovaryšstva Ježíšova neovlivnilo pouze řád samotný a jeho členy, ale zasáhlo i katolickou církev jako takovou. Jezuité totiž patřili mezi její nejzkušenější elitu. Dopad na církev tak mělo i rozptýlení jezuitských knihoven nebo zavření jezuitských kolejí či jejich převzetí světskými autoritami. V kontextu změn, jimiž procházela evropská kultura, se jevílo o poměrně vážné oslabení.

Breve *Dominus ac Redemptor* nicméně nebylo uváděno do praxe s takovou horlivostí jako dřívější vládní nařízení. Mnohé úřady navíc zaujaly vůči jezuitům mírný postoj. Limitem byl i dosah papežského nařízení. Mnohé státy ho totiž nehodlaly vůbec aplikovat. Z evropských monarchií se jednalo o protestantské Prusko (do roku 1800) a pravoslavné Rusko, jelikož během dělen Polska získali oblasti, v nichž působili jezuité. Osud jezuitů v Rusku se zcela vymykal požadavkům monarchií v západní Evropě i nařízení *Dominus ac Redemptor*. Kateřina II. nejenže neusilovala o zrušení Tovaryšstva Ježíšova na svém území, ale podařilo se jí získat svolení Pia VI. k otevření jejich noviciátu. Nepřátelé jezuitů se proti tomu ostře ohradili, ale bez jakýchkoli úspěchů. Řád tak přežil své zrušení, i když v nepoměrně menší podobě. Tamní jezuité si dokonce zvolili svého generálního představeného. Stal se jím Stanislav Czerniewicz. Podpora Tovaryšstva Ježíšova posléze pokračovala i za vlády Pavla I.

V roce 1801 navíc Pius VII. legalizoval existenci řádu v Rusku ve svém breve *Catholicae fidei*. Možný důvod, který umožnil přijetí tohoto breve, představovalo vypuknutí francouzské revoluce a následné události, které pro odpůrce Tovaryšstva Ježíšova přinesly důležitější záležitosti k řešení, než jakými byl osud jezuitů. Postupně

začal být řád obnovován, příkladem může posloužit Království obojí Sicílie. Vývoj v Evropě vedl i k proměně přístupu některých bývalých kritiků jezuitů. Stále ovšem chyběl dokument, který by rušil breve *Dominus ac Redemptor*. V této situaci byla 7. srpna 1814 Piem VII. přijata bula *Sollicitudo omnium ecclesiarum*, která Tovaryšstvo Ježíšovo definitivně obnovila.<sup>571</sup>

---

<sup>571</sup> O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Str. 81-87.  
O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Str. 81-93.

## Závěr

Historie Tovaryšstva Ježíšova byla a stále je neoddělitelně spjata s papežstvím, přičemž první vazby mezi nimi vznikly již během zakládání tohoto řádu. Vzhledem k tomuto úzkému vztahu proto není překvapivé, že se Svatý stolec o záležitosti řádu zajímal a projevoval mu nejen svou podporu, ale také vůči němu směřoval řadu omezujících opatření. U jednotlivých papežů se pak lišila míra těchto zásahů. Poměrně častou praxí bylo zasahování představitelů Svatého stolce do způsobu fungování Tovaryšstva Ježíšova. Řád se ale nemusel vypořádávat pouze s případnými omezeními ze strany Svatého stolce, ale také s četnou kritikou, která se postupně rozšiřovala a svého vrcholu dosáhla v 18. století zrušením Tovaryšstva Ježíšova. Tato diplomová práce se proto zaměřila na vývoj vztahů jednotlivých papežů k Tovaryšstvu Ježíšovu, přičemž její hlavní zájem směřoval k vlivům a důvodům vedoucím ke zrušení řádu.

Zkoumány byly tři hlavní kauzy, v jejichž centru stála kritika Tovaryšstva Ježíšova a které byly po několika desetiletích či stoletích ukončeny v 18. století. Jednalo se o spory o čínské obřady, jezuitskou opozici vůči jansenismu a kritiku jezuitských redukcí v Jižní Americe. Jednalo se o diametrálně odlišné případy, jejichž hlavní spojnicí byla kritika Tovaryšstva Ježíšova a na nichž se ukázala proměnlivost přístupu Svatého stolce k jezuitům nejen v rámci srovnání postojů jednotlivých papežů mezi sebou, ale i v rámci činností daného pontifika. Pokud se totiž představitelé Svatého stolce zabývali Tovaryštvem Ježíšovým, mnohdy tak nečinili pouze v jedné konkrétní souvislosti, ale museli reagoval na vícero souběžných problémů. Společným aspektem výše zmíněných kauz bylo zjištění, že mnohá papežská rozhodnutí byla přijata na základně podnětů přicházejících jak z církevního, tak i světského prostředí. Otevírala se tak otázka, nakolik se jednotliví pontifikové zabývali Tovaryštvem Ježíšovým ze své vlastní vůle a svého přesvědčení a nakolik tak činili pod vlivem určitých faktorů.

V případě sporů o čínské obřady bylo zjištěno, že kontroverze vznikla na základě odlišných misijních strategií jezuitů a dalších (konkurenčních) řeholníků, zejména příslušníků františkánského a dominikánského řádu. Důvodem sporu se stala jezuitská akomodační metoda, která zaujímal velmi vstřícný postoj vůči tzv. čínským obřadům. Jmenovitě se jednalo např. o zachování úcty ke kultu předků či úctě ke Konfuciovi. Dalším problematickým aspektem se pak staly pojmy využívané pro označení

křesťanského Boha. Jednalo se tedy o kontroverzi mající náboženský základ, která alespoň ve své první fázi nebyla vyvolána ze strany Svatého stolce. Jelikož do Říma přicházely četné stížnosti a žádosti, aby bylo proti praktikám jezuitů zakročeno, byli mnozí papeži nuceni se příslušnými záležitostmi zabývat a následně i zaujmout autoritativní stanoviska. Z počátku sice byla jednotlivými papeži přijímána protichůdná opatření, jelikož jezuité v některých případech dokázali svou strategii obhájit, nakonec ale zvítězila protijezuitská rétorika. Byly to zejména teologicko-církevní důvody, které papeže přiměly přijmout nařízení vůči čínským obřadům. Hlavní roli totiž hrála obava z možné deformace podstaty křesťanství. Nicméně přes opakované zákazy čínských obřadů se nedařilo kontroverzi ukončit až téměř do poloviny 18. století. Na druhou stranu nebyl z Říma vyvíjen intenzivní tlak na prosazení přijatých rozhodnutí a k vyřešení sporů nepřispěla ani snaha Svatého stolce o centrálně řízenou misijní činnost a založení Propagandy Fide. Je také nutné zdůraznit, že zákazy čínských obřadů nevedly k přetrhání vztahů mezi jezuity a Svatým stolicí. Papežství totiž i nadále využívalo služeb řady jezuitů a udržovalo s řádem četné kontakty.

Druhou klíčovou kauzu představoval spor mezi jezuity a jansenistickým hnutím. Důvodem vzájemné kritiky se stala celá řada sporných témat, mezi nimiž lze jmenovat například odlišný přístup k morálce, svobodné vůli, svatému přijímání apod. Jansenisté nesouhlasili ani se způsobem, jakým jezuité vedli své misie na Dálném Východě. Tovaryšstvo Ježíšovo ale nebylo jediným aktérem, který se postavil na odpor tomuto hnutí. Vyslovil se proti němu i Ludvík XIV., jehož jednání bylo mj. ovlivňováno právě jezuity. Francouzský král se snažil docílit odsouzení jansenismu prostřednictvím papežských nařízení, kvůli čemuž vyvíjel na papeže poměrně intenzivní tlak. Přestože se opět jednalo o náboženský spor jako v případě čínských obřadů, tentokrát žádný z papežských dokumentů nesměřoval vůči působení Tovaryšstva Ježíšova, ale pouze proti jansenistům. Jeden z důvodů tohoto ambivalentního přístupu Svatého stolce k jezuitům mohla představovat rozdílnost podstat obou sporů. Zatímco Francie byla katolickou monarchií, jezuité působící v Číně se museli adaptovat na tamní podmínky a přijmout takovou misijní strategii, která by lidem dokázala křesťanství přiblížit. Na rozdíl od jezuitské akomodační metody na Východě, která pro papežství znamenala teologicko-církevní problém, nebylo na postoje jezuitů ve Francii Svatým stolicí pohlíženo jako na odklon od pravověrnosti. Vztahy mezi papežstvím a jezuity tedy nebyly narušeny ani

touto kauzou a k jejich zpřetrhání nedošlo ani v důsledku zvyšující se emancipace Tovaryšstva Ježíšova na Svatém stolci.

Zcela odlišným problémům pak museli čelit jezuité působící v Jižní Americe. Misionáři Tovaryšstva Ježíšova se museli vypořádat s kritikou faktické nezávislosti a prosperity svých redukcí, která zaznívala nejen ze strany koloniální správy, ale i samotných kolonistů. Na rozdíl od misíí v Číně nebyly v souvislosti s jihoamerickými redukcemi zaznamenány debaty mezi misionáři, které by se týkaly způsobu jezuitské správy tamních misíí a které by usilovaly o zásah Svatého stolce. Jako možný důvod bylo identifikováno uspořádání několika synod, na nichž byla kolektivně ustanovena pravidla pro duchovní péči o indiány. Opominout nebylo možné ani vliv rozlehlosti území či neochoty misionářů z jiných řádů působit v odlehlých částech kontinentu.

Svatý stolec se zabýval především dvěma aspekty fungování (nejen) jezuitských misíí v Jižní Americe, a to obchodováním příslušníky kléru a zotročování indiánů. Proti oběma zmiňovaným fenoménům se Svátý stolec vyslovil opakovaně. V souvislosti s obchodováním se jeho rozhodnutí netýkala pouze jezuitských aktivit, ale platila v širším měřítku pro všechny příslušníky kléru. Přijatá papežská rozhodnutí ale k omezení chodu redukcí nevedla. V otázce otroctví pak nebyli jezuité v pozici kritizovaného, ale představovali jedny z aktérů vystupující na obranu indiánského domorodého obyvatelstva. A vzhledem k tomu, že papežství dlouhou dobu opomíjelo práva Afričanů a umožňovalo jejich zotročování, nebyli jezuité nijak sankcionováni za jejich využívání. Navíc i dopad papežských nařízení týkajících se zotročování indiánů měl omezený dopad, jelikož nebyla v jihoamerických koloniích příliš akceptována.

Pokud tedy analyzujeme rozsah a intenzitu opatření Svatého stolce vůči jezuitskému řádu v kontextu výše analyzovaných případů a jejich provázanost s následnými událostmi, jež vedly k omezení jezuitské činnosti v jednotlivých katolických monarchiích, resp. jež vrcholily zákazem samotné jezuitské řehole ze strany Svatého stolce, lze dospět k následujícím závěrům. Nařízení přijatá v souvislosti s čínskými obřady sice byla nejvíce početná, znamenala zcela zásadní omezení jezuitské akomodační strategie a ve výsledku i negativně ovlivnila postavení křesťanského náboženství v Číně, ale neměla bezprostřední podíl na zániku Tovaryšstva Ježíšova. Naopak dopad sporů jezuitů s jansenisty lze hodnotit zcela opačným způsobem. Na rozdíl od jansenismu nebylo totiž proti jezuitům přijato žádné omezující opatření.

Na druhou stranu se Svatému stolci ani Ludvíku XIV. nepodařilo docílit zániku jansenistického hnutí. Jeho myšlenky přetrvaly a o několik desetiletí později pak jejich zastánci přímo ovlivnili vypuzení jezuitů z Francie. V případě jezuitských jihoamerických redukcí byla situace ještě poněkud odlišnější. Ani v tomto případě nařízení Svatého stolce neměla přímý podíl na vypuzení jezuitů z Jižní Ameriky a zrušení jejich tamních redukcí. Zlomovou událost představovalo podepsání tzv. Madridské smlouvy mezi Španělskem a Portugalskem v roce 1750, které de facto stálo na počátku vyhánění jezuitů z evropských monarchií a jejich kolonií.

Kritika Tovaryšstva Ježíšova v průběhu 18. století postupně sílila, přičemž kulminovala vyháněním jezuitů z evropských monarchií v 50.-60. letech a vyvrcholila v roce 1773 zrušením řádu. Existoval bezpočet důvodů ke kritice jezuitů, včetně těch náboženských, mocensko-politických, ekonomických či kulturních. Klement XIII. s tímto vývojem sice vůbec nesouhlasil, ale nedokázal mu zabránit. Vzhledem k postupnému úpadku papežské moci ani nedisponoval potřebnými prostředky k tomu, aby dokázal rozhodnutí panovníků zvrátit. Ani jeho nástupce na apoštolském stolci Klement XIV. nedokázal jezuitu ochránit. Nakonec podlehl tlaku evropských monarchů, především Bourbonů, a Tovaryšstvo Ježíšovo jako takové zrušil. Tím ovšem neutrpěli jen bývalí příslušníci řádu, ale i církev jako taková.

## Zdroje

### Prameny

*Acta casuæ rituum, seu ceremoniarum Sinensium: Complectentia* [online]. Coloniae Agripinae, 1715 [cit. 2024-07-02]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11092444?q=%28Acta+Causae+Rituum+Seu+Ceremoniarum+Sinensium>.

ADMIRON, Philip R. S.J. *Papal Documents from the Early Years of the Society in English Translation* [online]. In: *Studies in the Spirituality of Jesuits*, vol. 52, no. 2, 2020 [cit. 2023-12-10]. ISSN 1084-0813. Dostupné z: <https://ejournals.bc.edu/index.php/jesuit/issue/view/1149>.

ARNAULD, Antoine. *Apologie de Monsieur Jansenius Evesque d'Ipre & De La Doctrine De S. Augustin, expliquée dans son Liure, intitulé, Augustinus* [online]. 1644 [cit. 2024-09-29]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10688381?page=6,7>.

ARNAULD, Antoine. *De la frequente communion, où les sentiments des Pères, des Papes et des Conciles touchant l'usage des Sacraments de Pénitence et d'Eucharistie, sont fidèlement exposés: Pour servir d'adresse aux personnes qui pensent sérieusement à se convertir à Dieu, et aux Pasteurs & Confesseurs zélés pour le bien des âmes* [online]. Paris: Antoine Vité, 1543 [cit. 2024-09-29]. Dostupné také z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b86262472/f11.item>.

ARNAULD, Antoine. *Lettre de Monsieur Arnauld, docteur de Sorbonne, à une personne de condition: Sur ce qui est arrivé depuis peu, dans une Paroisse de Paris, à un Seigneur de la Cour* [online]. Paris, 1655 [cit. 2024-10-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10688385?page=,1>.

ARNAULD, Antoine. *Seconde Apologie Pour Monsieur Iansenius Evesque d'Ipre & De La Doctrine De S. Augustin, expliquée dans son Liure, intitulé, Augustinus* [online]. 1645 [cit. 2024-09-29]. Dostupné z:

[https://books.google.cz/books?id=I6zaMuqtnwMC&printsec=frontcover&source=gb\\_s\\_a tb&redir\\_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.cz/books?id=I6zaMuqtnwMC&printsec=frontcover&source=gb_s_a tb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false).

ARNAULD, Antoine. *Seconde Lettre de Monsieur Arnauld, docteur de Sorbonne, à un Duc et Pair de France. Pour servir de response à plusieurs Ecrits, qui ont esté publiez contre sa premiere Lettre; Sur se qui est arrivé à un Seigneur de la Cour, dan sune Parroisse de Paris* [online]. Paris, 1655 [cit. 2024-10-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10688388?page=,1>.

CLEMENS XIII. *Cum primum* [online]. Documenta Catholica Omnia [cit. 2024-11-25]. Dostupné z: [https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z\\_1759-09-17\\_\\_SS\\_Clemens\\_XIII\\_\\_Cum\\_Primum\\_\\_IT.doc.html](https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1759-09-17__SS_Clemens_XIII__Cum_Primum__IT.doc.html).

CLEMENS XIII. *Cum primum* [online]. Vatican.va [cit. 2024-11-25]. Dostupné z: <https://www.vatican.va/content/clemens-xiii/it/documents/enciclica-cum-primum-17-settembre-1759.html>.

*Compendio historico do estado da Universidade de Coimbra no tempo da invasão dos denominados Jesuitas e dos estragos feitos nas sciencias e nos professores, e directores que a reginam pelas maquinações, e publicações dos novos estatutos por elles fabricados* [online]. Lisboa, Na regia oficina typografica, 1771 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10679141?q=%28compendio+historico+do+estado+da+Un iversidade+de+Coimbra%29&page=4,5>.

*Confirmatio et innovatio Constitutionis. Incipientis: Ex illa die: a Clemente Papa XI. In Causa Rituum, seu Ceremoniarum Sinensium editæ... Romæ: Ex Typographia Reverendæ Cameræ Apostolicæ, 1742.*

*Décret du Card. Saldanha, pour la Réforme de Jésuites de Portugal & des Domaines qui en dépendent. Du 15 Mai 1758* [online]. 1758 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11009206?q=%28Francisco+de+Saldanha+1758%29&page =,1>.

*Édit du roi, Concernant la Société des Jesuites* [online]. Paris: l'imprimerie royale, 1764 [cit. 2024-12-29]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b86178601/f1.item.r=%22acte%20royal%221764jesuites%201764%20jesuites>.

*Exposcit Debitum (1550)* [online] Portal to Jesuits Studies [cit. 2023-12-15]. Dostupné z: [https://jesuitportal.bc.edu/research/documents/1550\\_formula/](https://jesuitportal.bc.edu/research/documents/1550_formula/).

*Formula the Institute (1540)* [online] Portal to Jesuit Studies [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: [https://jesuitportal.bc.edu/research/documents/1540\\_formula/](https://jesuitportal.bc.edu/research/documents/1540_formula/).

HORÁK, Petr a Stanislav SOUSEDÍK. *Svět Blaise Pascala*. Praha: Vyšehrad, 1985.

JANSENIUS, Cornelius. *Cornelii Iansenii Episcopi Iprensis Augustinus*. Lovanii: Iacobi Zegeri, 1640. Tomus I-III. Dostupné také online prostřednictvím <https://www.digitale-sammlungen.de/en>.

KLEMENS XIV. *Ad Perpetuam Rei memoriam: Dominus ac Redemptor* [online]. Romæ, Ex Typographia Rev. Cam. Apostol., 1773 [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10903749?page=,1>.

KLEMENS XIV. *Dominus ac Redemptor* [online]. Documenta Catholica Omnia [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: [https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z\\_1773-07-21\\_\\_SS\\_Clemens\\_XIV\\_\\_Dominus\\_ac\\_Redemptor\\_\\_IT.doc.html](https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1773-07-21__SS_Clemens_XIV__Dominus_ac_Redemptor__IT.doc.html).

*Lettres patentes sur la constitution du pape en forme du bulle, qui confirme & explique les Constitutions des Papes Innocent X. & Alexandre VII. sur le Jansenisme* [online]. Paris: François Muguet & Hubert Muguet, 1705 [cit. 2024-10-18]. Dostupné také z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8609707n/f1.item.r=lettres%20patentes%20du%20roy%20sur%20la%20constitution%201705>.

*Magnum Bullarium Romanum, seu ejusdem continuatio, quæ supplementi loco sit, tum huicce, tum aliis quæ præcesserunt editionibus, Romanæ & Lugdunensi* [online]. Luxemburgi: Sumptibus Henrici-Alberti Gosse & Soc. Bibliop. & Typograph, 1752. Tomus decimus-sexthus. [cit. 2024-08-05]. Dostupné také z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10488323?q=%28Magnum+Bullarium+Romanum+benedicti+XIV%29&page=,1>.

*Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIV.* [online]. Luxemburgi: Sumptibus Henrici-Alberti Gosse & Soc. Bibliop. & Typograph, 1742. Tomus Quintus [cit. 2024-09-03]. Dostupné také z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10488342?page=,1>.

*Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII.* [online]. Luxemburgi: Andreæ Chevalier, Bibliopolæ & Typographi, 1727. Tomus Sextus [cit. 2024-10-04]. Dostupné také z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11403640?q=%28Magnum+Bullarium+Romanum+6%29&page=,1>.

*Magnum Bullarium Romanum. A Beato Leone Magno Usque Ad S.D.N. Benedictum XIII.* [online]. Luxemburgi: Andreæ Chevalier, Bibliopolæ & Typographi, 1727. Tomus octavus [cit. 2024-10-04]. Dostupné také z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11403642?q=%28Magnum+Bullarium+Romanum+clemente+XI%29&page=1>.

MALAGRIDA, Gabriel. *Juizo de verdadeira causa do terremoto, que padeco a corte de Lisboa, no primeiro de novembro de 1755* [online]. Lisboa: Na Officina de Manoel Soares, 1756 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: [https://books.google.cz/books?id=er0bnQEACAAJ&pg=PA1&hl=cs&source=gbs\\_selected\\_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false](https://books.google.cz/books?id=er0bnQEACAAJ&pg=PA1&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false).

*Memoires pour l'histoire des sciences et des beaux-arts* [online]. Genève: Slatkine Reprints, 1968-1969. Tome I-LXVII [cit. 2024-11-29]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb32813492j/date>.

MUNITIZ, Joseph A., S.J. *The Primitive Constitutions of 1541 and Other Preparatory Documents for the Jesuits Constitutions* [online]. In: *Studies in the Spirituality of Jesuits*, vol. 53, no. 4, 2021 [cit. 2024-01-12]. Dostupné z: <https://ejournals.bc.edu/index.php/jesuit/article/view/14703>.

PADBERG, John. W., S.J. *The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms: A Complete English Translation of the Official Latin Texts* [online] Saint Louis: The Institute of Jesuit Sources, 1996. ISBN 1-880810-24-7. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://jesuitas.lat/uploads/the-constitutions-of-the-society-of-jesus-and-their-complementary-norms/Constitutions%20and%20Norms%20SJ%20ingls.pdf>.

PASCAL, Blaise. *Les Provinciales ou Les Lettres écrites par Louis De Montalte a un provincial de ses amis & aux RR. PP. Jesuites: sur le sujet de la Morale, & de la Politique de ces Peres* [online]. Cologne: Pierre de la Vallée, 1657 [cit. 2024-10-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11088124?q=%28Les+provinciales%29&page=4,5>.

PASCAL, Blaise; COGNET, Louis a Gérard FERREYROLLES (ed.). *Les provinciales*. Paris: Classiques Garnier, 2010. ISBN 978-2-8124-0054-4.

*Pieces Originales Et Procedures Du Proces, Fait à Robert-François Damiens, tant en la Prévôté de l'Hôtel qu'en la Cour de Parlement* [online]. Paris: Pierre-Guillaume Simon, 1757 [cit. 2024-12-13]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11428179?q=grand&page=6,7>.

*Recueil des actes, titres et memoires concernant les affaires du clergé de France augmenté d'un grand nombre de pieces & d'observations sur la Discipline present de l'Eglise* [online]. Paris, François Muguet, 1756. Tome premier. [cit. 2024-10-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10321639?q=%28recueil+des+actes,+titres+et+m%C3%A9moires+concer++n%C3%A2t+les+affaires+du+clerg%C3%A9+de+F%29&page=6,7>.

*Relação abbreviada da Republica que os Religiosos Jesuitas das Provincias de Portugal, e Hespanha, estabeleçeraõ nos Dominios Ultramarinos das duas Monarquitas, e da guerra, que nelles tem movido, e sustentado contra os Exercitos Hespanhoes, e Portugueses: formada pelos registos das secretarias dos dous respektivos principaes commissarios, e plenipotenciarios; e outros documentos authenticos* [online]. [Lisboa?, 1757] [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://bndigital.bnportugal.gov.pt/records/item/68761-relacao-abbreviada-da-republica-que-os-religiosos-jesuitas-das-provincias-de-portugal-e-hespanha-e?offset=1>.

SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE. *Bullarium pontificium sacrae congregationis de propaganda fide*. Tomus I. Typis Collegii Urbani, 1839.

SILVA, José Seabra da. *Dedução chronológica e analítica na qual se manifestão pela sucessiva serie de cada hum dos reynados da Monarquia Portuguesa, que decorrerão desde o Governo de Senhor Rey D. João III. até o presente, os horrorosos estragos, que a Companhia denominada de Jesus fez em Portugal, e todos os seus domínios por hum plano, e systema por ella inalteravelmente seguido desde que entrou neste Reyno, até que foi delle proscripta, e expulsa pela justa, sabia, e providente Ley de 3 de Setembro de 1759* [online]. Lisboa, na oficina de Miguel Manescal da Costa, 1767-1768 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://bndigital.bnportugal.gov.pt/records/item/68774-deduccao-chronologica-e-analytica-parte-primeira-na-qual-se-manifestao-pela-sucessiva-serie-de-c?offset=1>.

*Tratado formado en Madrid, 13 de enero de 1750, para Determinar los limites de los estados pertenecientes a las doronas de España y Portugal, en Asia y America* [online]. In: ANGELIS, Pedro de. *Collección de Obrad y Documentos relativos a la Historia Antigua y moderna de las provincias del Rio de la Plata*. Buenos Aires: Imprenta del estado, 1836 [cit. 2024-11-28]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10620465?q=%28tratado+de+madrid+1750%29&page=4,5>

UNIVERSITÉ DE PARIS, Faculté de théologie. *Censure de la sacrée Faculté de theologie de Paris, portée contre les propositions extraites des livres intitulés Nouveaux memoires sur l'etat present de la Chine. Histoire de l'edit de l'empereur de la Chine. Lettre des cérémonies de la Chine* [online]. 1700 [cit. 2024-07-27]. Dostupné z: <https://nubis.bis-sorbonne.fr/ark:/15733/180g>.

UNIVERSITÉ DE PARIS, Faculté de théologie. *Censure se la Sacrée Faculté de Theologie de Paris, contre un livre intitulé, Seconde Lettre de Monsieur Arnauld, Docteur de Sorbonne, à un Duc & Pair de France, pour servir de réponse à plusieurs écrits, qui ont esté publiez contre sa premiere Lettre, sur se qui est arrivé à un Seigneur de la Cour, dans une Parroisse de Paris. A Paris 1655* [online]. Paris: Gaspard Meturas, 1656 [cit. 2024-10-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10688398?page=,1>.

URBANO VIII. *Commissum Nobis* [online]. In: Bullarum Privilegiorum Ac Diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio cui accessere pontificum omnium vitæ, notæ, et indices opportuni. Romæ: Hieronymi Mainardi, 1740. Tomus sextus [cit. 2024-11-15]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10488374?q=%28commiffum+nobis+1639+urbanus+viii%29&page=4,5>.

XAVERSKÝ, František. *František Xaverský (1506-1552): výběr z korespondence jezuitského misionáře Dálného Východu*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2005. ISBN 80-86715-36-1.

### **Sekundární literatura**

ALDEN, Dauril. *The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1996. ISBN 0-8047-2271-4.

ANDREOTTI, Giulio. *Matteo Ricci. Jezuita v Číně (1552-1610) – Matteo Ricci. Rozprava o přátelství*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2007. ISBN 978-80-86715-82-7.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. I-IV. díl. Praha: Libri, 2002-2018. ISBN 80-7277-084-5.

COTTRET, Monique. *Histoire du jansénisme: XVII<sup>e</sup> – XIX<sup>e</sup> siècle*. Paris: Perrin, 2016. ISBN 978-2-262-03670-6.

ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha: Nakladatelství Hart, 2002. ISBN 80-86529-30-4.

HRBEK, Jiří. *Evropa a absolutismus v 17. a 18. století (1648-1789)*. Praha: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-601-2.

IMBRUGLIA, Girolamo. *The Jesuit missions of Paraguay and a cultural history of Utopia (1568-1789)*. Leiden: Brill, 2017. ISBN: 978-90-04-35059-5.

KOLÁČEK, Josef. *Čínské epištoly*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 1999. ISBN 80-86045-40-4.

KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanská misie v 16.-18. století*. Brno: L. Marek, 2001. ISBN 80-86263-24-X.

LIŠČÁK, Vladimír. *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2680-4.

LUEZ, Philippe. *Port-Royal et le jansenisme: Des religieuses face à l'absolutisme*. Paris: Belin, 2017. ISBN 978-2-7011-9365-6.

O'MALLEY, John W. S.J. *Jezuité: historie řádu Ignác z Loyoly do současnosti*. Hodkovičky: Pragma, 2015. ISBN 978-80-7349-472-8.

O'MALLEY, John W. S.J. *The First Jesuits*. Cambridge: Harvard University Press, 1993. ISBN 0-674-30313-X.

O'MALLEY, John W. S.J. *The Jesuits & The Popes: A Historical Sketch of Their Relationship*. Philadelphia: Saint Joseph's University Press, 2016. ISBN 978-0-91610-191-6.

RAVIER, André. *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002. ISBN 80-86045-97-8.

RENDINA, Claudio. *Příběhy papežů: dějiny a tajemství: životopisy 265 římských papežů*. Praha: Volvox Globator, 2005. ISBN 80-7207-574-8.

STELLNER, František a kol. *Úvod do studia historie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2023. ISBN 978-80-246-5476-8.

SUCHÁNEK, Drahomír a Václav DRŠKA. *Církevní dějiny: Novověk*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-247-3720-1.

VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 80-246-1082-5.

### **Internetové zdroje**

ADAMS, John Paul. *Sede vacante 1769 (February 2, 1769 – May 19, 1769* [online]. CSUN, 2014 [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: <https://www.csun.edu/~hcfl1004/SV1769.html>.

ADIELE, Pius Onyemechi. *The Popes, the Catholic Church and the Transatlantic Enslavement of Black Africans 1418-1839* [online]. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 2017. ISBN 978-3-487-42216-9 [cit. 2024-11-15]. Dostupné z: [https://library.oapen.org/bitstream/id/8aa95306-9256-443f-9e89-de5871874288/external\\_content.pdf](https://library.oapen.org/bitstream/id/8aa95306-9256-443f-9e89-de5871874288/external_content.pdf).

AMBROSE, Merlin Rengith. *Clerics Practicing Commerce and Trade: The Canonical Implications of Canon 286* [online]. In: *Studia canonica*, no. 56, 2022, str. 279-298 [cit. 2024-11-15]. DOI: 10.2143/STC.56.1.3290862. Dostupné z: [https://www.academia.edu/124038870/CLERICS\\_PRACTICING\\_COMMERCE\\_AND\\_TRADE\\_THE\\_CANONICAL\\_IMPLICATIONS\\_OF\\_CANON\\_286](https://www.academia.edu/124038870/CLERICS_PRACTICING_COMMERCE_AND_TRADE_THE_CANONICAL_IMPLICATIONS_OF_CANON_286).

BLET, Pierre. S.J. *Louis XIV et les papes aux prises avec le jansenisme* [online]. In: *Archivum Historiae Pontificiae*, vol. 31, 1993, str. 109-192 [cit. 2024-10-08]. Dostupné z: [https://www.jstor.org/stable/pdf/23564981.pdf?casa\\_token=Ou3JiKRcM9kAAAAA:HG3aK4WtJMcHy3btTh-10-wEZMLuVYsuLh\\_qji-fUQ9-meK1ymadusbFBVqgUCNmGtv\\_klMM4EGw7bWPg9IWNwoqkh2t6nclvqw97C0OK6FnfKEUiLcs](https://www.jstor.org/stable/pdf/23564981.pdf?casa_token=Ou3JiKRcM9kAAAAA:HG3aK4WtJMcHy3btTh-10-wEZMLuVYsuLh_qji-fUQ9-meK1ymadusbFBVqgUCNmGtv_klMM4EGw7bWPg9IWNwoqkh2t6nclvqw97C0OK6FnfKEUiLcs).

CANTILLON, Alain. *Entre Formulaire et souscription: Le conflit de deux radicalités catholiques à Paris en 1661* [online]. In: *Archives de sciences sociales des religions*, 55e Année, no. 150, 2010, str. 19-38 [cit. 2024-10-20]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40930300?seq=1>.

COLLANI, Claudia Von. *Jesuits as Diplomats in the Service of Chinese Emperors in Early Modern Times* [online]. *Comillas Journal of International Relations*, no. 29, 2024, str. 41-56 [cit. 2024-07-02]. DOI: 10.14422/cir.i29.y2024.003. Dostupné také z: <https://revistas.comillas.edu/index.php/internationalrelations/article/view/21584>.

COYNE, George S.J. a Augustin UDIAS S.J. *Spiritual Foundations for Jesuit Commitment to Science* [online]. In: *Conversations on Jesuit Higher Education*, 2015, vol. 47, článek 4, str. 5-7 [cit. 2024-01-08]. Dostupné z: <https://www.vaticanobservatory.org/wp-content/uploads/2016/09/Spiritual-Foundations-for-Jesuit-Commitment-to-Science.pdf>.

CRIVELLER, Gianni. *A Matter of the Greatest Importance: Early Modern Jesuit China Mission Encountering Religions and Cultures* [online]. In: Landas: Journal of Loyola School of Theology, vol. 24, no. 2, 2010 [cit. 2024-11-08]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/21238540/A\\_Matter\\_of\\_the\\_Greatest\\_Importance\\_Early\\_Modern\\_Jesuit\\_China\\_Mission\\_Encountering\\_Religions\\_and\\_Cultures](https://www.academia.edu/21238540/A_Matter_of_the_Greatest_Importance_Early_Modern_Jesuit_China_Mission_Encountering_Religions_and_Cultures).

CRIVELLER, Gianni. Giuseppe Castiglione: la missione gesuitica tra riti e immagini [online]. Academia.edu, 2016 [cit. 2024-07-30]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/45575363/Giuseppe\\_Castiglione\\_la\\_missione\\_gesuitica\\_tra\\_riti\\_e\\_immagini](https://www.academia.edu/45575363/Giuseppe_Castiglione_la_missione_gesuitica_tra_riti_e_immagini).

CRIVELLER, Gianni. *La controversia dei riti cinesi* [online]. In: Ad Gentes: Teologia e Antropologia della Missione, anno 15, no. 1, 2011, str. 24-50. ISBN 978-88-307-1998-9 [cit. 2024-07-08]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/64997101/La\\_Cina\\_e\\_il\\_Cristianesimo](https://www.academia.edu/64997101/La_Cina_e_il_Cristianesimo).

DEJO, Juan. S.J. *Spiritual Discourse in the Jesuit Missions: The role of Nature in the Evangelization of Peru (Sixteenth-Seventeenth Centuries)* [online]. In: Journal of jesuit studie, no. 10, 2023, str. 238-257 [cit. 2024-12-15]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/10/2/article-p238\\_003.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/jjs/10/2/article-p238_003.xml?ebody=pdf-130820).

DIAL, Andrew. *Antoine Lavalette, Slave Murderer: A Forgotten Scandal of the French West Indies* [online]. In: Journal of jesuit studies, no. 8, 2021, str. 37-55 [cit. 2024-12-13]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/8/1/article-p37\\_37.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/jjs/8/1/article-p37_37.xml?ebody=pdf-130820).

DIRCKSEN, Marianne R. a Victor Houliston. *Jews in the Society of Jesus: Claudio Acquaviva and his critics* [online]. In: In die Skriflig / In Luce Verbi, vol. 27, no. 1, 2023 [cit. 2024-08-31]. Dostupné z: <https://indieskriflig.org.za/index.php/skriflig/article/view/2971/8056>.

DOBOȘ. Fabian. *I motivi della soppressione della Compagnia di Gesù* [online]. In: Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica Latina, no. 1, 2013, str. 43-58 [cit. 2024-07-08]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=205613>.

*Documenta Catholica Omnia* [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://www.documentacatholicaomnia.eu/>.

DONNELLY, John Patrick, S.J. *New religious orders for men* [online]. In: PO-CHIA HSIA, Ronnie (eds.). *The Cambridge History of Christianity. Volume 6: Reform and Expansion 1500-1660*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-81162-0 [cit. 2024-05-17]. Dostupné z: [https://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1015&context=hist\\_fac](https://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1015&context=hist_fac).

DROIN. AM. *L'expulsion des Jésuites sous Henri IV et leur rappel* [online]. In: *Revue d'histoire moderne et contemporaine* (1899-1914), vol. 3, no. 1, 1901/1902, str. 5-28 [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20523255>.

FABRE, Pierre-Antoine; FRANCO, José Eduardo a Carlos FIOLHAIS. *The Dynamics of Anti-Jesuitism in the History of the Society of Jesus* [online]. In: *Jesuit Historiography Online*, 2018 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://referenceworks.brill.com/display/entries/JHO/COM-192530.xml#d7603912e472>.

FRANCO, José Eduardo a Paula CARREIRA. *Conspiracy Theory as a Vehicle for a Jesuit-Free Portugal under the Pombaline Government (1750-77)* [online]. In: *Journal of jesuit studies*, no. 10, 2023, str. 83-101 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/10/1/article-p83\\_007.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/jjs/10/1/article-p83_007.xml?ebody=pdf-130820).

*Gallica* [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/accueil/fr/content/accueil-fr?mode=desktop>.

GAO, Zhe. *Not about religion: A reinterpretation of the Chinese rites controversy* [online]. In: *Critical Research on Religion*, vol. 11, no. 3, 2023 str. 332-348 [cit. 2024-07-29]. DOI: 10.1177/20503032231199492. Dostupné také z: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/20503032231199492>.

GAY, Jean.Pascal. *Moral Theology, Culture of Counsel, and the Society of Jesus in the Seventeenth Century* [online]. In: *Journal of Jesuit Studies*, vol. 4, no. 2, 2017, str. 230-249 [cit. 2024-10-23]. DOI: 10.1163/22141332-00402005. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/4/2/article-p230\\_4.xml?rskey=nvl9Ty&result=1&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/4/2/article-p230_4.xml?rskey=nvl9Ty&result=1&ebody=pdf-117260).

GIOVANNETTI-SINGH, Gianamar. *Rethinking the Rites Controversy: Kilian Stumpf's Acta Pekinensia and the Historical Dimensions of a Religious Quarrel* [online]. In: *Modern Intellectual History*, vol. 19, no. 1, 2022, str. 29-53 [cit. 2024-07-30]. DOI: 10.1017/S1479244320000426. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/modern-intellectual-history/article/rethinking-the-rites-controversy-kilian-stumpfs-acta-pekinensia-and-the-historical-dimensions-of-a-religious-quarrel/CA9E51F3E4E3A48B1AE7345DC252FD02>.

GRENDLER, Paul F. *Jesuit schools and Universities in Europe 1548-1773* [online]. Leiden: Brill, 2019. ISBN 978-90-04-39111-6 [cit. 2024-03-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjx0hq>.

HOBBSAWM, E.J. *The General Crisis of the European Economy in the 17th Century* [online]. In: *Past & Present*, no. 5, 1954, str. 33-53 [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/649822>.

CHALINE, Olivier. *Des parlementaires jansénistes?* [online]. In: AUBERT, Gauthier a Olivier CHALINE (eds.). *Les Parlements de Louis XIV: Opposition, coopération, autonomisation?* Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2010. ISBN 978-2-7535-1015-9 [cit. 2024-10-20]. Dostupné z: <https://books.openedition.org/pur/128289>.

*Chronology of Jesuits History* [online]. Jesuits Conference of European Provincials [cit. 2023-11-25]. Dostupné z: [https://jesuits.eu/custom/who\\_we\\_are/the\\_jesuits/chronology.pdf](https://jesuits.eu/custom/who_we_are/the_jesuits/chronology.pdf).

JACKSON, Robert H. *Jesuits in Spanish America before the Suppression* [online]. In: JACKSON, Robert H. *Jesuits in Spanish America before the Suppression: Organization and Demographic and Quantitative Perspectives*. Brill, 2021. ISBN 978-90-04-46034-8 [cit. 2024-11-15]. Dostupné z: <https://brill.com/display/book/9789004460348/BP000006.xml>.

*Jesuits in Britain: Timeline, Our history* [online]. Jesuits in Britain [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: <https://www.jesuit.org.uk/history/timeline>.

JOHNSTON, Sky Michael. *Pre-Suppression Jesuits in Germany-Speaking Lands* [online]. In: *Jesuit Historiography Online*, 2016 [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: [https://referenceworks.brillonline.com/entries/jesuit-historiography-online/pre-suppression-jesuits-in-german-speaking-lands-COM\\_192578](https://referenceworks.brillonline.com/entries/jesuit-historiography-online/pre-suppression-jesuits-in-german-speaking-lands-COM_192578).

KODA, Takeshi. *Jansénisme et gallicanisme épiscopal dans les assemblées du clergé au milieu du xvii<sup>e</sup> siècle* [online]. In: Dix-septième siècle, no. 3, 2010, str. 467-477 [cit. 2024-10-20]. Dostupné z: <https://shs.cairn.info/revue-dix-septieme-siecle-2010-3-page-467?lang=fr#re26no26>.

LE GUERN, Michel. *Le Jansénisme: une réalité politique et une enjeu de pouvoirs* [online]. Recherches de Science Religieuse, tome 91, no. 3, 2003, str. 461-488 [cit. 2024-09-29]. Dostupné z: <https://shs.cairn.info/revue-recherches-de-science-religieuse-2003-3-page-461?lang=fr>.

LÉDL, Josef. *Misijní akomodace v díle Mattea Ricciho a jeho druhů Ruggieri* [online]. In: ROSKOVEC, Jan (ed.). Výklady a časy: Biblické a hermeneutické studie. Číslo 10. Jihlava: Mlýn, 2007. ISSN 1802-6818 [cit. 2024-7-21]. Dostupné také z: [https://web.etf.cuni.cz/ETFN-548-version1-sat\\_2007\\_1.pdf](https://web.etf.cuni.cz/ETFN-548-version1-sat_2007_1.pdf).

LEITÃO, Henrique a Francisco Malta ROMEIRAS. *The Role of Science in the History of Portuguese Anti-Jesuitism* [online]. In: Journal of jesuit studies, no. 2, 2015, str. 77-39 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/2/1/article-p77\\_4.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/jjs/2/1/article-p77_4.xml?ebody=pdf-130820).

LÍČŠÁK, Vladimír. *Počátky jezuitské mise v Číně* [online]. In: Anthropologia Integra, vol. 7, no. 2, 2016, str.57-65 [cit. 2023-10-21]. Dostupné na: [https://www.researchgate.net/publication/311688843\\_Pocatky\\_jezuitske\\_mise\\_v\\_Cine](https://www.researchgate.net/publication/311688843_Pocatky_jezuitske_mise_v_Cine).

LIU, Yu. *The True Pioneer of the Jesuit China Mission: Michele Ruggieri* [online]. In: History of Religions, vol. 50, no. 4, 2011, str. 362-383 [cit. 2024-03-25]. DOI: 10.1086/658128. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/10.1086/658128>.

LIVI-BACCI, Massimo a Ernesto J. MAEDER. *The Missions of Paraguay: The Demography of an Experiment* [online]. In: The Journal of Interdisciplinary History, vol. 35, no. 2, 2004, str. 185-224 [cit. 2024-11-12]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/pdf/3656812.pdf>.

MANNING, Patricia W. *An Overview of the Pre-Suppression Society of Jesus in Spain* [online]. Leiden: Brill, 2020. ISBN 978-90-04-43430-1 [cit. 2024-02-15]. Dostupné také z: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/48314/1/9789004434318.pdf>.

MANSO, Marie de Deus Beites. *The Society of Jesus and Portugal: 1540-1773. From establishment to extinction. A historiographical approach* [online]. In: Folia Historia del Nordeste, no. 41, 2021, str. 59-87 [cit. 2024-02-15]. Dostupné z: <https://iighi.conicet.gov.ar/wp-content/uploads/sites/29/2021/08/n41a03.pdf>.

MARINO, Carlo. *La controversia dei Riti cinesi: fallimento di comunicazione empatica tra Oriente e Occidente* [online]. In: Rivista di Studi Politici – S. Pio V, Anno XXXIV, no. ½, 2022, str. 236-255 [cit. 2023-10-21]. Dostupné na: <https://www.istitutospio.v.it/2023/02/24/rivista-di-studi-politici-1-2-2022/>.

MARTIN, Jeff. *Dedicated to Discovery: A Brief History of Jesuits in the Sciences* [online]. Saint Joseph's university magazine, červen 2022 [cit. 2024-01-08]. Dostupné z: <https://www.sju.edu/magazine/special-edition/jesuits-in-sciences>.

MARYKS, Robert A. *Jesuit Cardinals: An Introduction* [online]. In: Journal of Jesuits Studies, no. 7, 2020, str. 521-525 [cit. 2024-03-15]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/48383300/Jesuit\\_Cardinals\\_An\\_Introduction](https://www.academia.edu/48383300/Jesuit_Cardinals_An_Introduction).

MATAVA, R. J. *A Sketch of the Controversy de auxiliis* [online]. In: Journal of Jesuit Studies, vol. 7, no. 3, 2020, str. 417-446 [cit. 2024-03-25]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/7/3/article-p417\\_417.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/jjs/7/3/article-p417_417.xml?ebody=pdf-130820).

MCGINNESS, Anne B. *The Historiography of the Jesuits in Brazil Prior to the Suppression* [online]. In: Jesuit Historiography Online, 2018 [cit. 2024-11-12]. Dostupné z: <https://referenceworks.brill.com/display/entries/JHO/COM-209645.xml>.

MERINO, Olga a Linda A. NEWSON. *Jesuit Missions in Spanish America: The Aftermath of the Expulsion* [online]. In: Revista de Historia de América, no. 118, 1994, str. 7-32 [cit. 2024-11-12]. Dostupné z: [https://www.jstor.org/stable/pdf/20139901.pdf?casa\\_token=4SPnbDmx\\_nAAAAAA:9pNPciNvEbCok6ditYcz-Eo5tHnKSUN1Bipx53Dd582vycPnqw112WyHJVzPQhkdc8PATa-s9gg8sNUGocxiWapZT-HrYdCCCvc98BbmMcgOqU7Kv\\_Ne](https://www.jstor.org/stable/pdf/20139901.pdf?casa_token=4SPnbDmx_nAAAAAA:9pNPciNvEbCok6ditYcz-Eo5tHnKSUN1Bipx53Dd582vycPnqw112WyHJVzPQhkdc8PATa-s9gg8sNUGocxiWapZT-HrYdCCCvc98BbmMcgOqU7Kv_Ne).

*Münchener DigitalisierungsZentrum: Digitale Bibliothek* [online]. [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/en>.

MUNNICH, Nelson H. *The Early Jesuits' Relations with Other Religious Orders* [online]. In: GEGER, Barton, S.J., GERLICH, Robert, S.J. a Claude N. PAVUR, S.J. (eds.) *The Jesuits and the Church in History*. International symposium on Jesuits studies, 1.-4. srpna 2022. Institute of Jesuit Sources, 2023. ISBN 978-1-947617-19-3 [cit. 2024-05-04]. Dostupné z: <https://jesuitsources.bc.edu/the-jesuits-and-the-church-in-history/.pdf>.

NELSON, Eric. *The Historiography of the Pre-Suppression Jesuit Mission in France* [online]. In: *Jesuit Historiography Online*, 2017 [cit. 2024-12-13]. Dostupné z: <https://referenceworks.brill.com/display/entries/JHO/COM-193392.xml>.

NORO, Yasushi. «*Injure pour injure*»: *Une polémique presque invisible autour De la fréquente communion d'Antoine Arnauld* [online]. *Revue de littérature et de civilisation (XVIe – XVIIIe siècles)*, no. 38, 2020 [cit. 2024-09-29]. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/episteme/8643>.

NOWAKOWSKI, Michał E. a Przemysław M. RACZYK. *On the Hunt for Anti-Jesuitica: A Report from a 2023 Research Trip to European Libraries and Archives* [online]. In: *Journal of Jesuit Studies*, vol. 11, no. 2, 2017, str. 301-324 [cit. 2024-10-23]. DOI: 10.1163/2214131332-11020006. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/11/2/article-p301\\_006.xml?rskey=SZ7qtT&result=1&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/11/2/article-p301_006.xml?rskey=SZ7qtT&result=1&ebody=pdf-117260).

*Od Františka Xaverského k pronásledování křesťanů* [online]. Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2017 [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/clanek.php?id=1301>.

O'DONNELL. *Jesuits in the North American Colonies and the United States* [online]. In: *Brill Research Perspectives in Jesuits Studies*, vol. 2, no. 2, 2020, str. 1-112 [cit. 2024-03-18]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/rpjs/2/2/article-p1\\_1.xml](https://brill.com/view/journals/rpjs/2/2/article-p1_1.xml).

O'MALLEY, John W. S.J. *The Fourth Vow in Its Ignatian Context: A Historical Study* [online]. St. In: *Studies in the Spirituality of Jesuits*, vol. XV, no. 1, 1983 [cit. 2024-05-10]. Dostupné z: <https://ejournals.bc.edu/index.php/jesuit/article/view/3721>.

OSSWALD, Maria Cristina. *Vivências jesuítas no Brasil (séculos XVI-XVIII)* [online]. In: MARTÍNEZ MILLÁN, José; PIZARRO LLORENTE, Henar a Pablo JIMÉNEZ DÍAZ (eds.). *Los jesuitas: religion, política y educación (siglos XVI-XVIII)*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas, 2012. Tomo III. ISBN 978-84-8468-428-2 [cit. 2024-11-12]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/4350872/Vivencias\\_jesu%C3%ADtas\\_no\\_Brasil](https://www.academia.edu/4350872/Vivencias_jesu%C3%ADtas_no_Brasil).

PADBERG, John W. S.J. *Ignatius, the Popes, and Realistic Reverence* [online]. In: *Studies in the Spirituality of Jesuits*, vol. 25, no. 3, 1993 [cit. 2024-05-26]. ISSN 1084-0813. Dostupné z: [https://web.bc.edu/jsdc/jsl/sjs\\_19930501.pdf](https://web.bc.edu/jsdc/jsl/sjs_19930501.pdf).

PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations and the world around them* [online]. In: *Review of Ignatian Spirituality*, XXXVII, no. 3, 2006, str. 22-36 [cit. 2023-12-15]. Dostupné z: <https://www.sjweb.info/documents/cis/pdfenglish/200611303en.pdf>.

PADBERG, John W. S.J. *The General Congregations of the Society of Jesus: A Brief Survey of Their History* [online]. In: *Studies in the Spirituality of Jesuits*, vol. VI., no. 1 a 2, 1974 [cit. 2023-12-10]. Dostupné z: <https://ejournals.bc.edu/index.php/jesuit/article/view/3677>.

PATTENDEN, Miles. *The Jesuit Giambattista Tolomei (1653-1726): Cardinal and Philosopher* [online]. In: *Journal of Jesuit Studies*, vol. 7, no. 4, 2020, str. 570-591 [cit. 2024-10-23]. DOI: 10.1163/2214131332-00704004. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/7/4/article-p570\\_570.xml?rskey=aT5EzJ&result=19&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/7/4/article-p570_570.xml?rskey=aT5EzJ&result=19&ebody=pdf-117260).

*Paulo Cardinal de Carvalho de Mendoça* [online]. Catholic-Hierarchy [cit. 2024-12-20]. Dostupné z: <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bcardmen.html>.

PAVONE, Sabina. *Banishment, Exile and Opposition: Jesuit Crises before the 1760s* [online]. In: *Lusitania Sacra*, vol 32, 2015, str. 105-119 [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/107629670/Banishment\\_exile\\_and\\_opposition\\_Jesuit\\_Crises\\_before\\_the\\_1760s?uc-sb-sw=99628959](https://www.academia.edu/107629670/Banishment_exile_and_opposition_Jesuit_Crises_before_the_1760s?uc-sb-sw=99628959).

PICHOVÁ, Dagmar. *Ironie u Pascala* [online]. In: *Studia philosophica*, vol. 56, no. 1-2, 2009, str. 3-13 [cit. 2024-08-26]. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/sites/default/files/pdf/115456.pdf>.

PO-CHIA HSIA, Ronnie. *Jesuit Foreign Mission. A Historiographical Essay* [online]. In: Journal of Jesuit Studies, no. 1, 2014, str. 47-65 [cit. 2024-11-12]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/1/1/article-p47\\_4.xml?rskey=vogXUY&result=1&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/1/1/article-p47_4.xml?rskey=vogXUY&result=1&ebody=pdf-117260).

PRIETO, Andrés I. *The Perils of Accommodation: Jesuit Missionary Strategies in the Early Modern World* [online]. In: Journal of Jesuit Studies, vol. 4, no. 3, 2017, str. 395-414 [cit. 2024-11-15]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/4/3/article-p395\\_395.xml?rskey=LT5YW1&result=12&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/4/3/article-p395_395.xml?rskey=LT5YW1&result=12&ebody=pdf-117260).

QUINN, Peter A. *Ignatius Loyola and Gian Pietro Carafa: Catholic Reformers at Odds* [online]. In: The Catholic Historical Review, vol. 67, no. 3, 1981, str. 386–400 [cit. 2023-12-12]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/25021136>.

Red Manifesto [online]. Boston College, Ricci Institute. [cit. 2024-07-31]. Dostupné z: <https://www.bc.edu/bc-web/centers/ricci/online-exhibits/red-manifesto.html>.

ROEHNER, Bertrand M. *Jesuits and the State: A Comparative Study of their Expulsions (1590-1990)* [online]. In: Religion, vol. 27, no. 2, 1997, str. 165-182 [cit. 2024-12-03]. DOI 10.1006/reli.1996.0048. Dostupné z: [https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1006/reli.1996.0048?casa\\_token=wjEtSN6upd wAAAAA:AwA\\_68MVwtUU\\_pIszv5m\\_n49D8MEIdtuW9ARM4N9BQw5oPCMjh78 EccFSPfhVDmkgU9zglcEKSZug](https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1006/reli.1996.0048?casa_token=wjEtSN6upd wAAAAA:AwA_68MVwtUU_pIszv5m_n49D8MEIdtuW9ARM4N9BQw5oPCMjh78 EccFSPfhVDmkgU9zglcEKSZug).

ROCHFORD, Tom, S.J. *Saint Francis Xavier* [online]. Jesuits [cit. 2024-02-15]. Dostupné z: <https://www.jesuits.global/saint-blessed/saint-francis-xavier/>.

ROMEIRAS, Francisco Malta. *Jesuit Historiography in Modern Portugal* [online]. In: Jesuit Historiography Online, 2017 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: <https://referenceworks.brill.com/display/entries/JHO/COM-192570.xml?ebody=full-html>.

SHORE, Paul. *The Years of Jesuit Suppression, 1773-1814: Survival, Setbacks, and Transformation* [online]. In: Brill Research Perspectives in Jesuit Studies, vol. 2, no. 1, 2020, str. 1-117 [cit. 2024-12-05]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/rpjs/2/1/article-p1\\_1.xml?ebody=pdf-130820](https://brill.com/view/journals/rpjs/2/1/article-p1_1.xml?ebody=pdf-130820).

SOTO, Wenceslao, S.J. *Las Provincias Jesuitas en España* [online]. [cit. 2024-02-15]. Dostupné z:

[https://www.academia.edu/21870191/Provincias\\_jesuitas\\_en\\_Espa%C3%B1a](https://www.academia.edu/21870191/Provincias_jesuitas_en_Espa%C3%B1a).

STOILJKOVICH, Dragoslav a Roger ANDERTON. *Roger Boscovich: The founder of modern science* [online]. Lulu, 2014. [cit. 2024-11-29]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/44964079/ROGER\\_BOSCOVICH\\_THE\\_FOUNDER\\_OF\\_MODERN\\_SCIENCE](https://www.academia.edu/44964079/ROGER_BOSCOVICH_THE_FOUNDER_OF_MODERN_SCIENCE).

STUCCO, Guido. *The Catholic Doctrine of Predestination from Luther to Jansenius* [online]. Xlibris Corporation, 2014. [cit. 2024-12-29]. Dostupné z: [https://www.academia.edu/35463543/The\\_Catholic\\_Doctrine\\_of\\_Predestination\\_from\\_Luther\\_to\\_Jansenius](https://www.academia.edu/35463543/The_Catholic_Doctrine_of_Predestination_from_Luther_to_Jansenius).

THOMPSON, D. Gillian. *The Jesuit Province of France on the Eve of its Destruction in 1762* [online]. In: Archivum Historicum Societatis Iesu, vol LXXXVII, fasc. 173, 2018, str. 8-72 [cit. 2024-02-17]. Dostupné z: [https://arsi.jesuits.global/wp-content/uploads/2022/05/1-AHSI-2018\\_I\\_Thompson-173.pdf](https://arsi.jesuits.global/wp-content/uploads/2022/05/1-AHSI-2018_I_Thompson-173.pdf).

TOMÁŠEK, Michal. *Jezuité v soukolí českého práva* [online]. Revue církevního práva, no. 81, 2020, str. 13-24 [cit. 2023-10-21]. Dostupné na: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=927230>.

TUTINO, John. *Capitalism, Christianity, and Slavery: Jesuits in New Spain, 1572-1767* [online]. In: Journal of Jesuit Studies, vol. 8, no. 1, 2020, str. 11-36 [cit. 2024-11-15]. Dostupné z: [https://brill.com/view/journals/jjs/8/1/article-p11\\_11.xml?rskey=vogXUY&result=5&ebody=pdf-117260](https://brill.com/view/journals/jjs/8/1/article-p11_11.xml?rskey=vogXUY&result=5&ebody=pdf-117260).

VAN KLEY, Dale K. *The Damiens Affair and the Unraveling of the Ancien régime, 1750-1770* [online]. Princeton University Press, 2014 [cit. 2024-12-13]. Částečně dostupné z: [https://books.google.cz/books?id=9OP\\_AwAAQBAJ&pg=PR7&hl=cs&source=gb\\_sselected\\_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false](https://books.google.cz/books?id=9OP_AwAAQBAJ&pg=PR7&hl=cs&source=gb_sselected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false).

VAN KLEY, Dale. *The Religious Origins of the French Revolution, 1560-1761* [online]. In: CAMPBELL, Peter R. (ed.) *The Origins of the French Revolution*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 2006. ISBN 978-0-333-94970-2 [cit. 2024-08-30]. Dostupné prostřednictvím:

[https://scholar.google.cz/scholar?hl=cs&as\\_sdt=0%2C5&q=VAN+KLEY%2C+Dale.+The+Religious+Origins+of+the+French+Revolution%2C+1560-1761+&btnG=](https://scholar.google.cz/scholar?hl=cs&as_sdt=0%2C5&q=VAN+KLEY%2C+Dale.+The+Religious+Origins+of+the+French+Revolution%2C+1560-1761+&btnG=).

WHITEHEAD, Maurice. *From Expulsion to Restoration: The Jesuits in Crisis, 1759-1814* [online]. In: *An Irish Quarterly Review*, vol. 103, no. 412, 2014/2015, str. 447-461 [cit. 2024-11-28]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24347842?seq=1>.

*World heritage list* [online]. UNESCO: World Heritage Convention [cit. 2024-12-10]. Dostupné z: <https://whc.unesco.org/en/list/>.

YE, Junyang. *Between Spanish Franciscans and chinese Literati in Late Ming and Early Qing: Modes of interactions and Cultural Exchanges* [online]. In: *Religion*, vol. 15, no. 3, 2024 [cit. 2024-11-25]. DOI: 10.3390/rel15030261. Dostupné také z: <https://www.mdpi.com/2077-1444/15/3/261>.

ZHANG, Rui. *The Indigenization Policy of Propaganda Fide: Its Effectiveness and Limitations in China (1622-1742)* [online]. In: *Religion*, vol. 14, no. 12, 2023 [cit. 2024-07-29]. DOI: 10.3390/rel14121453. Dostupné z: <https://www.mdpi.com/2077-1444/14/12/1453>.